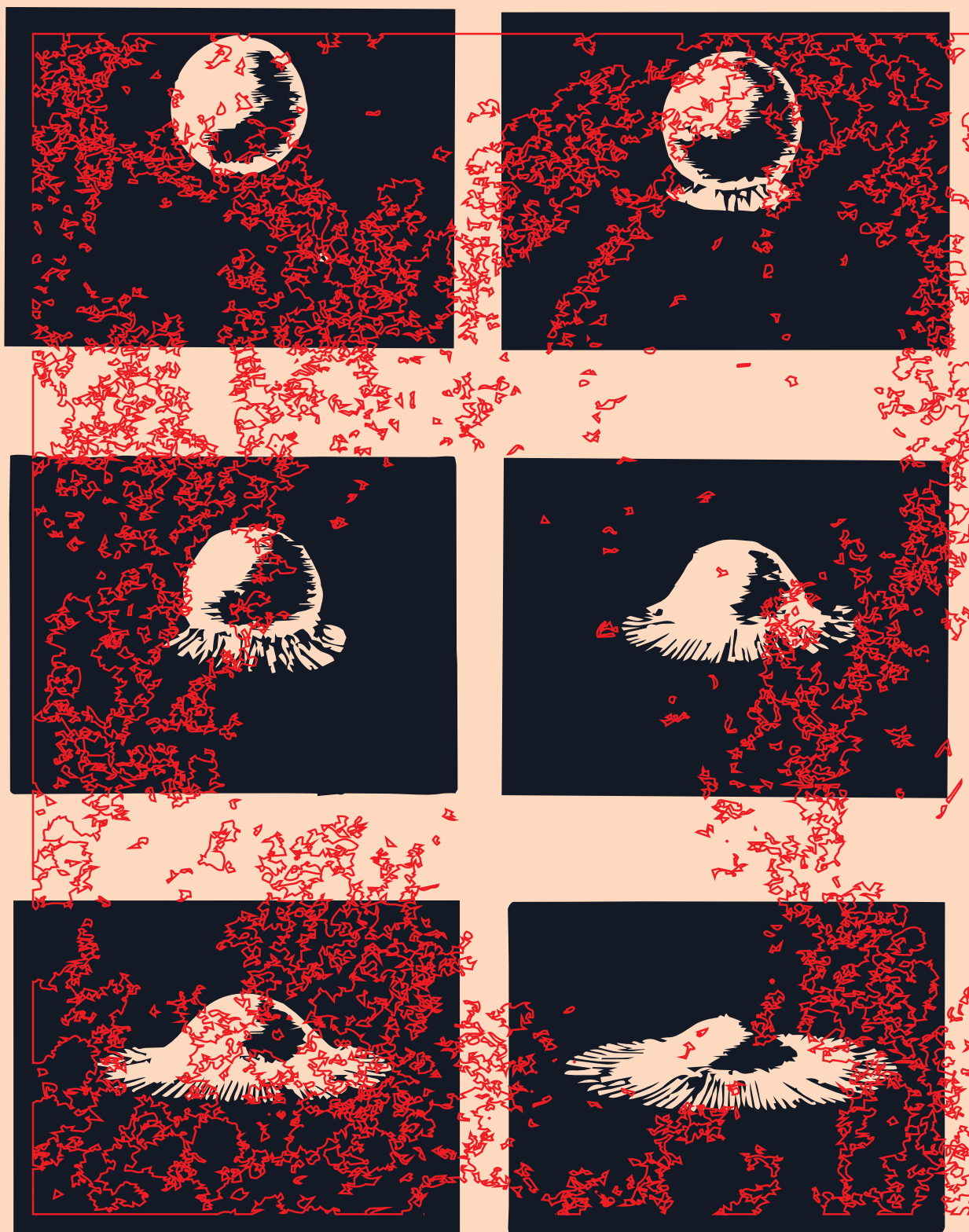

Paraat N°6
Tijdschrift van de

RSP

Bijeenkomst

Sonja Prins

Partij-
genoten.
Om het begrensde woord weeft zich 't schimmenrijk
van de historie,
en wijder wordt het land waarin wij leven,
eindeloos vertrouwd
de lucht, de adem van zijn grond en
warmte van zijn hart, objecten
tastbaar
in de bijeenkomst

Bijeenkomst

Actueel

- 5 FNV Congres: voorzichtig optimistisch
- 8 Jetten offert sociale zekerheid op aan oorlogsvoering
- 11 Toespraak: Geen dienstplicht, geen oorlog in onze naam!
- 13 ROOD Groningen bezoekt Nakbaherdenking en mars in Hamburg

Lenin

Achtergrond

- 17 Naar een geschiedenis van partijisme
- 25 Marxisme en AI
- 36 Essay: De opkomst van het laat-Stoïcisme

Striemen, batonslag

- 43 China's staat en economie

F₁₂ (De forcingaxioma's)

- 53 FNV - Wiens macht is het?

Cultuur

- 74 Samuel Vriezen's De harmonie der scheuren
- 76 Bont en blauw

Brieven

- 78 De zaak Pols: De draaideur is het symptoom, niet de kwaal
- 79 Van nut en nadeel van CP voor het partijleven

Goede morgen haan

Redactioneel

Voor je ligt de zesde editie van **Paraat**, het derde nummer sinds het tijdschrift van jongerenorganisatie ROOD is ondergebracht bij de Revolutionair Socialistische Partij, en de eerste editie samengesteld door een op het congres verkozen redactieraad.

Als redactie hebben we getracht een coördinerende en begeleidende rol op ons te nemen - we probeerden bijdragers als schrijvers en vertalers binnen de partij te motiveren en te faciliteren, niet door hen op te leggen wat te schrijven, maar door hen te activeren, feedback te geven en hun werk met dat van onze eindredacteuren en illustratoren samen te brengen tot een goed geheel.

In de samenstelling van deze editie hebben we geprobeerd een diverse selectie van soorten bijdrages te maken, om te laten zien waar deze publicatie voor van nut kan zijn. We hopen dat deze editie zo kan dienen als inspiratie voor toekomstige bijdragers en als model voor volgende edities.

Met het publiceren van verslagen van congressen, spreekteksten van toespraken en reportages van activiteiten willen we onze lezers de feiten in handen geven waarmee ze de staat van onze partij en beweging kunnen analyseren.

Door essays en achtergrondartikelen over onderwerpen als de inrichting van China's staat en economie en de macht en onmacht van de vakbonden te publiceren, willen we lopende gesprekken in onze partij en beweging verder brengen, en met vertalingen uit de Australische Partisan en Amerikaanse Cosmonaut Magazines willen we deze gesprekken positioneren in de internationale stroming van orthodox marxistische publicaties en organisaties.

Geen socialistische beweging zonder socialistische cultuur, en dus krijgen ook de kunsten ruimte in dit blad, met oude en nieuwe socialistische poëzie, een interview met een animator uit onze eigen gelederen en een recensie van een nieuwe dichtbundel van socialistisch componist, essayist en dichter Samuel Vriezen.

Als laatste, maar zeker niet op de laatste plaats, hebben we een brievensectie waarmee we een podium willen bieden voor debat over hete hangijzers in onze partij en de maatschappij.

We hopen dat je van dit tijdschrift leert en geniet, maar bovenal dat je er inspiratie uit put om zelf bij te dragen. Want deze publicatie is van de hele organisatie. Met jouw bijdrage maken we de volgende editie nog sterker. •

Lees ons ook online!

Vertaling

De perspectieven van Communist Unity

Verslag

XR bezet spoor Utrecht
Centraal voor Palestina

Actueel

Scheuring in de Internationale Socialisten: Socialisme van Onderaf verzet zich tegen wapenleveringen aan Oekraïne

Brief

Vrede is niet apolitiek
– een reactie van Stop Wapenhandel

Cultuur

Het meisje met het rode haar en de herinnering aan Hannie Schaft

RSP & ROOD

RSP Brabant laat tegengeluid horen bij anti-azc demonstratie

Brief

Scheuring in de Internationale Socialisten: IS reageert

Centraal Vakbondshuis, 3baq00 via wikimedia, cc by-sa 4.0

FNV Congres: voorzichtig optimistisch

Roos Woud en Tobias Brand

Op 4 en 5 juni vond het FNV congres 'De kracht van beweging' over het nieuwe Meerjarenbeleid (MJB) plaats. Met ongeveer 450 deelnemers werd gediscussieerd en gestemd over de koers die FNV de komende jaren gaat inzetten. CP- en RSP-leden Roos Woud en Tobias Brand doen verslag.

Dit artikel verschijnt tevens op de website van het Communistisch Platform, communisme.nu.

Aanloop

De aanloop van dit congres bestond

natuurlijk uit een conflictsituatie binnen de FNV, waarin uiteindelijk het ledenparlement is afgeschaft en er een bondsraad voor in de plaats is gekomen, met als doel de 'sectoralisatie' van de FNV. Deze 'sectoralisatie' komt vooral neer op meer macht naar de werkorganisatie, en het benoemen van een bestuur door de Raad van Toezicht in plaats van het verkiezen daarvan door de leden.*

Het bestuur had een twaalf pagina's tellende resolutie opgesteld, die als handvat voor de FNV moet dienen tot 2030. Op deze resolutie waren 554 amendementen ingediend. Het belooft

de dus een volle twee dagen te gaan worden, en dat waren ze ook.

De resolutie

De resolutie van het bestuur werd onderverdeeld in 54 tekstvoorstellen, de amendementen werden behandeld per tekstvoorstel. Dat is een flink aantal voorstellen en amendementen, dus een goede voorbereiding was nodig. Dat gebeurde gelukkig ook binnen de sectoren, maar daarnaast is voorbereiding vanuit de 'linker flank' van de vakbond ook noodzakelijk.

Versillende groepen op semi-georganiseerd links zijn actief in de FNV. Zo zijn er plukjes RSP, IS en NCPN verspreid in de gelederen en sinds een paar jaar is er de groep Vakbondsleden Solidair met Palestina (VSMP). Voor dit congres was het vooral een combinatie van VSMP en FNV Jong en Young & United die tot een georganiseerde inbreng

* Het Communistisch Platform publiceerde eerder een artikel over deze conflictsituatie: Roos Woud, 'Coup in de FNV: democratische revolutie noodzaak', 9 januari 2026, www.communisme.nu

probeerden te komen. Hieruit is een stemadvies gekomen. Daarin lag de focus op acht tekstvoorstellen waarvan gedacht werd dat daar de meeste interventie op nodig was. De focus lag vanwege VSmP en FNV Jong logischerwijs op anti-militarisering en het belang van jongeren voor de bond, hoewel FNV Democratisch, die ook betrokken was, juist de noodzaak van democratisering in de vakbond als halszaak meer naar voren had kunnen brengen.

De vorm van het congres

De voornaamste taak van het congres was het stemmen over de resolutie. We zouden willen zeggen het bediscussiëren van de resolutie, maar we kunnen alvast verklappen: alle tekstvoorstellen van het bestuur werden aangenomen, zij het met wat aanpassingen. Spreek-tijd moest van tevoren via je sector aangevraagd worden, per tekstvoorstel. De spreektijd behelsde aanvankelijk twee minuten per spreker, maar doordat er uiteraard wat uitloop was omdat de techniek niet meewerkte, werd de inbreng tot één minuut teruggebracht. De uitzondering hierop was het bestuur, die opvallend genoeg geen tijdslimiet had om te spreken tijdens de verdediging.

Stemmingen

De stemming ging per tekstvoorstel. Dit waren de stukken die door het bestuur waren geschreven plus hun aanpassingen naar aanleiding van de ingediende amendementen. Het congres stemde op deze gewijzigde tekstvoorstellen, en wanneer een voorstel verworpen zou worden zouden we stemmen over de amendementen. Indien het tekstvoorstel aangenomen werd, werd er dus niet gestemd en gesproken over de amendementen. Alle tekstvoorstellen zijn aangenomen, maar wel met enige actuele wijzigingen en compromissen vanuit het bestuur. Dan nog werden de meeste voorstellen met ongeveer 90% van de stemmen aangenomen.

Dag 1

Het congres trapte af met een scala aan sprekers met meer of mindere mate van politieke relevantie. Dit was prima, de aanwezigen moesten nog even landen in het imposante 'van der

Valk-schiphol' en de sprekers waren best interessant (in tegenstelling tot die van dag twee). Er waren sprekers van het Europees Verbond van Vakverenigingen (ETUC) en de International Trade Union Confederation (ITUC) die het belang van internationalisme in de vakbeweging benadrukten, Young & United hield een speech over het belang van sociale zekerheid voor jongeren en trapte de campagne tegen de kabinetsplannen met als slogan *Generatie Zonder af*, en bestuursleden Lieke Smits en Hans Spekman vertelden ons daarop aansluitend over de aankomende stakingen en acties tegen de afbraak van de sociale zekerheid.

Na de lunch begon het bespreken van de tekstvoorstellen. Ook dit startte langzaam op door technische problemen. De discussie die door middel van de op voorhand aangevraagde spreek-tijd gevoerd werd, had soms meer weg van een toneelstuk. De onderwerpen waarop afgevaardigden (vanuit Jong, of actief bij VSmP voornamelijk) gecoördineerd inbreng deden, zorgden ook voor de relatief spannendste stemmingen. Deze stemmingen waren bij de grootste onderwerpen bijna 50/50. Een goede indicatie van de georganiseerde voorbereiding en wat voor effect die had: zichtbaar, maar net niet genoeg om stemmingen volledig te winnen.

Voorstellen over het politiseren en scherper formuleren van de tekst omtrent het tegengaan van marktwerking, het hoger belasten van kapitaal en militarisering, werden met stemmingen als 51% voor en 49% tegen aangenomen, wat duidelijk aangaf dat de discussie in de zaal groot was en dat de bestuurslijn niet de gedoodverfde winnaar was.

Daarnaast was een opvallende discussie nog die over de Automatische Prijs-Compensatie (APC). Hoewel een APC wenselijk is, is deze vooral wenselijk als de vakbond macht kan blijven uitoefenen over indexatie van deze APC. Dit is ook wat het FNV bestuur zei in hun argumentatie tegen het overnemen van de amendementen omtrent de APC. We willen als FNV een APC, maar dan per sector vastgelegd in cao's. Want dan ligt de indexatiemacht ook bij de vakbond ligt en niet volledig bij de overheid, waar die macht dus verloren zou gaan. Op het moment dat de overheid beslist de APC anders te indexeren, kan er

vanuit de vakbond veel minder makkelijk opgetreden worden om werknemers te beschermen, en verliezen we als werkende klasse juist macht. Op het moment dat de APC alleen via cao's tot stand kan komen, vallen veel werkenden, uitkeringsgerechtigden en gepensioneerden er juist weer buiten, wat een argument is tegen deze manier van een APC invoeren. Ondanks dat het bestuursvoorstel (dus APC via de sector en Cao's) het haalde, lijkt deze discussie nog niet helemaal beslecht binnen de bond.

Dag 2

Aan het eind van de eerste dag hadden we nog geen 20 tekstvoorstellen besproken, wat betekende dat we nog een erg volle dag tegemoet gingen. De verbazing was daarom groot dat we op vrijdagochtend opeens begonnen met een 'motivational speaker' die voornamelijk getraind leek in clichés. Hij maakte uitgekauwde grapjes en tot ons aller schrik werden we aangemoedigd om bollen wol naar elkaar te gooien om zo een letterlijk 'netwerk' te creëren. Toegegeven: het idee dat dit mensen samen moest brengen, deed het, maar dan niet om de juiste redenen. Zure blikken vingen elkaar en in het wolgewoel werd uitvoerig besproken hoe bizar (en hoogstwaarschijnlijk duur!) deze tijdsinvulling was. Nog opmerkelijker was dat op de donderdag nog zowel bestuursleden als mensen in de zaal hadden gesproken over dit soort 'belachelijke trainingen die je als teambuilding voor je werk moet doen om te kijken wat voor interne dolfijn je zou zijn'. Een cru staaltje ironie zullen we maar zeggen.

De stemmingen op dag twee verliepen toch een stuk anders dan die op dag één, en de houding van het bestuur leek ook anders. Wellicht heeft het gooien van de bolletjes wol geholpen, maar de tekstvoorstellen waar veel kritiek op was (en waarbij er ook veel insprekers waren) werden actueel aangepast door het bestuur. De cynici onder ons duiden dit als een bestuur dat absoluut een verenigd front wil zijn als vakbond en dus liever geen grote twistpunten wil, en stemmingen die verdeeld zijn (zoals op dag één) brengen dat in gevaar. Het bestuur had dus geen problemen met het inwilligen van wat linksere of acti-

vistische standpunten, als we allemaal maar de neuzen dezelfde kant op hebben.

Er werd winst geboekt toen het bestuur besloot de zin 'internationale druk vraagt om nationale versteviging' te schrappen uit hun aangepaste voorstel na een grote discussie over deze zin, die volledig meegaat in militaire propaganda. Ook werd in datzelfde voorstel het amendement vanuit het vrouwennetwerk over het waarborgen van online veiligheid overgenomen door het bestuur.

Deze flexibele houding van het bestuur werkte beide kanten op. Zo werd de wens geuit dat, in een liberale en anti-communistische reflex, de vakbond 'tegen al het extremisme moet zijn, het woord 'rechts' weg te halen uit de zin: 'Dat doen we op basis van de FNV-grondslag. De FNV zet zich actief in om racisme, discriminatie en (rechts)extremisme zowel intern als extern te bestrijden.' Argumenten dat rechtsextremisme inherent een bedreiging voor de vakbeweging is in tegenstelling tot andersoortig extremisme, en dat 'extremisme' juist door rechts gebruikt wordt om te kunnen discrimineren tegen moslims (onder het mom van 'jihadisme') en organisaties als Extinction Rebellion (onder het mom van 'linksextremisme'), vonden niet genoeg gehoor. Het bestuur besloot als compromis er (rechts)extremisme van te maken, waarna het tekstvoorstel vervolgens met 75% aangenomen werd.

Een ander opvallend moment was toen bestuurslid Kransen, voormalig directeur van de Brandweer, de fout in ging door te zeggen dat 'we net anderhalve dag naar vrouwen op het podium hebben geluisterd, maar dat die meiden (de vrouwelijke bestuursleden die de bestuursbeantwoording tot dan toe deden) het wel goed gedaan hadden.' Dit resulteerde uiteraard en terecht in boegeroep, en een punt van orde van de gehele sector diensten, die excuses eisten voor denigrerend taalgebruik naar vrouwen. Kransen begon zijn excuses met 'ik werk hier nog maar zes weken.' Dat vrouwen respect verdienen was schijnbaar nieuw voor hem.

Lessen voor CP en RSP

Dat wij als CP en RSP duidelijker onze stempel hadden moeten drukken op de

voorbereiding van de kritische groep is te zien in de nadruk op bepaalde thema's. Waar de noodzaak van een democratische vakbond de overhand zou moeten hebben gehad in de discussie en amendementen, had het dat duidelijk niet. De focus van de amendementen lag op anti-militarisering en het betrekken van jongeren binnen de bond. Uiteindelijk werd het tekstvoorstel over vakbondsdemocratie ingestemd met 56% voor en 44% tegen. Hierdoor werden amendementen over een verkozen bestuur niet ter stemming gebracht, en is de structuur zoals opgelegd door het interim-bestuur als zodanig niet veranderd. Het is belangrijk te benoemen dat het bestuur niet geheel onwillig lijkt te staan tegen democratisering. In de resolutie hebben ze opgenomen: 'Democratische verkiezingen: De komende periode worden de statuten voor de verkiezingen van het volgende bestuur met de bondsraad besproken. Hierbij is het van belang dat de vakbondsdemocratie tot haar recht komt.'

De deur voor versterking van de vakbondsdemocratie lijkt dus open te staan voor dit bestuur. Het is noodzakelijk nu onze voet tussen deze deur en het kozijn te steken om het bestuur ook te houden aan de democratisering van de FNV, anders waait het lichtste briesje (lees: lobby uit werkgevers/kabinet/PvdA) deze openstaande deur vermoedelijk meteen weer dicht.

Voorzichtig optimisme

Ondanks de winsten die geboekt zijn door een kleine georganiseerde groep en de mooie woorden die gesproken zijn blijft het probleem bestaan wat we in *Coup in de FNV* geschetst hebben. Het huidige bestuur lijkt hun best te doen de neuzen binnen de bond een kant op te krijgen door in te zetten op harde acties tegen de kabinetsplannen rondom de afbraak van sociale zekerheid, maar een cynisch vakbondslid zou zomaar eens kunnen denken dat dit naast het hart op de goede vakbondspek ook een makkelijke manier is om de kritische vleugel af te leiden van de interne problemen en enkel de blik naar buiten te richten. Hoewel Spekman heel sympathiek overkomt en duidelijk hart voor de zaak heeft, kon het ons niet ontgaan dat hij in zijn eindspeech de VVD hield om haar afbraakbeleid, dezelfde

VVD wier afbraakbeleid de PvdA tijdens Spekman's voorzitterschap nog ruimschoots steunde tijdens Rutte II.

Noodzaak van vakbondswerk

Uiteindelijk mogen we relatief tevreden zijn over dit congres. Er zijn strohalmen gevonden waar het marxistische, of zelfs maar vaaglinkse, vakbondslid zich aan kan vasthouden. De deur naar democratisering wordt gezegd open te staan, concessies rond anti-militarisme zijn gedaan en Young & United kan blijven bestaan. Maar we moeten kritisch blijven. Dat er een groep leden georganiseerd was rondom een aantal thema's is positief, maar het is nu noodzakelijk om vakbondsdemocratie als thema naar voren te schuiven in deze georganiseerde groep leden. Deze kritische stroming biedt een bodem voor toekomstige interventies in de vakbond, nu moeten we de vakbondsdemocratie gaan redden, zodat deze kritische stroming ook een bond behoudt om actief in te zijn. •

Jetten offert sociale zekerheid op aan oorlogsvoering

Rosa Faucille

In het nieuwe regeerakkoord staan plannen om fors te bezuinigen op de Werkloosheidswet (WW), de Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen (WIA) en Algemene Ouderdomswet (AOW). Dit zou nodig zijn vanwege hogere uitgaven aan defensie. Rosa Faucille schrijft over het ontstaan van deze regelingen en de druk waaronder ze nu staan, en pleit voor een sterker, klassebewust antimilitaristisch vakbondsstandpunt.

Het ontstaan van de AOW, WW en WIA

WW en de AOW ontstonden in de schaduw van de Tweede Wereldoorlog. Europa lag in puin. Er heerste een hongersnood. De Sovjet-Unie had in Oost-Europa haar invloedssfeer uitgebreid, en in verschillende Europese landen hadden partizanen-bewegingen een grote rol gespeeld in het omverwerpen van de fascistische bezetter. De Communistische Partij Nederland (CPN) zag een grote ledengroei vlak na de oorlog.*

De heersende klassen van Europa wilden de politieke situatie graag stabiliseren. De Marshallhulp was onder andere bedoeld om ervoor te zorgen dat niet nog meer Europese landen ten prooi zouden vallen aan de toenemende invloed van socialistisch gedachtegoed. Het introduceren van de AOW en de WW was onderdeel van een trend in meerdere Europese landen, om uitkeringen te introduceren en zo mensen 'koest' te houden.

De eerste sociale uitkering die werd geïntroduceerd was de AOW, door middel van de zogenaamde 'noodwet

Drees'. De definitieve vorm van de AOW werd geformaliseerd in 1957. De reden dat dit langer duurde, was onenigheid tussen verschillende burgerlijke partijen over hoe de AOW gefinancierd moest worden; of het een uitkering of een verzekeringsstelsel moest worden. De hogere kosten in de eerste tien jaar van de AOW werden opgevangen door 'herstelbetalingen' die Nederland ontving van Indonesië.

De introductie van de AOW had een grote maatschappelijke weerklank. In feite was het een bodempensioen, dat wil zeggen, nauwelijks genoeg om van te leven. Echter was de Nederlandse bevolking zo zwaar verarmd door de Tweede Wereldoorlog dat de uitkeringen met dank in ontvangst werden genomen.

Sinds 1957 wordt de AOW gefinancierd middels een omslagstelsel. Het omslagstelsel houdt in dat er bij de werkenden in Nederland belasting voor wordt geheven op het salaris. Deze voorheffing wordt onder andere gebruikt om de huidige AOW-uitkeringen mee te betalen.†

De WW werd ingevoerd in 1952 en zit anders in elkaar. Voor de WW bestaat een fonds, het AOF (het arbeidsongeschiktheidsfonds). Voor het AOF worden premies afgedragen. Bij de invoering van de WW werden deze premies gedeeltelijk betaald door de werkgever, en gedeeltelijk door de staat. Tegenwoordig worden de premies volledig betaald door de werkgevers. De werkgever betaalt per werknemer een WW-premie voor het AOF.‡

De WIA is de opvolger van de WAO (wet op de arbeidsongeschiktheid). De WAO werd later ingevoerd, namelijk

in 1967. Volgens de WAO had ieder die langer dan een jaar arbeidsongeschikt was, recht op een uitkering van 80% van het laatstverdiende salaris tot aan de 65ste jarige leeftijd. In de WAO is al grof gesneden; dit begon al in 1987 toen de uitkering werd teruggeschoefd van 80% naar 70% van het laatstverdiende salaris.§

De WAO werd uiteindelijk door het kabinet Balkenende II afgeschaft en vervangen door de ingewikkeldere WIA. Ook voor de WIA worden door de werkgever premies betaald; werkgevers hebben echter ook de mogelijkheid om zich (gedeeltelijk) particulier te verzekeren voor de WIA.¶

Wat is de WIA?

Het uitgangspunt van de WIA is dat een werknemer eerst twee jaar onafgebroken ziek moet zijn. Hierna vindt er een keuring plaats door het UWV. Vervolgens wordt een werknemer ingeschaald in een 'arbeidsongeschiktheidspercentage'. Is een werknemer voor minder dan 35% arbeidsongeschikt? Dan bestaat er geen recht op een uitkering. Als de werknemer tussen de 35% en de 80% arbeidsongeschikt is, heeft de werknemer recht op een 'werkherlevingsregeling voor gedeeltelijk arbeidsongeschikten' (WGA) uitkering.

Iemand die meer dan 80% duurzaam arbeidsongeschikt is, een 'inkomensverzekering volledig arbeidsongeschikten' (IVA) uitkering. Deze uitkering is een percentage van het voorgaande salaris, gemaximeerd tot een bepaald bedrag. IVA-gerechtigden zijn verplicht om wijzigingen van hun gezondheidssituatie door te geven aan het UWV, en kunnen worden opgeroepen voor een herkeuring.

Iemand die tussen de 35% en de 80% arbeidsongeschikt is, krijgt meestal eerst een 'loongerelateerde uitkering'. De duur van deze uitkering is afhankelijk van het arbeidsverleden (net zoals bij de WW). Hoe langer je gewerkt hebt, hoe langer je recht hebt op een uitkering. Voor de eerste tien arbeidsjaren heb je recht op een maand uitkering

* Jan de Vetten, 'Communistische Partij van Nederland (CPN) – Een korte geschiedenis', 4 februari 2026, www.historiek.net

† Lambert Giebels, 'Bij de totstandkoming van de AOW ging het nauwelijks over de pensioenleeftijd', 8 mei 2026, www.historischnieuwsblad.nl

‡ Commissiedebat Werknemersverzekeringen, 8 april 2026, www.tweedekamer.nl

§ 'De geschiedenis van de arbeidsongeschiktheidsverzekering', 17 augustus 2023, www.evmi.nl

¶ 'Kabinet-Balkenende II (2003-2006)', www.parlement.com

per gewerkt jaar, vanaf het elfde arbeidsjaar heb je recht op een halve maand uitkering per gewerkt jaar, met een maximale termijn van 24 maanden. Voor een arbeidsongeschikte die helemaal niet werkt, is de uitkering 70% van het maandloon, en voor een arbeidsongeschikte die wel gedeeltelijk werkt, is de uitkering 70% van het verschil tussen het maandloon en het door arbeid verdiende inkomen.

Vervolgens ontvangt een arbeidsongeschikte een 'loonaanvullingsuitkering' of een 'vervolguitkering'. Door het UWV wordt vastgesteld wat de 'restverdien capaciteit' is; hoeveel iemand in theorie nog zou kunnen werken. De loonaanvullingsuitkering is 70% van het WIA-maandloon, verminderd met het bedrag dat iemand nog zou kunnen verdienen volgens het UWV. Dit is een theoretisch bedrag, het maakt niet of iemand dit daadwerkelijk verdient.

Als een arbeidsongeschikte minder dan 50% van de restverdien capaciteit realiseert, ontvangt hij of zij een vervolguitkering. Deze is gebaseerd op het minimumloon. Of iemand recht heeft op deze uitkeringen wordt periodiek opnieuw beoordeeld. Bij een onveranderde situatie ontvangt een arbeidsongeschikte één van deze twee uitkeringen tot aan de AOW-leeftijd.^{**}

De lezer kan zich waarschijnlijk wel voorstellen dat de WIA in de praktijk moeilijk uitvoerbaar is gebleken, vanwege alle complexe regels met betrekking tot het arbeidsongeschiktheidsperscentage en de veranderingen bij herkeuringen.

De geplande bezuinigen

Het plan in het coalitieakkoord is om zowel de WW als de WIA terug te schroeven naar een maximale uitkeringstermijn van één jaar. Het is nog niet bekend of dit ook een wijziging zal inhouden met de koppeling aan het arbeidsverleden; in ieder geval hebben jongeren die worden ontslagen of ar-

beidsongeschikt raken altijd een kortere en lagere uitkering dan ouderen.

Ook wordt het 'maximum dagloon' verlaagd. Dit betekent dat de maximum uitkering die iemand ontvangt op basis van diens salaris lager wordt. Het verlagen van het maximale dagloon heeft ook gevolgen voor de hoogte van het zwangerschapsverlof, waardoor vrouwen hier onevenredig door worden geraakt.^{††}

Tenslotte is het nieuwe kabinet voornemens om de IVA volledig af te schaffen. Er zal dan dus geen uitkering meer zijn voor volledig en duurzaam arbeidsongeschikten. De mensen die op dit moment een IVA-uitkering ontvangen, behouden dit recht, maar het is niet duidelijk wat er in de toekomst zal gebeuren met volledig en duurzaam arbeidsongeschikten. Waarschijnlijk komen zij in de WGA (werkhervattingsregeling voor gedeeltelijk arbeidsongeschikten) terecht, wat betekent dat ze gedwongen worden om door te werken.

Op het UWV is door de jaren heen flink bezuinigd. Bijvoorbeeld door Balkenende IV^{††}, en door de afbraak-kampioen Mark Rutte. Het UWV moest tijdens Rutte II en Rutte III miljarden bezuinigen, dit leidde tot het verdwijnen van meer dan 5000 banen bij de instelling.^{§§} Onder andere deze maatregelen hebben geleid tot enorme wachttijden bij het UWV. In bepaalde regio's van het land moeten mensen vijftien maanden wachten op een keuring.^{¶¶} Sinds september 2025 worden mensen van ouder dan 60 niet meer gekeurd door een arts.^{***}

Tenslotte wil de coalitie de AOW-leeftijd 'versneld' omhoog laten gaan. Op dit moment is er al een koppeling tussen de AOW-leeftijd en de levensverwachting. Aan een jaar hogere levensverwachting is een stijging van de AOW-leeftijd met acht maanden gekoppeld. De verhogingen moeten minimaal vijf jaar van tevoren worden aangekondigd. De coalitie wil de AOW-leef-

tijd dus sneller omhoog laten gaan zonder deze aankondigingsperiode.

Waarom bezuinigen?

In het coalitieakkoord staat vermeld dat de rapporten van Peter Wennink ('De route naar toekomstige welvaart; een sterk Nederland in een relevant Europa') en Mario Draghi ('The future of European competitiveness; Report by Mario Draghi') belangrijke inspiratiebronnen waren. Deze rapporten gaan voornamelijk over de economische positie van Nederland en Europa op de wereldmarkt. Een belangrijke conclusie uit de rapporten is dat arbeidsproductiviteit niet snel genoeg stijgt, en dat hier een oplossing voor moet worden gevonden. Volgens Wennink zijn grote private investeringen benodigd.

De hogere uitgaven voor defensie in combinatie met zorg zou kunnen leiden tot een oplopende staatsschuld, waardoor Nederland minder aantrekkelijk zou worden voor investeerders. De nieuwe coalitie is uiteraard niet voornemens om te bezuinigen op defensie. Vanwege de NAVO-norm moeten de uitgaven voor defensie omhoog.

Wennink stelt dat economische groei 'in het algemeen belang is'. Als deze groei niet wordt gerealiseerd, worden de uitgaven voor zorg 'te duur'. Verder stelt Wennink in zijn rapport dat werkenden op dit moment 63% van de staatsuitgaven financieren, door middel van loonbelasting, btw en accijnzen.^{†††}

Wennink is voormalig CEO van ASML, een groot en winstgevend bedrijf, en een trouwe dienaar van de kapitalistische klasse. Het feit dat de coalitie een groot gedeelte van haar plannen gebaseerd heeft op zijn inzichten, is veelzeggend over welke belangen zij willen verdedigen.

Om geld vrij te maken voor onder andere defensie, is de coalitie dus voornemens om te bezuinigen op sociale zekerheid, omdat het 'te duur' is en 'niet

^{**} 'Wat is WIA?', www.uwv.nl

^{††} Avon Senstius, 'FNV: Regeerakkoord vergroot economische ongelijkheid tussen vrouwen en mannen', 4 maart 2026, www.fnv.nl

^{‡‡} Algemene Rekenkamer, 'Bezuinigingen op uitvoeringsorganisaties', 24 januari 2013, www.rekenkamer.nl

^{§§} Elze Kuiper, 'UWV kan niet verder bezuinigen', 12 april 2017, *Financieel Dagblad*

^{¶¶} 'Wachttijd voor een WIA-uitkering loopt weer op', 13 april 2026, www.nos.nl

^{***} '60-plusregeling WIA wordt verlengd tot 2027', 23 juni 2025, www.loyalis.nl

^{†††} Peter Wennink, 'Rapport Wennink: De route naar toekomstige welvaart', 2026, www.rapportwennink.nl

activerend genoeg werkt'. Wie waren echter de uitvinders van het huidige arbeidsongeschiktheidsstelsel? Het CDA, VVD en D66 onder Balkenende II. Nadat alle bestaande voorzieningen totaal zijn uitgekleeft en de uitvoer onmogelijk is gemaakt, is het nu tijd om er (bijna) volledig afscheid van te nemen.

De werkgeverspremie voor de WW en de WIA gaat echter niet omlaag, ondanks alle bezuinigingen. Het kabinet is voornemens om de premie te verhogen. Het overschot zal worden gereserveerd voor de oorlogsbijdrage (de staat noemt dit 'de vrijheidsbijdrage').*

De waarheid is dat zekerheid voor arbeiders niet goed is voor kapitalisten. Hoe precairder de situatie van de arbeider, hoe groter het 'reserveleger' aan werkloze arbeiders, des te groter is de garantie voor de kapitalist dat er altijd goedkope arbeid beschikbaar is waar hij makkelijk afscheid van kan nemen. Een uitkering waar een arbeider op kan terugvallen is een doorn in het oog van de kapitalist.

Tevens is een zieke of werkloze arbeider die een uitkering ontvangt niet productief in de kapitalistische economie. Het is in het belang van de kapitalistische economie dat iedere arbeider die ontslagen wordt, zo snel mogelijk weer aan het werk gaat, ongeacht wat voor werk dat dan mag zijn.

De maatschappelijke reactie

Er is geen brede steun voor de aangekondigde plannen. Omdat de coalitie van Jetten een minderheidskabinet is, zal hij steun van oppositiepartijen moeten krijgen om de plannen door te laten gaan. Hier zijn echter tot dusver nog weinig successen geboekt.

De reactie van de vakbondsleiding is strijdbaarder dan wat we in een lange tijd van ze hebben gezien. De FNV, CNV en VCP hebben alle onderhandelingen met de coalitie afgebroken en acties aangekondigd. Er zal actie worden gevoerd op Schiphol, en op 24 juni leggen trein en streekvervoer het werk neer.†

Het weigeren van de vakbondsleiding om akkoord te gaan met de bezuinigingen is natuurlijk heel positief. De ondemocratische wijze waarop de hui-

dige leiding is aangesteld, echter, is nog vers in het geheugen van ieder kaderlid die de crisis in de FNV gevolgd heeft. Het is belangrijk om deze kritiek niet achterwege te laten; de democratische organen in de FNV moeten worden hersteld, en het bestuur moet democratisch worden verkozen. Het feit dat de huidige voorzitter, Hans Spekman, is aangesteld door Lodewijk Asscher, iemand die heeft bijgedragen aan het afbraakbeleid van Rutte, moet niet uit het oog worden verloren. Daarnaast was Spekman zelf voorzitter van de PvdA tijdens Rutte II, en dus medeplichtig aan de bezuinigingen op het UWV. Ten opzichte van de huidige leiding van de FNV moeten wij een zeer kritische houding aannemen; eerst zien, dan geloven.‡

De boodschap in de campagne van de FNV komt neer op 'jij gaat toch niet de rekening betalen?!' Zoals reeds benoemd is het goed dat de FNV-leiding niet akkoord gaat met de bezuinigingen. Toch mist de boodschap van de campagne de kern van het probleem; waarvoor moeten wij een rekening betalen, en waarom?

Stem tegen militarisatie als centrale boodschap

Het sociale stelsel in Nederland moet wijken voor militarisatie. Conflicten tussen verschillende imperialistische partijen verscherpen, en bondgenootschappen die heel zeker leken, staan op losse schroeven. De Europese burgerij probeert op economisch en militair gebied onafhankelijker te worden van de VS.

De leugen die ons wordt verkocht is dat dit zogenaamd in het algemeen belang zou zijn. Arbeiders worden kannonenvoer voor imperialistische oorlogen, hele landen worden in het puin gelegd, en het klimaat en het ecosysteem worden kapotgemaakt. Het enige doel is economische superioriteit ten opzichte van de tegenstander. Het verdedigen van democratie of andere liberale waarden is slechts een dekmantel om oorlog te rechtvaardigen.

Een sterk geluid tegen militarisatie zou een fundamenteel onderdeel van

een campagne tegen de bezuinigingen op de AOW, de WW en de WIA moeten zijn. In de strijd tussen de kapitalisten en de arbeidersklasse zijn de verworvenheden altijd in gevaar. Het uitleggen hiervan biedt een kans om het klassenbewustzijn te vergroten. Door de link te leggen tussen de bezuinigingen en militarisatie, kan er worden gewezen op de aard van het systeem; altijd terugkerende politieke en economische crises die alleen met extreme middelen kunnen worden opgelost.

Wat er over militarisatie wordt gezegd is ook van belang. De anti-militaristische boodschap: 'tegen oorlog, voor vrede', schiet op allerlei fronten te kort.

Volledige vrede onder het kapitalisme bestaat niet, en zal ook nooit komen te bestaan. Vrede eisen zonder het systeem fundamenteel uit te dagen, is pleiten voor het verplaatsen van oorlog naar regio's waar het minder 'zichtbaar' of 'storend' is voor de arbeidersklasse in het westen. De constante strijd voor markttoegang tussen imperialistische partijen zal immers altijd leiden tot oorlog, of het nou om een 'directe' oorlog gaat of een oorlog via een proxy.

Er moet een kritische boodschap worden verkondigd, die ingaat tegen de nationalistische mythe, maar niet pleit voor een 'apolitieke' vrede. Wij moeten aan strijdvaardige arbeiders uitleggen dat ze zelf het heft in eigen handen moeten nemen om het tij van militarisme te keren. De enige manier is om de pijlen te richten op de vijand in ons eigen land, de kapitalistische klasse. •

* Commissiedebat Werknemersverzekeringen, 8 april 2026, www.tweedekamer.nl

† FNV kondigt ov staking aan tegen bezuinigingen sociale zekerheid, 20 mei 2026, FD

‡ Ahmet Daskapan, 'Asscher op ramkoers bij FNV, liquideert arbeidersdemocratie', 3 december 2025, JOOP

Foto Mick Desrosiers

Toespraak Geen dienstplicht, geen oorlog in onze naam!

ROOD, Crystal van Kalmthout

Op het Utrechtse Domplein vond 25 mei een demonstratie plaats tegen de dreigende dienstplicht, georganiseerd door de Nieuwe Vredesbeweging. Crystal van Kalmthout sprak namens ROOD. We publiceren hier de tekst van deze toespraak.

Beste mensen, beste kameraden:

Vandaag zijn wij hier samengekomen voor een jammerlijk onderwerp. De dreigende opkomstplicht. Staatssecretaris Boswijk van Defensie hoopt zogenaamd dat Nederlandse jongeren niet verplicht hoeven te worden opgeroepen voor het leger. Maar... dat kan hij niet garanderen, zo zei hij in de Twee-

de Kamer. Het parlement debatteert erover, de talkshows doen alsof het de normaalste zaak van de wereld is, en het leeuwendeel van de partijen in Den Haag knikken mee. Maar wij, wij weten beter dan dat. Wij willen niet dat werkende mensen het kanonnenvoer worden voor oorlogen die niet de onze zijn.

Het gaat ook veel dieper dan dat. Jongeren worden dag in dag uit klaargestoomd om defensie in te gaan. Op de MBO's staan de militaire recruiters al klaar. Met hun glimmende folders in de hand en mooie praatjes over “avonturen bij defensie” en “vakmanschap”. Alsof lassen op een fregat iets anders is dan lassen in een werkplaats, behalve dat het eerste dient om mensen te vermoorden. Overal, van uitgaansplek-

ken tot hogescholen tot universiteiten, hangen posters voor de zogehete “Generatie D” campagne die bedoeld is om zoveel mogelijk jongeren voor defensie te rekruteren.

Dat, terwijl leven in Nederland steeds moeilijker wordt door allemaal bezuinigingen, die ten gunste zijn van het zogenaamde defensiebudget. Het zijn oorlogsbudgetten die gebruikt gaan worden voor vernietiging en genocide. Wij betalen ervoor: bezuinigingen op zorg en onderwijs, de natuur gaat eraan, en de uitstoot van de militaire industrie is meer dan alle luchtvaart en scheepvaart samen. Laten we de afbraak op onze arbeidsrechten niet vergeten, met het korten van de WW en de WIA, en het verhogen van de AOW-leef-tijd. Wij jongeren moeten doorwerken tot in het graf.

De wereld staat in vuur en vlam. Er lijkt geen einde te komen aan de bloedige oorlog in Iran, de zionistische entiteit Israël blijft Palestina en Libanon zonder einde in zicht bombarderen, en nog steeds vallen er duizenden doden in Oekraïne. Maar hebben wij, werkende mensen, voor deze ellende gekozen?

Nee. De opkomstplicht dient ons niet. De opkomstplicht dient de belangen van de wapenindustrie, de NAVO en de oorlogshitsende kapitalist.

Deze opkomstplicht gaat over de belangen van het grote geld. Wederom gaat het over grondstoffen, invloedssferen, en de eindeloze drang naar winst op een planeet die aan het uitputten is. Maar dat is niet het verhaal wat de kapitalist aan ons verkoopt. In plaats daarvan spreekt de kapitalist over massavernietigingswapens, een zogehete dreiging uit een bepaald gebied. En dat narratief mogen wij niet accepteren! Wij kunnen niet accepteren dat werkende mensen elkaar uitmoorden voor de belangen van de wapenindustrie.

Nu keert de dienstplicht terug en dat is niet omdat er een reële dreiging is, maar omdat de imperialistische machine manschappen nodig heeft. Om haar verdere militaire doelen te realiseren heeft zij makkelijke toegang nodig tot jonge lichamen. Dit krijgt ze door middel van verplichting, van het opleggen van een "plicht" die geen keuze duldt. De geschiedenis herhaalt zichzelf. Keer op keer worden jongeren hiervoor opgeroepen. En toch leren we er schijnbaar niks van.

Oorlog stopt niet vanzelf. Zolang de kapitalisten met elkaar vechten over grondstoffen en invloedssferen zal er geen vrede zijn. Als we de oorlog willen stoppen, moeten we een einde maken aan het kapitalisme, hetgeen wat oorlog veroorzaakt. En het Internationaal Gerechtshof en de VN gaan ons daar absoluut niet helpen. Wij moeten niet meevechten in een beroepsleger wat de belangen van de kapitalist dient, maar een volksleger dat de belangen van de werkende mens dient. Een democratisch leger bestaande uit werkende mensen zoals wij, die enkel opgeroepen worden als het écht nodig is.

Wat wij daarvoor nodig hebben is het socialisme. Waar we niet langer onze

waren produceren voor winst, maar voor de mensheid. Winst zal geen motief meer zijn, wat ertoe leidt dat dat geen motor kan zijn voor toekomstige conflicten. Wij moeten bouwen aan een arbeidersbeweging, voorbij generaties. Wij weigeren toe te kijken hoe onze klasgenoten, onze vrienden, onze mede jongeren wederom het slachtoffer worden van een systeem dat hen ziet als vervangbare onderdelen in een oorlogsmachine. Defensie moet weer echt defensie worden.

We moeten voorbij een wereld waarin de staat bepaalt wie moet vechten en sterven voor belangen die niet de onze zijn. Wij eisen: de onmiddellijke en onvoorwaardelijke afschaffing van elke vorm van opkomstplicht en dienstplicht, het onmiddellijk beëindigen van de militaire propaganda op onze scholen, culturele instellingen en in onze onderwijsinstellingen. Breek de banden tussen de jonge werkende mens en het imperialistische leger. Nederland uit de NAVO. Geen dienstplicht, geen oorlog in onze naam! •

Foto Dani Schoofs

ROOD Groningen bezoekt Nakbaherdenking en mars in Hamburg

Dani Schoofs

Zaterdag 16 mei waren enkele kameraden van ROOD Groningen en LinksJugend [‘solid] Norden aanwezig op een demonstratie en mars in Hamburg om de Nakba te herdenken en te demonstreren tegen de genocide op de Palestijnen. Dani Schoofs doet verslag.

De demonstratie begon gelijk goed. Het regende en de kameraden van ROOD Groningen en LinksJugend [‘solid] Norden waren nog geen minuut het treinstation uit, voordat ze benaderd werden door 3 politieagenten met “HH” op hun uniform, een afkorting die in Nazistische kringen wordt gebruikt voor

“Heil Hitler”. Bij de politie staat het natuurlijk voor “Hansestadt Hamburg”, maar het blijft ironisch voor degene die weet hoe agressief de Duitse politie kan zijn. De politie vertelde de kameraden dat ze niet bij het treinstation mochten staan. Luisterden ze niet? Dan werden ze gearresteerd.

Eenmaal aangekomen bij het beginpunt van de mars, troffen we een paar honderd demonstranten die geduldig in de regen aan het wachten waren. Tientallen anderen hadden beslist dat ze toch liever niet nat werden, en stonden voor een toeristisch souvenirwinkeltje onder de overkapping.

Toen de mars begon was de demon-

stratie uitgegroeid tot een paar duizend man. De regen was inmiddels ook gestopt, tot de vreugde van de demonstranten. In het begin was er een klein opstootje met de politie, waarna massaal “Ich bin nichts, ich kann nichts, Gebt mir eine Uniform” geroepen, een anti-politie leus die vertaald naar “Ik ben niets, ik kan niets, geef me een uniform.”

Een paar busjes met karren voorzien van microfoons en speakers waren geregeld door de organisatie. In het begin was dit nog een gedoe, de busjes moesten logischerwijs goed verspreid worden tussen de mensen, wat nogal lang duurde om voor elkaar te krijgen.

Uiteindelijk hadden de kameraden hun plek gevonden. Het duurde even, maar ze hadden andere leden van LinksJugend [‘solid] en Die Linke gevonden, en besloten om zich daarbij aan te sluiten. Dat Die Linke Hamburg daar aanwezig was, is leuk en al, maar er staat geen één woord over Israël’s genocide op Palestina in hun verkiezingsprogramma. Wat er wel in staat, is dat ze graag geen wapenhandel in de haven van Hamburg zien, maar dat er niet in

Doenja van der Veen

staat is dat er ook wapens naar Israël gaan via die haven, is erg jammer. Maar goed, een analyse over Die Linke en hun standpunten over de genocide op Palestina is niet waarom je dit leest, dus we gaan verder.

Hoewel er dus een paar busjes geregeld waren die bedoeld waren om de leuzen te leiden, was dit niet echt merkbaar van waar de kameraden zich in de mars bevonden. De busjes voor en achter hen waren te ver weg waardoor de leuzen niet te horen waren. Het was daarom ook regelmatig stil in het midden waardoor de kameraden en wat anderen zelf maar wat moesten roepen.

Tijdens de demonstratie waren er een paar mensen die rondliepen met stickers die ze uitdeelden. Dit om donaties op te halen, waarschijnlijk om het kamp en de demonstratie te financieren. Daarnaast waren er ook veel mensen op de bruggen boven de weg die solidariteit met de demonstratie toonden, ofwel met vlaggen, ofwel met spandoeken.

Niet alle spandoeken waren erg geliefd door de personen in "HH" politie uniform. Er was namelijk één spandoek waar "From the river to the sea" op stond, een frase die enkele dagen voor de demonstratie als pro-Palestijns extremisme werd verklaard door de Duitse inlichtingendienst. Dit spandoek, en de personen bij het spandoek, werden snel weggehaald. Hierna volgde een tweede wind van anti-politie geroep. Dit keer met een andere leus: "Hass, Hass, Hass wie noch nie. All Cops are Bastards, ACAB." Dat eerste stukje kan

worden vertaald als "Haat, haat, haat zoals nooit tevoren."

Voor de rest verliep de mars redelijk rustig. De politie was redelijk kalm en er waren geen incidenten. Echter kwamen de demonstranten op den duur een zielig clubje van twintig tegendemonstranten tegen met vlaggen van Israël. Wat deze tegendemonstranten probeerden te roepen was niet erg duidelijk, aangezien ze niet echt door het geroep van duizenden konden breken.

Eenmaal aangekomen bij het Raadhuis van Hamburg nam de mars een kleine pauze. Een zee van Iraanse vlaggen stond op het pleintje voor het Raadhuis en de zeeën van Palestijnse vlaggen stonden nog op de weg aandachtig te luisteren naar een speech.

Op het pleintje had een marxistische organisatie zich gevestigd met een kraampje waar ze buttons en flyers weggaven. Ietsjes later kwam er een klein groepje aan met een zelfgemaakte Israëlische vlag, een plastic fles met benzine, en een aansteker. Wat hiermee gebeurde zal je wel kunnen raden, de vlag werd onder gegoten met benzine en werd in de fik gestoken. Een groep met een spandoek zag dit en rende snel voor dit gebeuren om dit te verstoppen van de politie.

De vlag bleef nog even op de grond branden. Daarna werd er nog even rondgehangen op het pleintje door de kameraden en werd er geduldig gewacht totdat de mars weer verder ging. Toen de mars weer begon pakten ze weer hun plekje in de mars en riepen ze mee met de leuzen.

Ja dat lees je goed, de kameraden waren niet degene die de hele tijd de kar moesten trekken met de leuzen. Er was een klein jongetje van kleur, geschat tussen de 12 en 14 jaar oud, die vanaf de zijkant de hele mars vol leuzen zat te leiden. De leus: "From the river to the sea" kwam vaak voor. Verbazingwekkend deed de Hamburgse politie hier niks tegen. Was dit in Berlijn gebeurd, dan waren er wel wat mensen het ziekenhuis in geslagen door de politie. Racisme en geweld door politie is namelijk al een ritueel geworden bij pro-Palestina demonstraties in Berlijn.

Voor de rest liep de demonstratie erg goed. De leuzen waren goed, duidelijk, en veel mensen deden hier ook aan mee. Op het einde van de mars kwamen de demonstranten aan bij het Palestina-kamp dat daar op die zaterdag voor het laatst zal zijn. Hier eindigde de demonstratie ook en werd iedereen uitgenodigd om naar een concert te gaan dat op het kamp plaatsvond.

De kameraden van ROOD Groningen en LinksJugend [solid] Norden hadden nog een trein te halen, dus na nog even kletsen met wat andere demonstranten besloten zij om naar het station te lopen. Na een paar uur in de trein scheidden hun wegen in Leer, waar de bus terug naar Nederland stond te wachten om te vertrekken.

Met een paar gloednieuwe stickers en buttons kwam de delegatie van ROOD Groningen rond middernacht weer thuis. •

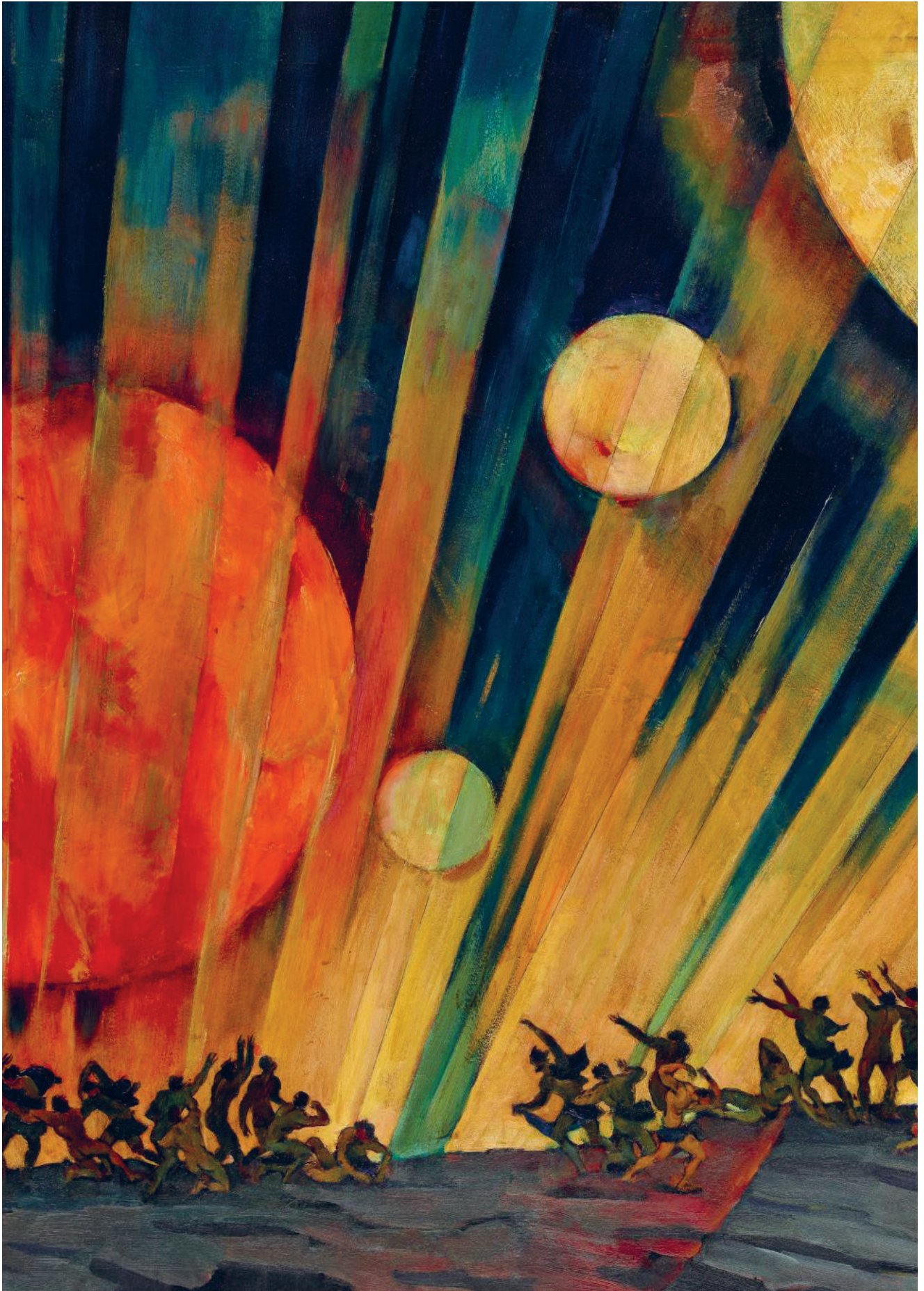
Lenin

Herman Gorter

Lenin, gij machtigste, dapperste Strijder,
Gij alles durvende en hooge Held,
In diep bezinnen en het verst geweld
Even machtig, – gij werdt de bevrijder

Der boeren, en wilden worden ook de leider
Der Russische arbeiders ter vrijheid, redder
Van het geheele wereldproletariaat,
En stichter van den communistischen wereldstaat.

Gij stierft. Waardoor? Door 't kapitaal, gij, Held,
Dat voor een nog te hooge taak u steld',
Maar ook door de arbeiders die u verlieten,
Van West-Europa, en Rusland alleen lieten.
Uw liefde stierf. Omdat gij werd verlaten
Door de arbeiders Europa's, die uw liefde haatten.

Konstantin Juon, Nieuwe Planeet, 1921

Naar een geschiedenis van partijisme

Brunhilda Olding - vertaling Berend Bruin

Op de Marxism Fringe van 2025, georganiseerd door de Australische Revolutionary Communist Organisation (sinds 2026 genaamd 'Communist Unity'), presenteerde Brunhilda Olding herziene geschiedenis van de partijisme-traditie. Wij publiceren hier een vertaling van het transcript dat verscheen in Partisan Magazine.

Ik zou graag willen zeggen dat de presentatie die ik ga geven iets geheel nieuws en ongehoords is, dat ik baanbrekend werk verricht, maar dat is absoluut niet het geval. Hoewel dit misschien kan worden gezien als de eerste algemene geschiedenis van het partijisme als mondiale politieke stroming, is het voortgekomen uit een verzameling eerdere beschrijvingen. Ik ben veel dank verschuldigd aan het werk van Jack Conrad, Lawrence Parker, Myra Janis en onze eigen Edith Fischer bij de ontwikkeling van deze geschiedschrijving.

Allereerst moeten we begrijpen wat het partijisme is. Want eerlijk gezegd weten maar heel weinig mensen dat echt, en een snelle zoekopdracht op internet helpt ook niet echt. Het partijisme is een zeer dubieus gedefinieerde politieke stroming in vergelijking met zijn tegenhangers: Orthodox Trotskisme, Marxisme-Leninisme, Cliffistisch Trotskisme, Linkscommunisme, Maoïsme, enzovoort, enzovoort. Al deze tendensen hebben een duidelijke, concrete definitie, en de sekten binnen deze tendensen nog meer. Het trotskisme bijvoorbeeld heeft een duidelijke basis, namelijk de aanvaarding in verschillende mate van de eerste vier congressen van de Communistische Internationale, het vasthouden aan de concepten van 'gedegenereerde arbeidersstaten', permanente revolutie en het verdedigen van de Vierde Internationale, tot een bepaalde datum, in welk geval de betreffende internationale of sekte wordt hooggehouden en verdedigd als de enige 'ware' politieke stroming van het wereldcommunisme. Het marxisme-leninisme is een vervallen overblijfsel uit de jaren zeventig dat vasthoudt aan het verouderde Breznev-dogma. Het links-communisme is zo'n complete puinhoop dat de internationale communistische partijen hun toevlucht hebben genomen tot het gebruik van de namen van hun kranten om zich van elkaar te onderscheiden.

Partijisme kent niet echt zulke strikte lijnen. Het canon dat wel bestaat, kan het best worden samengevat als Mike MacNairs 'Revolutionary Strategy' en een selectie van artikelen van Donald Parkinson, MacNair en Jack Conrad, verspreid over de pagina's van Cosmonaut en de Weekly Worker. Maar zelfs dan kan het begrip zich uitstrekken vanaf degenen die

eigenlijk onder een van de eerder genoemde labels vallen, maar wel de noodzaak accepteren van een massale communistische partij verenigd rond programmatische eenheid, tot standvastige en onbekeerde verdedigers van het marxisme van de Tweede Internationale tot en met 1909, en alles daartussenin.

Niettemin kan partijisme kort samengevat worden door drie kernpijlers: de steun voor een massale communistische partij, eenheid op basis van *acceptatie* in plaats van *overeenstemming* met het programma van de partij, en dat het genoemde programma gebaseerd is op de revolutionaire minimum-maximumformule. Er is ook een sterke heroriëntatie van de ideeën van het democratisch republikanisme in de focus van de marxistische strategie, met inbegrip van een nationale massamilitie en de afschaffing van het leger, jaarlijkse verkiezingen voor een eenkamerparlement en het recht om alle gekozen functionarissen te ontslaan. Maar de drie kernpijlers komen het dichtst in de buurt van een basisdefinitie van partijisme, als een bredere politieke tendens die losstaat van de nauw verwante tendens van het republikeins marxisme.

Als we deze definitie begrijpen, kunnen we de meest interessante vragen stellen. Hoe is deze traditie ontstaan? Wat waren de politieke contexten die haar naar deze standpunten hebben gedreven? En waarom hameren we zo op de Communistische Partij?

Oorsprong

Maar laten we eerst beginnen met een vraag. Waar is het partijisme ontstaan? In het Verenigd Koninkrijk? Misschien in de Verenigde Staten? Of in Nederland? In Turkije?

Het juiste antwoord is natuurlijk: allemaal. Maar Turkije is veruit het belangrijkste, omdat het Turkije was, of beter gezegd de Communistische Partij daarvan, die een jonge Britse marxist-leninist transformeerde tot de man die veertig jaar lang heeft gestreden voor de Communistische Partij van Groot-Brittannië. Die man was natuurlijk niemand minder dan Jack Conrad.

Om dit verhaal volledig te kunnen uitleggen, hebben we een korte context nodig van de politieke scene waaruit Conrad voortkwam en door werd gevormd. Dus gaan we terug naar waar alle echt grote verhalen beginnen, Surrey 1977.

Dit was toen Sid French – voorzitter van de lokale afdeling van de Communistische Partij van Groot-Brittannië (CPGB) – zich afsplitste om de creatief genaamde New Communist Party (NCP) op te richten. De wortels van de splitsing zijn te vinden in 1968, toen de reeds bestaande meningsverschillen

tussen French en de steeds eurocommunistischer en pro-Labour wordende standpunten van de CPGB toenamen. French was niet de eerste met een interne factie binnen de CPGB die zich verzette tegen de ‘*British Road to Socialism*’ [red: het reformistische, chauvinistische programma van de partij]. Al sinds de introductie ervan in de jaren vijftig waren er groeperingen ontstaan in oppositie tegen het programma.

De groep van French was echter de eerste met een actieve langetermijn politieke strategie en een meer coherente politieke basis voor hun oppositie. In tegenstelling tot eerdere groeperingen, die de facto binnen het stalinisme streden, kon de groep van French zich profileren als oppositie tegen het eurocommunisme en het labourisme. Hoewel ik niet in detail zal treden over de volledige strijd binnen de CPGB, is Lawrence Parkers *The Kick Inside* voor geïnteresseerden een meesterlijk werk dat veel van de evolutie binnen de politieke context van de CPGB uiteenzet. Een soortgelijke analyse van de ‘Revolutionaire Oppositie’ binnen de Communistische Partij van Australië zou een zeer waardevol project zijn, maar dat gaat de capaciteiten van de beweging in haar huidige vorm te boven.

De NCP die toen ontstond, was een streng stalinistisch instituut. Een instituut dat de CPGB terecht beschouwde als een reformistische afwijking van het communisme. Zij stelde dat de CPGB reformistisch was geworden na de goedkeuring van de versie van 1977 van *The British Road to Socialism*, waarin veel van de cruciale pijlers van het leninisme waren geschrapt. Tegenwoordig is de consensus onder communisten die niet voortdurend de stalinistische lijn verdedigen, dat vanaf de goedkeuring van de editie van 1951 van het programma van ‘*De Britse weg naar het socialisme*’, de politieke strategie van de CPGB beruiste op concessies aan het labourisme, het reformisme en de mythe van een parlementaire weg naar het socialisme. Jack Conrad klaagt in zijn herinneringen aan die tijd dan ook dat het werk in de CPGB neerkwam op ‘de *Morning Star* [red: partijkrant] verkopen en wachten op het congres’.

Het volgende deel zal vooral gaan over de persoonlijke reis van Jack Conrad, omdat veel van de historische verslagen over deze strijd zich richten op hem en zijn kleine groep kameraden. Of, zoals ze beter bekend staan: de ‘Leninist Group’.

Na de dood van Sid French in 1979 zou de NCP haar leiderschap herschikken, waarbij Jack Conrad werd overgeplaatst naar de functie van nationaal organisator. Hier zou hij voor het eerst in contact komen met de Communistische Partij van Turkije.

In de 20^e eeuw ontstond een soort traditie waarbij communistische migranten lokale afdelingen oprichtten van bijvoorbeeld de Communistische Partij van Turkije, Griekenland of Italië, in plaats van Turkstalige afdelingen van de lokale communistische partij. Dit betekende dat aan het begin van de jaren tachtig de Communistische Partij van Turkije – die in hun thuisland illegaal was – haar op twee na grootste

afdeling in het Verenigd Koninkrijk had. In de jaren zeventig nam de klassenstrijd in Turkije toe; de grootste 1-mei-demonstraties in de westerse wereld vonden plaats in Istanbul.

Conrads betrokkenheid bij de TKP deed hem beseffen dat, en ik citeer letterlijk: ‘de NCP op elk niveau belachelijk was’*. Volgens hem was het boek van Rüstü Yürükoğlu, *Turkey – The Weak Link of Imperialism*, het boek dat hem echt deed beseffen dat het officiële communisme failliet was. In zijn eigen woorden uit die tijd kon zijn politieke overtuiging het best worden omschreven als ‘revolutionair stalinistisch’; zijn betrokkenheid bij de TKP begon daar verandering in te brengen.

Aanvankelijk waren hij en een andere kameraad, destijds bekend als Frank Grafton, van plan om een stap terug te doen en zich te gaan verdiepen in de marxistische theorie. Maar door zijn verdere betrokkenheid bij de TKP veranderde dat plan, omdat hij zich steeds meer ging bezighouden met de meer militante vleugel van de ballingschapbeweging, die zich concentreerde rond de krant *İşçinin Sesi* of ‘Stem van de Arbeider’. Hij bestendigde zijn visie op wat zijn taak was door middel van zijn betrokkenheid bij de TKP. Conrad verwoordde dit veel beter dan ik dat zou kunnen; daarom citeer ik hem letterlijk.

‘Ten eerste had ik, aangezien ik een zekere aanhang had, een plicht tegenover mijn kameraden. Ik moest hen zo goed mogelijk leiden. Ten tweede moesten de meest serieuze leden worden overgehaald om zich bij de TKP aan te sluiten. Ten derde zouden we een aparte groep binnen de TKP vormen, een groep die zich zou bezighouden met intensieve studie met als doel zich uiteindelijk af te scheiden om een polemisch tijdschrift te produceren dat gericht was op en gebaseerd was in de CPGB.’†

De factiestrijd binnen de NCP was van korte duur; ongeveer 30-40 leden werden geroyeerd, maar slechts zes volgden Conrad naar de TKP. Velen van hen waren waarschijnlijk gewoon op zoek naar een eervolle manier om uit de NCP te stappen. Op dat moment ontstond er een revolutionaire situatie in Turkije, en voor de jonge, internationalistische en militante kameraden rond Conrad was het beste wat ze konden doen zich organiseren voor een daadwerkelijke revolutie. Dat betekende werk in de TKP.

Toen kwam de staatsgreep van 1980. Dit is geen geschiedenis van de Turkse contrarevolutie; het enige wat je moet weten is dat die wreed was. Duizenden doden, tienduizenden op de vlucht uit Turkije. Een half miljoen arrestaties. De Britse groep zou zich toeleggen op solidariteitswerk voor Turkije, waarbij de helft van hun leden actief illegaal werk verrichtten, waaronder drukwerk, het smokkelen van kranten en documenten, en al met al op de meest uitgesproken revolutionaire manier de bescherming van een Brits paspoort grondig misbruikten. De andere helft organiseerde het *Comité voor de Verdediging van Democratische Rechten in Turkije*, waar Conrad secretaris was. Toch was het nooit zijn belangrijkste focus, dit kreeg vorm in een opkomend tijdschrift dat als basis zou dienen voor de politieke strijd binnen de CPGB.

* Jack Conrad, Past Present and Future, Weekly Worker 702, 20 december 2007

† Jack Conrad, The Leninist: Before This there was That, Weekly Worker 1000, 6 maart 2012

The Leninist

Helaas zou het werk dat hiervoor nodig was, vrij abrupt worden verstoord door wat velen van ons maar al te goed kennen. Een persoonlijke waanidee van controle over een sekte die culmineerde in zowel zelfsabotage als ondermijning van de arbeidersbeweging. Rıza Yürükoğlu, de feitelijke leider van de Britse TKP, zette het grootste deel van de ex-NCP-groep uit de partij, waarbij slechts twee van de oorspronkelijke zes de zuivering overleefden. De vier belangrijkste leden deden daarop het logische: ze gingen naar de pub.

Daar besloten ze dat de strijd nog niet voorbij was, dat ze zouden blijven vechten voor een CPGB die stond voor waar zij in geloofden en voor de wereldrevolutie. Dus vroegen ze opnieuw lidmaatschap aan bij de CPGB. Conrad zelf werd geweigerd, maar de andere drie werden geaccepteerd en gingen aan de slag om *The Leninist* te maken. Het eerste nummer verscheen in november 1981 met een oplage van 5.000 exemplaren en kostte £1.100.

Hoewel destijds het gerucht ging dat Oost-Duitsland of Cuba hiervoor hadden betaald, kwam de financiering uitsluitend uit principiële politieke donaties.

Interessant om op te merken is dat het eerste nummer een artikel bevatte van Gus Hall [red: leider van de CPUSA] waarin hij de situatie in Polen op dat moment analyseerde. Hoewel Conrad beweert dat het deels was gekozen om een vleugje mysterie toe te voegen, zou ik stellen dat het de nog ontwikkelende politieke evolutie van deze kaders naar hun huidige politieke positie weerspiegelde. Hoewel Conrad zich intensief met Trotski had beziggehouden, heeft hij geen van de belangrijkste standpunten van de trotskistische beweging aanvaard en heeft hij zichzelf nooit als trotskist bestempeld. Ik ben van mening dat de politiek van *The Leninist* nog steeds sterk beïnvloed was door en voortkwam uit de oude pijlers en standpunten van het marxisme-leninisme. Niettemin was de strijd binnen de CPGB begonnen.

The Leninist was controversieel omdat het geen bureaucratistische strijd voerde met politieke debatten verborgen achter de monolithische muren van de partij. Het voerde openlijk een politieke strijd tegen het liquidationistische Eurocommunistische leiderschap en de eveneens liquidationistische interne oppositie. In die tijd was hun primaire focus ervoor te zorgen dat de CPGB niet alleen op organisatorisch niveau, maar ook op politiek niveau zou overleven. Het ledenaantal was in de zes jaar voor 1981 met 10.000 gedaald. Tegen de tijd dat de krant werd gelanceerd, bevond de partij zich in de laatste fase van een langdurige ineenstorting. Lawrence Parkers opvatting dat *The Leninist* een decennium te laat werd gelanceerd, is helaas door de geschiedenis bevestigd.

De partij had toegegeven aan het bewegingsdenken en steunde het hoogtepunt van Tony Benn in Labour Left als de weg naar het socialisme. Een van de belangrijkste interne groeperingen rond Fergus Nicholson en zijn krant *Straight Left* stelde zelfs dat de CPGB geen kandidaten moest voordragen en Labour onvoorwaardelijk moest steunen.

De marxistisch-leninisten die in de partij bleven, werden veroordeeld als verzoeners, die bereid waren om samen

met de liquidatiegezinden de partij te ontbinden in plaats van de strijd aan te gaan. *The Leninist* baseerde zich vooral op Lenins strijd binnen de Russische Sociaal-Democratische Arbeiderspartij, toen de bolsjewieken samenwerkten met de zogenaamde pro-partij mensjewieken, terwijl ze de laatstgenoemden toch bekritiseerden, en zo probeerden om de partij als strijdbare groep in leven te houden, in plaats van te werken binnen de nauwe banden van de tsaristische wetgeving.

Halverwege de jaren 80 was *The Leninist Group* een steeds invloedrijkere groep binnen links, ondanks het kleine aantal leden. Door hun openlijke strijd binnen de CPGB en hun toegankelijke en hoogwaardige publicatie hadden ze veel meer invloed dan je van het ledenaantal zou verwachten. Hun belangrijkste kracht kwam voort uit hun rigoureuze analyse en voortdurende politieke strijd en polemieken, hoewel je ook zou kunnen stellen dat mensen hen gewoon zagen als een roddelblad van de CPGB.

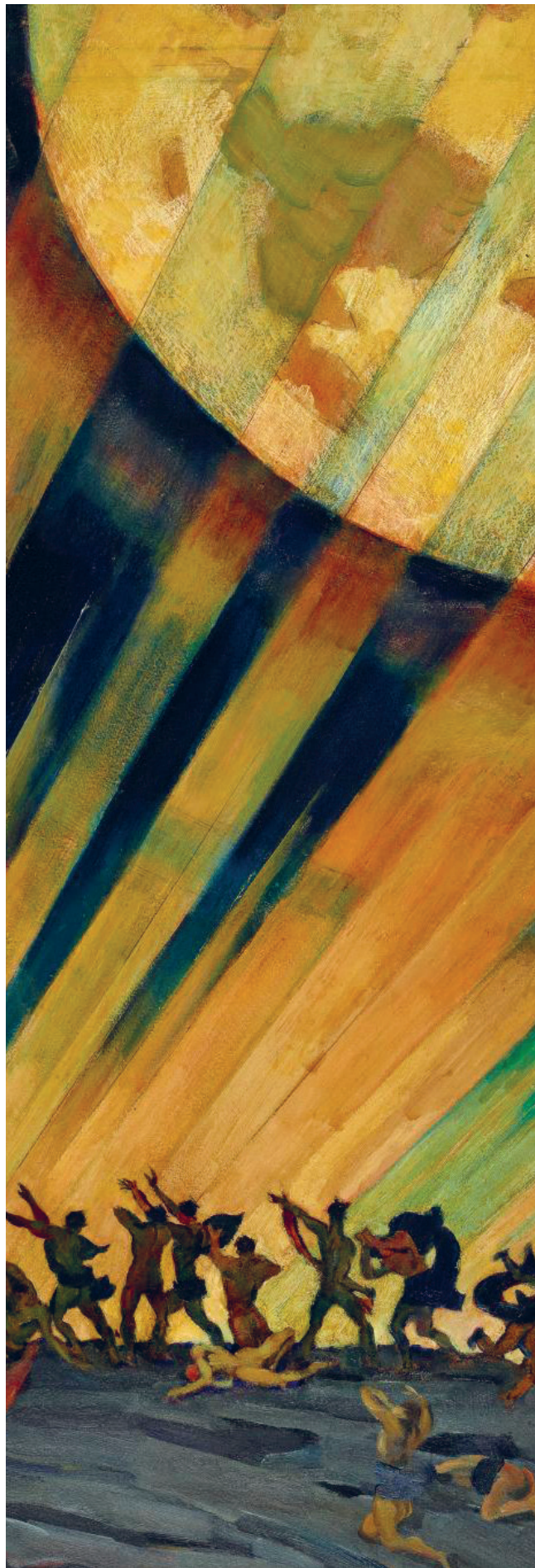
Desondanks dit, en vanwege hun steeds groeiende invloed, begonnen ze samen te werken met andere socialistische groeperingen buiten de CPGB, en in een verrassende wending was hun samenwerking met de Spartacist League of Britain waarschijnlijk veruit de meest invloedrijke en ook de best gedocumenteerde. De toename van de politieke betrokkenheid tussen de twee groepen had een aantal belangrijke gevolgen voor de Leninist Group, en ik zou willen stellen dat dit deel uitmaakte van de feitelijke breuk met het 'officiële' marxisme-leninisme, wat een cruciaal keerpunt zou blijken te zijn in de lange mars naar wat we nu begrijpen als partijisme.

Het 55ste nummer van *The Leninist* van 1 november 1987 speelde een belangrijke rol in deze ommekeer vanwege een artikel dat erin stond: 'After 70 Years – USSR needs a political revolution' (*Na 70 jaar – de USSR heeft een politieke revolutie nodig*) van Jack Conrad. Ik beschouw dit artikel als het keerpunt omdat het een totale breuk betekent met zowel het Euro-leiderschap als de oppositie rond de Morning Star, die later de Communist Party of Britain zou worden.

Op politiek vlak zou *The Leninist* zichzelf nog een paar jaar blijven beschouwen als marxistisch-leninisten in de een of andere vorm. In hun artikel 'To the Working Class of Great Britain' uit 1989 werd het standpunt uiteengezet dat 'alleen een partij die gestoeld is op de marxistisch-leninistische ideologie en georganiseerd is op basis van ijzeren discipline, het verdient om een communistische partij te worden genoemd'.[‡] Maar als je de standpunten in deze zogenaamd 'marxistisch-leninistische' krant vergelijkt met die van het 'officiële wereldcommunisme', zie je een steeds groter wordende kloof. In plaats van de nationale bevrijdingsstrijd in Midden-Amerika te volgen, brachten ze vrij openlijk de politieke kritiek naar voren dat de oproepen van de Sovjet-Unie om de strijd te verzwakken een capitulatie voor het imperialisme waren.

De breuk met het marxisme-leninisme en de verharding van de standpunten van de Leninist Group kwamen helaas te laat. Lawrence Parker heeft betoogd dat de strijd binnen de

[‡] National Committee of the Communist Party of Great Britain, 'To the Working Class of Great Britain', *The Leninist* no. 85, 23 december 1989

partij tien jaar te laat kwam, waarbij de New Communist Party van 1977 een groot deel van de relaties tussen belangrijke leninistische kaders en de bredere CPGB vergiftigde, evenals de afnemende factiestrijd binnen de partij. Dit blijkt uit de eerder genoemde *‘Verklaring aan de arbeiders van Groot-Brittannië’* uit 1989, die een samenvatting was van het vierde congres van aanhangers van the Leninist.

In deze verklaring werd een ‘aparte, revolutionaire vleugel van de CPGB’, de CPGB (The Leninist), uitgeroepen.* De logica achter deze verklaring was eenvoudig: het Eurocommunistische leiderschap van de partij stortte in door liquidationisme en opportunisme. De Communistische Partij van Groot-Brittannië en de New Communist Party waren opportunistische afsplitsingen van de partij die noch communistisch, noch partijen waren. Het nieuw gekozen Nationaal Comité van The Leninist kreeg de taak om ‘een ontwerpprogramma op te stellen dat ter discussie zou worden voorgelegd aan de partijorganisaties en onze arbeidersklasse en vervolgens als voorstel zou worden voorgelegd aan het congres van de hervormde CPGB.’† De afgelopen eenenveertig jaar zijn een strijd geweest om de tweede helft van die taak te volbrengen.

De volgende twee jaar zouden echter meer zijn dan alleen een zware strijd; de strijd tegen het liquidatiegezinde Euro-leiderschap werd ondermijnd door de gebeurtenissen die op dat moment het Oostblok overspoelden. De ineens instorting van het Oostblok was zowel een menselijke tragedie waarvan we de kosten nog steeds niet echt onder ogen hebben gezien, als een enorme politieke nederlaag voor de arbeidersklasse, aangezien de bourgeoisie vanaf elke schans en straathoek verkondigde dat ‘het communisme dood was’. Over de hele wereld liquideerden veel van de ‘officiële’ communistische partijen zichzelf. In Australië ontbond de CPA – ook onder Euro-leiding – zich en vormde de SEARCH Foundation. De Communistische Partij van de Verenigde Staten van Amerika (CPUSA) splitste zich tussen Angela Davis en Gus Hall, en de leiding van de CPGB ontbond de partij waarover zij de leiding claimden, tijdens een congres in 1991 in het Congress House in Londen. Om Mark Fischer, een cruciaal lid van de Leninist Group, te citeren: ‘Wat ons betreft zijn ze al geruime tijd geen partij meer, en zijn ze zeker geen communisten meer.’ De ontbinding van de partij was niets minder dan een grote nederlaag en een stap terug voor de Britse arbeidersklasse, gebaseerd op het fundamentele perspectief dat het kapitalisme had gewonnen, het communisme dood was en de partij die het vertegenwoordigde de geest had gegeven.

The Leninist verwierp deze leugen en protesteerde buiten het hoofdkwartier van de CPGB met de banner *Communism Lives!* – een standpunt dat ik bijzonder belangrijk vind voor mensen om te onthouden wanneer ze zich bezighouden met partijisme. Onze fundamentele politieke kern is eenvoudig: het communisme is niet dood, het leeft en vecht. Om Anne Murphy’s toespraak buiten het Congress House voor de media letterlijk te citeren: ‘Ondanks de inspanningen van haar [Nina Temple] en haar vrienden in de media, leeft de Com-

* Ibid

† Ibid

munistische Partij en zal zij worden uitgebouwd tot de massapartij die we nodig hebben!''[‡] En iets verderop in dezelfde toespraak volgt de verklaring die ten grondslag ligt aan de ietwat onhandige volledige afkorting van de Communist Party of Great Britain – Provisional Central Committee.

'De Communistische Partij van Groot-Brittannië is niet dood. Onze partij, opgericht in 1920, heeft afscheid genomen van de elementen die de partij probeerden te kapen en haar vlag door het slijk haalden. Die *has-beens* hebben nu eindelijk toegegeven dat ze nooit iets met communistische politiek te maken hebben gehad. De partij is niet ten dode opgeschreven – de partij leeft, is springlevend en groeit onder nieuw leiderschap – het Voorlopig Centraal Comité.'[§]

Het nieuwe Voorlopig Centraal Comité zou vier kandidaten voordragen voor de algemene verkiezingen van 1992. Stan Kelsey in Bethnal Green and Stepney, die 156 stemmen behaalde, Tam Dean Burn in Glasgow Central, die 106 stemmen behaalde, Mark Fischer in Rhondda, die 245 stemmen behaalde, en Anne Murphy in Brent East, waar ze 96 stemmen behaalde. Ken Livingstone, het zittende Labour-parlementslid die tegen Murphy streed, noemde de partij een stel MI5-agenten.

De verkiezingen zelf waren niet bijzonder belangrijk, maar de herlancering van *The Daily Worker* voor de verkiezingen wel. Hoewel *The Daily Worker* als project niet lang zou standhouden, betekende het een belangrijke verschuiving van de toenadering van *The Leninist* tot de orthodoxie van het marxisme-leninisme. De nieuwe krant die uit deze strijd voortkwam was *The Weekly Worker*, die tot op de dag van vandaag bestaat.

De jaren 90 markeerden in bredere zin het begin van ideologische verharding; de publicatie in 1994 van Jack Conrads artikel 'Party, Non-Ideology, and Faction' was de eerste indicatie van de kernprincipes van het partijisme. Hoewel latere werken voortbouwden op de ideeën die in de tekst naar voren werden gebracht, versterkte de tekst de kernthese die nog steeds wordt aangehangen.

'De Communistische Partij is met andere woorden de hoogste vorm van organisatie van de arbeidersklasse – waarvoor geen vervanging bestaat.'[¶]

De publicatie van 'Party, Non-Ideology, and Faction' was deels het resultaat van voortdurende interorganisatorische gesprekken met veel van de kleine linkse sektes die in de jaren '90 verspreid waren over Groot-Brittannië. Hiertoe behoorden zowel de talloze ex-NCP-sektes als de charmante overblijfselen van de wereldwijde trotskistische beweging.

Het grootste succes werd behaald met de groep *Open Polemic*, die van 1995 tot 1996 een column in de *Weekly Worker* kreeg en interne factievertegenwoordiging had binnen de CPGB. *Open Polemic* trok zich uiteindelijk terug en richtte de CPGB-ML op, een diep gestoorde sekte die vastbesloten lijkt om de slechtste kanten van de communistische beweging te vertegenwoordigen. Hoewel pogingen tot communistische

verzoening in die zin mislukt zijn dat er geen fusies hebben plaatsgevonden, zijn veel van deze groeperingen ontbonden omdat ze in wezen niet konden beweren voor een communistische partij of voor communistische eenheid te zijn, terwijl ze zich daar actief tegen hadden verzet.

Aan het begin van het millennium ontstond er in het westerse links een golf van brede linkse partijen. In het Verenigd Koninkrijk was het meest prominente project de Socialist Alliance, die de inspiratiebron was voor de oprichting van Alliance hier in Australië, evenals Arthur Scargills Socialist Labour Party.

Alliance ontstond als reactie op de opkomst van Blair binnen de Labour Party, zijn afschaffing van de beruchte Clause IV en het succes van de Scottish Socialist Party, die aandrang op brede linkse eenheid. De eerste beweging in de richting van deze Alliance vond plaats in Londen, waar de CPGB de facto centraal gevestigd was. Hun tussenkomst in deze projecten was invloedrijk; de *Weekly Worker* werd de officiële krant van socialistisch links in het Verenigd Koninkrijk, maar in wezen vochten ze voor heel andere doelen dan de andere groepen die bij deze projecten betrokken waren.

Alle tijdgenoten van Conrad streden simpelweg voor een nieuwe Labourpartij, een partij die zich ertoe verbond binnen het kader van het kapitaal te opereren. Dit diende alleen maar om een reservoir van rekruten voor de verschillende sekten te creëren, in plaats van een echte communistische partij op te richten. De grondbeginselen van het partijisme botsten met deze stijl van politiek, een tactiek die links al lang hanteert via zijn verschillende frontgroepen. Deze beperkte, subreformistische projecten dienen alleen maar om een schamele hoeveelheid stemmen binnen te halen. Ze zijn niet meer dan een voortdurende, wanhopige poging om Labour en de vakbondsbeweging te splitsen met radicalere maar nog steeds aanvaardbare retoriek. De strijd voor een nieuwe massale communistische partij stond fundamenteel haaks op deze tactiek.

De Socialist Alliance stortte in toen de Socialist Party in England and Wales – of zoals de *Weekly Worker* ze noemt SPEW – zich terugtrok vanwege klachten over het principe van één lid, één stem. De Socialist Workers Party richtte vervolgens samen met George Galloway RESPECT op, dat binnen een paar jaar zou instorten, en de brede trend van 'brede linkse partijen' die het westen overspoelde, kwam tot een smerig einde.

Op ideologisch vlak is het belangrijkste effect van deze periode de publicatie van Lars Lihs *Lenin Rediscovered*, dat weliswaar niet communistisch is, maar wel aansluit bij het partijistische perspectief van een revolutionaire multi-factie die binnen de partij strijdt tegen liquidationisten. Deze geschiedenis van de Russische Sociaal-Democratische Arbeiderspartij vóór de splitsing schetste een grotendeels over het hoofd gezien verslag van haar betrokkenheid bij het politieke landschap van haar tijd; zij bestond in een wereld die

‡ 'CPGB Lives!', *The Leninist* No. 113, 4 december 1991

§ Ibid

¶ Jack Conrad, 'Party, Non-Ideology, and Faction', *Weekly Worker*, 15 december 1994

werd gedomineerd door de ‘paus van het marxisme’, Karl Kautsky. Terugkijkend op de afgelopen eeuw van mislukkingen van de communistische beweging, zocht de CPGB steeds meer naar een nieuwe filosofische benadering van wat het leninisme, het communisme en zelfs de sociaaldemocratie inhielden. Vanuit deze betrokkenheid bij de vroege werken van het marxisme en de ervaring van de mislukkingen van de brede linkse beweging, ging de dialectiek van de geschiedenis verder.

Deze lessen, reflecties en politieke ontwikkelingen culmineerden in Mike MacNairs boek uit 2008, *Revolutionary Strategy*, dat, in een heel langzaam proces, het partijisme transformeerde tot een internationale tendens.

Aan de andere kant van de Atlantische Oceaan

De grootste ontwikkeling in de geschiedenis van het partijisme is waarschijnlijk de populariteit van MacNairs *Revolutionary Strategy* buiten het Verenigd Koninkrijk. Hoewel Australië technisch gezien het tweede land is dat een poging doet om een partijistische groep op te richten, is het partijisme als volledig ontwikkelde denkwijze ontstaan in Nederland, Polen en de Verenigde Staten. In Nederland verscheen het Communistisch Platform voor het eerst in 2014, vier jaar voor het eerste artikel van *Cosmonaut*, en begon het een strijd te voeren binnen de voormalig maoïstische Socialistische Partij.

Communistisch Platform was vooral invloedrijk binnen de jongerenafdeling van de Socialistische Partij, ROOD. Maar in bredere zin had het enige invloed binnen de linkervleugel van de partij. Het vertegenwoordigde namelijk een revolutionaire vleugel binnen de partij die streed voor de democratisering van de arbeiderspartij en richting de vorming van een écht socialistische partij in Nederland.

In 2020 begon de leiding van de Socialistische Partij een heksenjacht tegen leden van het Communistisch Platform, met de bewering dat zij een gewelddadige burgeroorlog wilden ontketen. Deze heksenjacht culmineerde in 2021, toen ROOD in alle opzichten door de Socialistische Partij werd geroyeerd. Dit zou de basis vormen voor een nieuw politiek project, De Socialisten, dat eerder dit jaar [red: 2025] zijn naam veranderde in Revolutionair Socialistische Partij.

Mijn bronnen voor de Poolse groep Akcja Socjalistyczna (Socialistische Actie) zijn helaas beperkt tot één Engelstalig artikel. Niettemin verdienen ze het om besproken te worden, en in de toekomst kunnen we een grondiger verslag geven van hun geschiedenis en hun connectie met de bredere beweging.

AS ontstond als een groep kameraden binnen de Poolse partij Razem, die in alle opzichten kan worden gezien als een poging tot een Poolse SYRIZA of Podemos. Een Europese links-populistische partij die zich met radicale taal profileert, maar zichzelf liquideert binnen de stabiele grenzen van de burgerlijke politiek en het liberalisme. De harde linkervleugel was, zoals te verwachten in Polen, vrij zielig, waardoor de oprichters van AS vervreemd raakten en teleurgesteld waren in de politieke situatie. Daarom besloten ze hun eigen organisatie op te richten.

AS heeft aanzienlijke vooruitgang geboekt, voornamelijk

door haar sterke focus op onderwijs en agitatie, wat een bredere trend binnen de internationale beweging weerspiegelt. Partijisten zijn doorgaans zeer belezen en theoretisch onderlegd, en hun organisaties zetten die opleiding voort. In plaats van zich te baseren op de dogmatische literatuurlijsten die door sekteleiders uit het verleden worden opgelegd, hebben partijistische organisaties vaak een cultuur van actieve polemiek en openbare discussies met linkse sektes. Een traditie van interacties en kritieken met de theorie die door de bredere communistische beweging wordt gepromoot en hooggehouden. Een uiterst belangrijke traditie, die misschien wel het best tot uiting komt in de voorhoede van het Amerikaanse partijisme: *Cosmonaut*.

Nu is het Amerikaanse partijisme een heel ander beestje dan de rest van de wereld. De Marxist Unity Group (MUG) is veruit de meest succesvolle groep van deze traditie; het is de grootste, het heeft aanzienlijke politieke invloed binnen de Democratic Socialists of America, die, ten goede of kwaade, de grootste socialistische groep in de Verenigde Staten is. Het tijdschrift *Cosmonaut* is veruit de partijistische publicatie met het grootste bereik en de grootste filosofische impact. Het was immers via *Cosmonaut* dat het grootste deel van links voor het eerst in aanraking kwam met het partijisme. De culturele rol die de Verenigde Staten in het wereldsysteem spelen, betekent dat links in Amerika een onevenredig groot gewicht heeft in het politieke, culturele en theoretische zelfbeeld van links in de Engelssprekende en niet-Engelssprekende wereld.

Het eerste artikel in *Cosmonaut* dateert van september 2018 en behandelt de centrale vraag van onze stroming: waarom een politiek programma? Aanvankelijk was *Cosmonaut* een tijdschrift voor discussie, debat en de algemene presentatie van democratisch-republikeinse en partijistische politieke perspectieven. De eerste serieuze politieke interventie van wat later de Marxist Unity Group zou worden, vond plaats tijdens de nationale DSA-conventie van 2021. Hun politiek van strijden voor een onafhankelijke DSA, programmatische eenheid en het benutten van een reeds bestaand publiek via een politiek gerespecteerd medium zoals *Cosmonaut*, stelde hen in staat om aanzienlijke politieke invloed te verwerven.

Dit leidde tot de vorming van de MUG als een formele fractie binnen de DSA. Zij pleitten ervoor dat de DSA de massapartij zou worden. In veel opzichten werd MUG het nieuwe politieke centrum van de partijistische stroming, waarbij zij zich steeds meer richtte op de Amerikaanse grondwet als de belangrijkste vijand van de Amerikaanse arbeidersbeweging. Door zich te concentreren op het antidemocratische karakter ervan en de noodzaak van een arbeidersrepubliek, werd de MUG een steeds politiek coherenter en machtiger fractie binnen de DSA. Het meest opvallend is dat hun afdeling in New York een maandelijks lokale socialistische krant heeft gelanceerd, wat een belangrijke stap is in de richting van de massapartij die we willen opbouwen en de massale culturele hegemonie die we willen veroveren.

Partijisme in Australië

Dit deel van de lezing voelt veruit het meest persoonlijk, omdat mijn perspectief aanzienlijk vertekend zal zijn wan-

neer ik het heb over de organisatie waarvan ik lid ben, en omdat de bronnen waartoe ik toegang heb enigszins zullen verschillen van die van mensen die de organisatie van buitenaf proberen te onderzoeken. Maar om kort te zijn: het Australische Partijisme heeft twee beginpunten gehad.

De eerste was de kortstondige groep Communist Party Advocates, opgericht door leden van de CPGB-groep die naar Australië waren teruggekeerd. De Communist Party Advocates, opgericht op 10 maart 1996, hielden hun eerste en, voor zover ik weet, enige congres in Wollongong, met afgevaardigden uit Wollongong, Melbourne, Sydney en Perth. De organisatie deed, in de woorden van een belangrijk lid, ‘niet veel’, met als enige belangrijke actie de oprichting van het ‘Maritime Defence Committee’ vóór het Waterfront Dispute in de jaren negentig. Verder leek de groep snel te zijn opgeheven. Ik kan er op dit moment dus niet veel over zeggen, hoewel ik in gesprek ben met een ex-lid om de overgebleven bronnen te bekijken.

De tweede editie van Australisch Partijisme, en de tot nu toe meer succesvolle en invloedrijke poging, is de Revolutionary Communist Organisation [red: sinds 2026 ‘Communist Unity’]. Dit zal geen verrassing zijn voor degenen die eerder met ons hebben samengewerkt, en voor de mensen hier in het algemeen. De kern van de oprichters van de RCO kwam voort uit Socialist Alliance en, meer specifiek, Resistance, hun inmiddels opgeheven jongerenafdeling.

Het eerste project dat na hun splitsing werd opgericht, was Unite, een in Brisbane gevestigde groep die vier jaar heeft bestaan, van 2016 tot 2020. Unite zou uiteenvallen in twee afzonderlijke groepen: de marxisten binnen de groep vormden een leesgroep die zou uitgroeien tot de RCO, en de anarchisten vormden Anarchist-Communists Meanjin, die momenteel betrokken zijn bij de oprichting van een Anarchist Communist Federation op nationaal niveau.

De RCO werd aanvankelijk opgericht vanwege een verkeerde interpretatie van de wereldsituatie en de perceptie dat een revolutionaire opleving op het punt stond de wereld te overspoelen. Het meest voor de hand liggende voorbeeld hiervan is de gekozen naam en de titel van ons eerste artikel, *Direct Action*. Deze infantiele, radicale revolutionaire poster-campagne zou al snel worden ingehaald door de politieke ontwikkeling van de organisatie zelf.

De RCO zou in 2022 groeien door een groep jongere leden van de Socialist Alliance aan de Universiteit van Newcastle, die zich zouden aansluiten vanwege hun ontevredenheid over het feit dat de Alliance volgens hen staartpolitiek tegenover de Groenen voerden. Alliance zou deze leden vervolgens royeren, waarna velen zich kort daarna bij de RCO aansloten. Daarnaast zou een groep middelbare scholieren in Melbourne in contact komen met de kern van de organisatie in Brisbane, zich laten overtuigen door de standpunten die naar voren werden gebracht, en het Collective of Leninist Youth oprichten.

De RCO hield haar eerste congres op 14 en 15 januari 2023 in Brisbane en zou de groep uit Brisbane, de groep uit Newcastle en de Leninist Youth samenvoegen tot één strijdbare organisatie. In 2023 en de eerste helft van 2024 vond verdere ideologische consolidatie, politieke verfijning en interne en

externe betrokkenheid plaats. Dit culmineerde in ons tweede congres op 6 en 7 juli 2024, waarop we de naam van onze krant veranderden in Partisan en ons formeel committeerden aan de heroprichting van de Communistische Partij van Australië.

Partijisme elders

De afgelopen maanden zijn er twee nieuwe partijistische groeperingen ontstaan in Europa. Door tijdgebrek heb ik nog niet veel kans gehad om me met hen of hun geschiedenis bezig te houden, dus beschouw dit als een korte introductie van hun bestaan en de taken die ze op zich hebben genomen. In Duitsland hebben we Licht und Luft. Deze groep bestaat, voor zover ik kan zien, voornamelijk uit een krant en een paar kameraden binnen Die Linke die hun analyses en perspectieven opstellen. Ze lijken ook contact te hebben met een paar kameraden in Frankrijk, wat veelbelovend is. De Kommunistische Partei Deutschlands was ooit een lichtend voorbeeld van de Comintern, en het opnieuw vormen ervan is een essentiële taak.

In Ierland is *Horizon Magazine* ontstaan uit een paar kameraden binnen de verkiezingsalliantie People Before Profit – Solidarity. PBPS is een groepering die wordt gedomineerd door de Ierse tak van de International Socialist Tendency (red: ‘Internationale Socialisten’ in Nederland), en tot voor kort de Ierse afdeling van de International Socialist Alternative.

Hopelijk hebben we over een paar jaar meer concrete informatie over deze groepen. Maar één ding dat ik in gedachten wil houden, is dat er geen ‘Oil-Slick International’ is die de oprichting van deze groepen coördineert. Dit zijn allemaal onafhankelijke kameraden die zich bezighouden met analyse en perspectieven en deze willen toepassen op hun eigen strijd; en wat is er communistischer dan dat? •

Marxisme en AI

Tegen reactie, activisme en moralisme

Antonio Garcia - vertaling Luuk Noverraz

Antonio Garcia biedt een marxistisch perspectief en programmatisch antwoord op AI. Oorspronkelijk verschenen op 28 maart 2026 in Cosmonaut magazine.

Kunstmatige intelligentie (AI) is de afgelopen jaren **Keen onontkoombaar vraagstuk geworden.** AI sinds de eerste surrealistische AI-gegenereerde beelden online verschenen, zijn de technologie en haar onbehagen niet meer te missen. Dit is al helemaal waar binnen linkse en socialistische kringen. Elke dag gaan duizenden linkse mensen online tekeer tegen 'AI slop', tegen de 'enshittificatie' van sociale media en tegen de baanvernietigende vermogens van de technologie. Dit zijn allemaal geldige kritiekpunten. Het is ongetwijfeld waar dat de grote meerderheid van content geproduceerd door AI op zijn best alledaagse 'slop' is en in het slechtste geval actief wordt gebruikt om desinformatie te verspreiden. Het is waar dat de technologie het maken van content enorm vereenvoudigd heeft ten koste van persoonlijke invoer en creativiteit. Het is waar dat bepaalde banen in toenemende mate overbodig worden naarmate artificiële intelligentie zich ontwikkelt van een foefje naar een integraal element van het globale kapitalisme.

Dat gezegd hebbende lopen veel van de kritieken en praktische doelen voorgesteld door linkse mensen om de kwestie van artificiële intelligentie 'op te lossen' regelrecht in tegen het marxisme. Het marxisme is bovenal een materialistische wetenschap; het is geïnteresseerd in de materiële werkelijkheid, materiële antwoorden op de werkelijkheid en het begrijpen van historische ontwikkeling- beter bekend als het historisch materialisme. Het linkse antwoord op AI is daarentegen beslist reactionair, activistisch en idealistisch van aard. Aan de ene kant pogen legioenen aan linkse internetgebruikers door middel van 'name and shame' tactieken AI uit de sociale sfeer te verdrijven, waarbij preken, heksenjachten en campagnes worden gebruikt om individuen en bedrijven te overtuigen niet AI in te zetten. Aan de andere kant is er een beweging, wederom bijna volledig online, die streeft om de technologie ronduit af te schaffen. Deze 'campagnes' worden vanuit uiteenlopende motieven gevoerd: morele bezwaren tegen het verlies van 'de geest van de kunst', solidariteit met mensen wiens banen risico lopen vervangen te worden, ecologische zorgen en de verdediging van eigendom die door AI wordt gedevalueerd. Echter laten deze linkse mensen hierbij de wetenschappelijke lens die het marxisme biedt vallen, en daarmee ook ieder vermogen om de ontwikkeling van de samenleving te begrijpen en te beïnvloeden.

Het is dus duidelijk dat het linkse gezonde verstand dat mo-

menteel de discussie rondom AI leidt niet voldoende is voor een nuchtere marxistische analyse van het vraagstuk. In dit artikel zal ik een beknopte weergave geven van marxistische reacties op verschillende facetten van het AI-debat. Vervolgens zal ik, met een juist geformuleerd denkkader, het debat overhandigen aan jullie, de lezers van *Partisan!*, om verder de kwesties van technologie en marxistische strategie te discussiëren. Zo een belangrijk, maar toch nog in opkomst komend, onderdeel van het globale kapitalisme confronteren zal een heldere geest en een ferme organisatorische eenheid vereisen. Zodoende zal ik een kader uiteenzetten voor een marxistische benadering tegenover AI, maar zal de oplossing van het vraagstuk een bredere consensus vereisen.

Onze voornaamste zorg met AI is hoe het debat erover zich verhoudt tot marxistische theorie. Om een programmatisch antwoord op de kwestie op te bouwen moeten we het eerst kunnen begrijpen binnen de context van het marxisme. Met het oog op structuur zal ik ons literatuuronderzoek richten op linkse reacties op AI. Vanuit dit links-liberale brandpunt kunnen we de gebreken van de moderne 'beweging' blootleggen, bekritisieren en vervolgens bijsturen.

De reactionaire beweringen

Het eerste onderwerp van onze studie zal de eis zijn van modern links om artificiële intelligentie volledig af te wijzen. Voor de duidelijkheid: dit onderdeel zal zich richten op AI op een *maatschappelijk* niveau, niet de afwijzing van AI op individuele of gemeenschapsbasis. Van alle beweringen die door modern links naar voren worden gebracht, is de oproep tot een volledige afwijzing van AI wellicht wel de meest reactionaire, en tevens de meest hopeloze. Echter zit in dit zwakke dogma een kern van waarheid verstopt die voor ons bruikbaar kan zijn. Om deze kern te begrijpen moeten we de basis van de toorn van linkse mensen jegens AI begrijpen. Op het *maatschappelijke* niveau blijkt dit een kwestie van werkzekerheid te zijn. Artificiële intelligentie concurreert mensen weg op uiteenlopende terreinen: databeheer, kunst, klantenservice, etc., en moet daarom worden afgewezen om deze banen te behouden. Helaas moeten ook deze kritieken worden onderverdeeld. Enerzijds hebben we de oprechte bezorgdheid van werkers die vrezen voor het verlies van hun baan, terwijl we anderzijds aanzienlijke tegenstand zien vanuit de kleinburgerij, die onder hetzelfde voorwendsel haar angst maskeert om te worden geproletariseerd.

Wat was Marx' benadering van zulke angsten? Gelukkig was hij hier glashelder over. Ik citeer uit *Het Kapitaal*:

‘Als machine wordt het arbeidsmiddel onmiddellijk de concurrent van de arbeider zelf. De meerwaardevorming van het kapitaal door middel van de machine is evenredig met het aantal arbeiders, waarvan zij de bestaansvoorwaarden vernietigt. Het gehele systeem van de kapitalistische productie is gebaseerd op de verkoop door de arbeider van zijn arbeidskracht als waar. De arbeidsverdeling maakt van deze arbeidskracht een eenzijdige, gespecialiseerde vaardigheid om een deelwerktuig te hanteren. Zodra het hanteren van het werktuig door de machine wordt gedaan, verdwijnt met de gebruikswaarde ook de ruilwaarde van de arbeidskracht. De arbeider wordt onverkoopbaar, evenals papiergeld dat geen betaalmiddel meer is. Het deel van de arbeidersklasse, dat door de machinerie is veranderd in een overbodige, dat wil zeggen niet langer voor de meerwaardevorming van het kapitaal direct noodzakelijke bevolking, gaat voor een deel ten onder in de ongelijke strijd van het oude handwerk en van de manufactuur tegen het machinale bedrijf, overstroomt voor de rest alle gemakkelijk toegankelijke industrietakken, overvoert de arbeidsmarkt en doet derhalve de prijs van de arbeidskracht dalen beneden haar waarde. De vlakten van Indië liggen bezaaid met de beenderen der katoenwevers.’

[...]

‘De machine ligt echter niet alleen maar als een overmachtige concurrent steeds op de loer om de loonarbeiders ‘overtollig’ te maken. Het kapitaal proclameert op luide toon de machine tot een de arbeiders vijandige kracht en manipuleert haar als zodanig. De machine wordt het machtigste oorlogswapen voor het neerslaan van de periodieke arbeidersopstanden, stakingen, enzovoort, tegen de autocratie van het kapitaal. Volgens Gaskell was de stoommachine van het begin af een tegenstander van de ‘menselijke kracht’, die de kapitalisten in staat stelde de steeds hogere eisen van de arbeiders, waardoor het beginnende fabriekssysteem met een crisis werd bedreigd, te onderdrukken.’

[...]

‘Ofschoon de machinerie in de arbeidstakken, waar zij wordt ingevoerd, onvermijdelijk arbeiders verdringt, kan zij evenwel in andere arbeidstakken leiden tot een verruiming van arbeidsgelegenheid. Deze uitwerking heeft echter niets te maken met de zogenaamde compensatietheorie. Uit het feit dat ieder machinaal product, bijvoorbeeld een el machinaal geweven stof, goedkoper is dan het daardoor verdrongen, gelijksoortige handwerk, volgt als absolute wet: blijft de totale hoeveelheid van het machinaal vervaardigde artikel gelijk aan de totale hoeveelheid van het daardoor vervangen manufactuur- of ambachtsproduct, dan neemt de totale hoeveelheid gebruikte arbeid af. De vergroting van de hoeveelheid arbeid, noodzakelijk voor de productie van de arbeidsmiddelen zelf (machines, kolen, enzovoort), moet kleiner zijn dan de door het gebruik der machinerie veroorzaakte vermindering van de hoeveelheid arbeid. Het machinale product zou anders even duur

of duurder zijn dan het met de hand vervaardigde product. De totale hoeveelheid van het door een geringer aantal arbeiders machinaal vervaardigd product blijft echter niet gelijk aan, maar neemt in feite toe tot ver boven de totale hoeveelheid van het verdrongen handwerkproduct. Stel dat 400.000 el machinaal geweven stof door minder arbeiders wordt geproduceerd dan 100.000 el met de hand geweven stof. In het viervoudige product zit vier maal zoveel aan grondstoffen. De productie van de grondstoffen moet dus worden verviervoudigd. Voor de verbruikte arbeidsmiddelen als gebouwen, kolen, machines, enzovoort, ligt dit anders; de omvang, waarmee de voor hun productie vereiste additionele arbeid kan toenemen, varieert met het verschil tussen de hoeveelheid machinaal product en de hoeveelheid met de hand vervaardigd product, dat door hetzelfde aantal arbeiders kan worden vervaardigd.*

Wat betekent dit? Samengevat: de invoering van nieuwe technologieën schept concurrentie tussen mens en machine, een concurrentie die vrijwel altijd in het voordeel van de machine uitvalt. Machines maken, dankzij hun superieure productiecapaciteit, hele sectoren overbodig doordat ze minder arbeidskracht vergen om ze te bedienen en daardoor lagere kosten met zich meebrengen.† Hierdoor kunnen machines bovendien als stakingsbrekers dienen, zowel door de kosten van arbeidskracht te verlagen, en daarmee de eisen van de werkers te verlagen, als door als meedogenloze onderkruipers op te treden wanneer werkers het werk neerleggen. Toch bewerkstelligen machines, ondanks de schijnbare neiging om de hoeveelheid arbeidskracht in de economie te verminderen, precies het tegendeel. Hoewel ze in hun eigen domein banen vernietigen, drijven de verhoogde productiviteit die ze veroorzaken en de vraag naar de machines zelf werkers en kapitaal naar de markten die daaraan toeleveren.

We bevinden ons daarmee in een ongemakkelijke positie. Of we Marx nu gebruiken of niet, het is evident dat AI werkers verdringt in de sectoren die zij binnendringt. Evenmin hebben we Marx’ historische voorbeelden nodig om te begrijpen hoe AI kan worden ingezet om stakingen te breken. Toch vinden we bij Marx geen veroordeling van machines, maar juist het tegendeel. Hij stelde immers:

‘Het heeft tijd en ervaring gekost voordat de arbeiders leeren onderscheid te maken tussen de machine en het gebruik dat het kapitaal ervan maakt, en hun aanvallen niet op de materiële productiemiddelen richtten, maar op de wijze waarop deze worden aangewend.’

Anders gezegd, hij betoogde dat het besef dat het kapitalisme, en niet de machine, de werker van zijn arbeid vreemdt en zijn zwoegen uitbuit, een *volwassenwording* van de arbeidersbeweging vertegenwoordigt. Bovendien begreep Marx dat het banenverlies door machines wordt overtroffen door de groei aan banen in aanverwante sectoren. Zo erkende Marx weliswaar dat machines de uitbuiting van werkers in bepaalde sectoren verscherpten, maar hij stelde

* Karl Marx, ‘Het Kapitaal’, hoofdstuk 13, Marxists Internet Archive

† Arbeidskracht is de tot koopwaar gemaakte vorm van arbeid. Wanneer ik dus zeg dat machines minder arbeidskracht vergen om te bedienen dan mensen, bedoel ik dat er minder arbeid moet worden ingekocht om hen in stand te houden. Machines zijn enerzijds koopwaren, gekristalliseerde arbeidskracht in een fysieke vorm. Ze kunnen derhalve worden gekocht en vereisen doorgaans niet veel bijkomende uitgaven. Werkers daarentegen vergen niet alleen de initiële investering in gereedschap, werkkleding, veiligheidsuitrusting enzovoort, maar ook de terugkerende betaling van lonen, vergoedingen en dergelijke.

eveneens vast dat ze verbeterde omstandigheden brachten voor werkers in aangrenzende sectoren, en dat het richten van aanvallen op het kapitalisme, in plaats van op machines, een vooruitgang van het klassenbewustzijn van de werkers betekende.

De omstandigheden die Marx schetste, bestaan vandaag de dag. Op diensten en financiën gerichte economieën ervaren baanverlies doordat AI de arbeidskracht van miljoenen mensen waardeloos maakt. In Australië melden vakbonden dat een derde van de banen risico loopt door AI te worden uitgeschakeld.* Gegevens van de Federal Reserve van de Verenigde Staten suggereren dat de adoptie van AI de werkloosheid zal doen stijgen, een probleem dat wordt verergerd door de reeds bestaande werkloosheidsepidemie in Amerika.§ De situatie in het Verenigd Koninkrijk is zo ernstig dat zelfs de gouverneur van de Bank of England alarm heeft geslagen over het verdringen van werkers door AI.¶

Tegelijkertijd maken economieën die draaien op de productie van AI-hardware een explosieve groei door. De regering van Taiwan heeft verscheidene initiatieven gelanceerd om de productie van AI-systemen naar het eigen land te halen en beoogt daarbij 500.000 banen te creëren.** AI heeft de arbeidsmarkt van China onder druk gezet, niet omdat er massaal werkers worden ontslagen, maar omdat er in de AI-sector drie banen zijn voor elke gekwalificeerde werknemer.†† Maleisië toont deze tweedeling wellicht het duidelijkst aan: een recente studie van het ministerie van Personeelszaken wees uit dat 620.000 banen waarschijnlijk verloren zullen gaan aan AI, maar voorspelde tegelijkertijd dat 70% van de opkomende functies AI-gerelateerd zal zijn.‡‡ Op dezelfde manier voorspelt een Zuid-Koreaanse studie dat 27% van de banen problemen zal ondervinden door AI, terwijl 24% een hogere productiviteit en loongroei zal ervaren.§§

We zien dus dat Marx' theorieën over machines kloppen. AI concurreert inderdaad werkers weg op verscheidene terreinen, maar komt tegelijkertijd werkers op andere terreinen ten goede. In op diensten en financiën gerichte economieën is deze ontwikkeling uitgesproken negatief geweest, terwijl economieën die op industrieel kapitaal steunen het tegenovergestelde hebben gezien. Bovendien ondervinden economieën die tussen deze kapitaalvormen verdeeld zijn, zoals Maleisië en Zuid-Korea, de volle laag van zowel de zegeningen als de lasten van de machine. We komen daarom tot de volgende conclusie: het kapitalisme, niet de technologie die het inzet, moet het doelwit van onze kritiek zijn. Als marxisten een anti-AI-standpunt innemen, riskeren we de werkers te vervreemden van sectoren en economieën die

momenteel groei doormaken dankzij AI; al lopen we door een pro-AI-standpunt in te nemen het omgekeerde risico. De juiste benadering bestaat er daarom in het kapitalisme zelf te bestrijden, de ontwikkelingen van AI te gebruiken om haar meedogenloosheid te tonen tegenover degenen die ze niet langer nuttig acht, alsook om te laten zien hoe deze technologieën toegeëigend kunnen worden in dienst van de historische taak van het proletariaat.

Om dit laatste punt te begrijpen, moeten we ook nagaan hoe machines de productie vereenvoudigen. Dit is zonder meer van toepassing op AI- het is ongetwijfeld eenvoudiger een AI de opdracht te geven een lied te maken dan er zelf een te componeren. Marxisten hebben uitvoerig uiteengezet hoe de vereenvoudiging van de productie een sleutelrol speelt in de ontwikkeling van het kapitalisme, de opbouw van het socialisme en de overgang van socialisme naar communisme.

Lenin herkende dat het kapitalisme geneigd is zowel de productie als het bestuur te vereenvoudigen, wat van doorslaggevend belang zal zijn om het proletariaat in staat te stellen de economie en de staat te beheren.¶¶ Hij wees er ook op dat dit cruciaal is voor de opbouw van het communisme.*** Pas wanneer de productie zo vereenvoudigd is dat iedereen alles kan produceren, kan de arbeidsdeling eindelijk wegwijnen. Pas wanneer de arbeidsdeling verdwijnt, kunnen de schaarste en een staat die onder dat voorwendsel producten verdeelt, verdwijnen. Daarom, zo betoogde hij, is de vereenvoudiging van de productie niet alleen een element dat de werkers in staat stelt de economie en de staat beter te beheren, maar ook een element dat van doorslaggevend belang zal zijn in de overgang van socialisme naar communisme. Deze conclusie met betrekking tot de overgang naar het communisme was weliswaar oorspronkelijk al in 1875 door Marx††† getrokken, maar Lenin heeft de discussie erover zeker verbreed.

Lenin was niet de enige theoreticus die deze redenering volgde. Rosa Luxemburg benaderde het probleem vanuit een vergelijkbaar perspectief, maar werkte het op een manier uit die ons kan leiden in onze reactie op AI voor zover het de kleinburgerij betreft. Zij schreef:

‘Wat is nu de economische betekenis van de uitbreiding van het systeem van naamloze vennootschappen? Economisch staat de verspreiding van naamloze vennootschappen voor de toenemende socialisering van de productie onder de kapitalistische vorm – niet alleen van de groot-, maar ook van de midden- en kleinproductie. De uitbreiding van het aandeelhouderschap is dus niet in tegenspraak met de marxistische theorie, maar bevestigt deze integendeel met

‡ Hayley Taylor, ‘Unions call for worker-centric AI laws’, 10 december 2024, 7NEWS Australia

§ Serdar Ozkan & Nicholas Sullivan, ‘Is AI Contributing to Rising Unemployment? Evidence from Occupational Variation’, 26 augustus 2025, Federal Reserve Bank Of St. Louis

¶ Michael Race, ‘AI likely to displace jobs, says Bank of England governor’, 19 december 2025, BBC

** ‘Taiwan plans AI projects to boost economy by \$510 billion’, 23 juli 2025, Reuters

†† Xinhua, ‘China’s rapid AI growth sparks hiring boom as demand outpaces supply’, 31 maart 2025, Xinhuanet

‡‡ Steven Sim, ‘How Malaysia is preparing its workforce for the future’, 10 juni 2025, World Economic Forum

§§ Lee Jae-Lim, ‘27 percent of Korean workers will lose their jobs to AI, study shows’, 10 februari 2025, Korea JoongAng Daily

¶¶ Vladimir Lenin, ‘Staat en Revolutie’, hoofdstuk 3, Marxists Internet Archive

*** Vladimir Lenin, ‘Staat en Revolutie’, hoofdstuk 5, Marxists Internet Archive

††† Karl Marx, ‘Kritiek op het programma van Gotha’, hoofdstuk 1, Marxists Internet Archive

klem.'

'Waar komt het economische fenomeen van een naamloze vennootschap feitelijk op neer? Enerzijds op het samenvoegen van een aantal kleine fortuinen tot een groot productiekapitaal. Anderzijds op de scheiding van de productie en het kapitalistisch eigendom. Dat wil zeggen: zij betekent een dubbele overwinning op de kapitalistische productiewijze – maar nog steeds op kapitalistische basis.'

'Wat betekenen dan de door Bernstein aangehaalde statistieken, volgens welke een steeds groter aantal aandeelhouders aan kapitalistische ondernemingen deelneemt? Deze statistieken tonen precies het volgende aan: tegenwoordig komt een kapitalistische onderneming niet meer, zoals voorheen, overeen met één enkele kapitaalbezitter, maar met een aantal kapitalisten. Zodoende duidt het economische begrip 'kapitalist' niet langer op een geïsoleerd individu. De industriële kapitalist van vandaag is een collectief persoon, samengesteld uit honderden, zelfs duizenden individuen. De categorie 'kapitalist' is zelf een sociale categorie geworden. Zij is 'gesocialiseerd' – binnen het kader van de kapitalistische maatschappij.'

We zien dus dat innovaties in de kapitalistische productie niet alleen de werkers van een bepaalde sector uitschakelen, maar ook kapitalisten. We kunnen vrij eenvoudig inzien hoe onze voorgaande lezing van Marx een dergelijke opvatting bevestigt in het geval van de kleinburgerij. Luxemburg begreep dat innovaties, zoals het aandeelhouderschap, kapitalisten in staat stellen hun fortuinen te centraliseren en tegelijkertijd het eigendom te scheiden van het dagelijkse beheer van hun kapitaal. Dergelijke uitvindingen 'socialiseren' de productie, eenvoudig gezegd, door de rollen van kapitalisten uit te besteden aan anderen- in het geval van aandeelhouders was dit aan managers, opzichters en voormannen, in één woord: werkers, terwijl in het geval AI ze hun rol uitbesteden aan machines. Bovendien is het duidelijk, of we Marx nu gebruiken of niet, dat machines de menselijke arbeid wegconcurreren. We stellen dan vast dat AI veel kleine producenten overbodig kan maken.

Hoe is dit mogelijk? Veel van de meest felle tegenstanders van AI zijn kleinburgerlijke kunstenaars, ondernemers die opdrachten verkopen van hun tekeningen, muziek, schrijfwerk, enzovoort, om in hun levensonderhoud te voorzien. Deze individuen opereren als kleine eigenaren. Zij scheppen intellectueel eigendom dat zij aan anderen verkopen. Het enige verschil tussen hen en grotere, duidelijker burgerlijke kunstenaars is schaal, maar beiden delen dezelfde verhouding tot de productie. Beiden scheppen hun eigen intellectuele eigendom, en produceren daarna ofwel zelf koopwaar die ermee verband houdt, of besteden de productie uit aan bedrijven die koopwaar produceren; in beide gevallen produceren zij zelf kapitaal en verkopen dit aan anderen. Het zijn precies deze kunstenaars die het hardst tegen AI fulmineren, omdat het hun kapitaal is dat door de technologie gedateerd dreigt te raken.

We kunnen ons geen solidariteit veroorloven met dit seg-

ment van de anti-AI-links. Anders dan de eerder genoemde proletariërs, wier arbeidskracht door de technologie waardeeloos wordt gemaakt, zijn dit kapitalisten wier kapitaal door de technologie nutteloos wordt gemaakt. Hun kritiek op AI, hoewel die dezelfde trekken kan vertonen als de proletarische kritiek, komt louter voort uit een tijdelijke overlap in omstandigheden. Desalniettemin scharen zij zich achter het kapitalisme en de verhoudingen die het bevordert. Zij staan achter het intellectueel eigendom, omdat dit de basis vormt van hun recht om aan hun kunstwerken kapitaal te slaan. Een groot deel van hen tolereert de uitbuiting van werkers wanneer externe firma's hun merchandise produceren. Zij tonen hun kleinburgerlijke ideologie voor wat ze is, wanneer ze het 'kapitalisme' bekritisieren, vaak door ideologische trends, beleidsbeslissingen en schrijnende voorbeelden van uitbuiting te veroordelen, maar zonder ooit te erkennen dat hun eigen creaties kapitaal zijn, dat zij de vervreemding van arbeid in stand houden en dat het enige onderscheidende kenmerk tussen henzelf en de kapitalisten die zij veroordelen, wederom, de schaal van hun operaties is. Het zijn antikapitalistische kapitalisten, die de uitwassen van de burgerlijke maatschappij veroordelen zonder ooit de productiewijze zelf aan te vallen- welke zij resoluut verdedigen.

Zij vertegenwoordigen daarmee, naast de minder klassenbewuste werkers, het reactionaire segment van anti-AI-links. Dit segment, hetzij vanwege een gebrek aan politieke scholing, hetzij door haar kleinburgerlijke status, verzet zich tegen de ontwikkeling van de technologie als zodanig. Dit is een onjuist standpunt. Zoals Marx opmerkte, is niet de machine, maar de productiewijze die haar tegen het proletariaat bewapent, de vijand van de werkers. Zoals Marx en Lenin opmerkten, vereenvoudigt technologische vooruitgang de productie, een realiteit die we kunnen waarnemen, en maakt daardoor de taak van het aansturen van de staat en de economie door de werkers gemakkelijker. Bovendien is de vereenvoudiging van de productie een sleutelement in de overgang van socialisme naar communisme. Luxemburg ging hierin verder en stelde dat bepaalde innovaties in het kapitalisme ertoe leiden dat de bourgeoisie overbodig wordt. Zij ontwikkelt zich in toenemende mate tot een klasse van vervreemde nietsnutten, terwijl het proletariaat zowel de productie als het beheer ervan uitvoert. Lenin herkende deze ontwikkeling ook[†] in verband met het imperialisme en de toenemende geografische vervreemding tussen de productie en de kapitalisten die haar 'beheren'.

Elk van deze overwegingen is relevant voor het AI-debat en illustreert zowel de schade die deze technologie aan segmenten van het proletariaat toebrengt, als haar vermogen om de langetermijnbelangen van de werkende klasse te dienen. Enerzijds moeten wij een programmatisch antwoord formuleren dat de werkers dient die door de technologie zijn verdrongen. We moeten in staat zijn hun vragen te beantwoorden en in hun behoeften te voorzien. Anderzijds mogen we niet vervallen tot vakbonds-economisme; we mogen de werkers van sectoren die door AI worden uitgehold niet uit-

* Rosa Luxemburg, 'Reform or Revolution', deel 2 hoofdstuk 6: Economic Development and Socialism, Marxists Internet Archive

† Vladimir Lenin, 'Het imperialisme als hoogste stadium van het kapitalisme', hoofdstuk 8, Marxists Internet Archive

spelen tegen hen die er juist van profiteren. Evenmin mogen we onszelf, aangezien de verdringing én de voordelen van de AI-industrie over de hele wereld zijn verspreid, verlagen tot nationalistische oproepen tot autarkie. De demonisering van 'buitenlanders' en hun arbeid is, en is dat altijd geweest, een reactionair antwoord op de tegenstellingen van het kapitalisme. We moeten daarentegen een manier vinden om klassenbewustzijn, organisatie en politieke scholing op te bouwen in alle industrieën en elke poging om het internationale proletariaat te verdelen afwijzen. Verder is het zaak de opportunistische inzet van anti-AI-sentimenten door de kleinburgerij te ontmaskeren. Het zijn de kleine eigenaren die het minst ontwikkelde en meest reactionaire segment van de bourgeoisie vertegenwoordigen, en hoewel hun zorgen de schijn kunnen hebben met de onze overeen te komen, is deze oppervlakkige verbinding het alfa en omega van onze gedeelde belangen.

De activistische bewegingen

We verplaatsen nu onze blik naar de tactieken van anti-AI-links. Zoals ik eerder vermeldde, vindt het merendeel van het anti-AI-'organiseren' zich volledig online plaats. We zien individuen die de zeepkist van sociale media benutten om hun zorgen en kritieken over de technologie te uiten. We zien groepen die proberen gebruikers van AI te ontmaskeren met het doel zulke 'kunstenaars' te 'cancelen'. We zien oproepen tot boycotts tegen bedrijven die AI inzetten in hun reclame of producten, maar wederom vinden deze acties enkel plaats vanachter beeldschermen. Er zijn dan twee lagen in onze kritiek op dergelijke tactieken. Voorop staat de voor de hand liggende kritiek: dat het vervangen van daadwerkelijk, fysiek organiseren door online debat niet effectief is. Ten tweede moeten we de zwaktes van activisme als strategie benadrukken.

Wat moet er gezegd worden over de ondoeltreffendheid van online 'organiseren'? Het is volledig immaterieel. Elke publieke aanklacht, elke langdradige tirade, is slechts woorden op een scherm. Op zichzelf verandert het niets, en de overgrote meerderheid van degenen die zulke verklaringen schrijven, volgen hun woorden niet op met enige tastbare actie. Er is weinig kwalitatief verschil tussen het schrijven van posts en de leegte in schreeuwen. Het cancellen en boycotten van gebruikers van AI bereikt eveneens weinig. Als het doel is om consumptie te stoppen, spreken deze activisten zichzelf tegen nog voordat ze tot 'actie' komen. Sociale mediaplatforms verdienen hun geld aan gebruikersbetrokkenheid, dus mensen aansporen om niet te consumeren via zulke diensten is inherent contraproductief. Dit is bijzonder schrijnend omdat veel van de meest enthousiaste toepassers van AI sociale mediaplatforms zijn. Van Grok van X tot Meta AI: de handeling zelf van het gebruiken van sociale media ondersteunt financieel het gebruik van AI. Proberen om boycotts van de technologie te organiseren via zulke platforms is daarom een contraproductieve tactiek.

Nu, wat betreft de kwestie van activisme, die ongetwijfeld meer controversieel zal zijn. Activisme vertegenwoordigt de overgave van een beweging aan het idealisme. Het is, om

Bordiga's uitstekende artikel[‡] te citeren, 'een ziekte van de arbeidersbeweging die voortdurende behandeling vereist.' Activisme begrijpt de krachtsverhoudingen in de samenleving fundamenteel verkeerd en gelooft dat de woorden van de ontevreden massa's zich kunnen meten met de wapens, instituties en economische wapens van de burgerlijke staat. Het bevordert een puur mechanistisch wereldbeeld, waarin een bepaalde hoeveelheid mensen die boos of 'bewust gemaakt' zijn noodzakelijkerwijs leidt tot politiek succes. Het overschat de kracht van spontaan organiseren en is niet in staat het verschil te zien tussen de plotselinge schokken van de opgezweepte massa's en de precieze, weldoordachte activiteit van de georganiseerde werkende klasse. In dit opzicht is anti-AI-links dubbel impotent. Het is eerst verlamd door zijn activistische benadering, die fundamentele elementen van politieke strijd verkeerd opvat, en vervolgens door zijn toepassing van deze incorrecte theorie uitsluitend op de online sfeer.

Activisme is een getuigenis van de totale verovering van de burgerlijke ideologie over de arbeidersbeweging. Het duidt op de vervanging van serieuze, revolutionaire theorie door die van opportunisten. Het is de triomf van de mythe dat de staat een 'neutrale, bemiddelende' kracht is en hervormd kan worden door simpelweg de zorgen van het volk aan haar kenbaar te maken. Het is dus de afwijzing van de staat als een werktuig van haar heersende klasse ten gunste van het burgerlijke narratief- en daarmee een totale verwerping van het marxisme.

Bovendien is het mechanistische wereldbeeld dat activisme bevordert doordrenkt van de politieke processen van de burgerlijke staat. De massa's wordt bij elke gelegenheid herinnerd aan het feit dat onze huidige samenleving een mechanistische is. Het hele systeem wordt gereduceerd tot getallen; verkiezingen worden gewonnen doordat 50,1% van de mensen de ene kandidaat verkiest boven de andere, petitie slagen wanneer 50,1% (en de burgerlijke staat) instemmen met het invoeren van iets, wetsvoorstellen passeren het parlement pas wanneer een bepaald aantal parlementsleden ermee instemt, en hun stemrecht wordt pas verleend wanneer een bepaald aantal van hen besluit op te komen dagen. Het is dan vanzelfsprekend waarom activisten deze zelfde methoden gebruiken in hun strijd: *dit zijn de enige tactieken die ze kennen*. Ze passen vervolgens de hoofse gang van zaken van burgerlijk bestuur onjuist toe op de gehele sfeer van de politiek, verbijsterd wanneer zulke procedures geen revolutionaire verandering teweegbrengen. Het staat buiten kijf dat de arbeidersstaat ongetwijfeld vergelijkbare instituties zal bevatten die er mechanistisch uit kunnen zien, en dat in eerste instantie ook kunnen zijn. Dit is echter niet het onderwerp van het artikel. Hoewel er veel te bekritisieren valt aan de organisatie van de democratie, moeten zulke kritieken voor een andere keer worden bewaard.

Op een soortgelijke manier als het mechanisme bevordert activisme een verkeerd begrip van een ander kernbegrip in het organiseren: spontaniteit. In plaats van het bevorderen van de burgerlijke opvatting van de staat, een gepropageerde kijk op de werkelijkheid, komt dit misverstand voort uit alge-

‡ Amadeo Bordiga, 'Activism', libcom.org

mene politieke ongeletterdheid. Activisme is over het geheel genomen een reactionaire beweging. Ik zeg dit niet om te bedoelen dat ze politiek-economisch achterlijk zijn, hoewel de kleinburgerlijke aspiraties van veel van zulke bewegingen ze dat vaak wel maken, maar eerder dat activisme berust op het *reageren* op crises van de burgerlijke maatschappij. Zo zijn bijvoorbeeld de Black Lives Matter-protesten historisch gezien niet voortgekomen uit een zorgvuldig uitgezette, weloverwogen agenda van een gecentraliseerde organisatie, maar als *reactie* op daden van politiegeweld. Activisme rondom klimaatverandering kwam pas op in de late twintigste eeuw, ondanks dat de wetenschap achter de fenomenen al bestond sinds de jaren 50. Bovendien was veel van het vroege activisme gecentreerd op het stoppen van de bouw van mijnen, houtkapactiviteiten en andere gelokaliseerde fenomenen. Pas rond de eeuwwisseling ontstond activisme rondom *mondiale* klimaatverandering, en het is duidelijk dat deze beweging niet gecentraliseerd is, noch bijzonder goed gecoördineerd.

Anti-AI-activisme volgt een vergelijkbaar verloop- activisten zijn consequent verscheidene stappen achter blijven lopen op de ontwikkeling van de technologie. Het was pas nadat AI wijdverbreid was geadopteerd dat deze activisten hun werk begonnen, en tegen die tijd was het te laat. Activisme bevordert dus een reactionaire, spontane benadering. Het gelooft ten onrechte dat de willekeurige, plotselinge toorn van de massa's voldoende is om het kapitalisme omver te werpen- of op zijn minst de elementen van het kapitalisme die deze activisten niet aanstaan. Dit geloof is even onzinnig als van een slaapwandelaar te verwachten dat hij een marathon loopt; hoewel hun ongecoördineerde bewegingen hen ergens naartoe kunnen voeren, zullen ze de finish niet bereiken zonder een bewuste geest die het pad vooruit bijhoudt.

We stellen dus vast dat de activistische tactieken van anti-AI-links geworteld zijn in zowel burgerlijke ideologie als politieke onvolwassenheid. Het imiteert enerzijds veel van de methoden van de burgerlijke staat en past ze onjuist toe op de arbeidersbeweging. Bovendien gelooft activisme de propaganda die de staat over zichzelf spint en poogt het daarom haar 'neutrale' positie en mechanistische democratie te benutten voor 'revolutionaire' doeleinden. Dit smoort elke serieuze revolutionaire theorie en praktijk binnen de arbeidersbeweging en laat slechts opportunisten en hun ideologieën in haar kielzog achter. Anderzijds bevordert activisme tactieken die simpelweg niet werken. Het gelooft dat boze Instagram-reels en Reddit-posts praxis zijn, en het verheerlijkt een spontane, reactionaire benadering van politiek die keer op keer gefaald heeft. In een dermate terminaal stadium is het irrelevant of de beweging wordt geleid door authentieke revolutionairen of opportunisten, want haar tactieken zijn zo achterlijk dat ze hoe dan ook niets zal bereiken.

De idealistische beweringen

De laatste linkse kritiek die we zullen onderzoeken komt voort uit idealistische argumenten. Er zijn uiteraard standpunten die een beroep doen op iemands rechtvaardige woede over het banenverlies onder het proletariaat en de kleinburgerij. Wat dit betreft heb ik al een materialistische uiteenzetting van de fenomenen gegeven, en de kritieken die ik

spoedig zal uiteenzetten zullen de idealistische flank van dit punt behandelen. De overgebleven moralistische argumenten tonen de juistheid aan van Marx' analyse van het idealisme. Van de anti-AI-argumenten zullen we ons op twee richten: dat AI slecht is omdat het kunstwerken van kunstenaars 'steelt', en ten tweede, hoe AI zich verhoudt tot 'de geest van de kunst'. Deze argumenten vertegenwoordigen de baan van idealen van productie naar principes en dienen daarmee als een verhelderende moderne casestudy van Marx' theorieën.

In zijn kritiek op moraalfilosoof James Mill^{*} zette Marx zijn theorie uiteen over hoe individualisme als ideaal voortkwam uit de kapitalistische productie. Hij beschreef het proces in vijf stappen, zoals hieronder vermeld:

1. Loonarbeid vervreemdt werkers noodzakelijkerwijs van hun arbeid. Ze worden losgekoppeld van hun arbeid door hun gebrek aan controle over de productie, die plaatsvindt als een uitbuitende onttrekking van de meerwaarde van deze werkers. Ze worden zo losgemaakt van hun dagelijkse activiteiten.
2. Dit vervreemdt werkers van de producten van hun arbeid. Ze worden zo losgemaakt van de producten van hun dagelijkse activiteiten.
3. Deze verhouding vindt plaats in een context waarin werkers verarmd zijn, gedwongen om in te stemmen met hun uitbuiting door hun behoefte aan geld en de noodzakelijkheden die het kan kopen. Ze worden daardoor tot slaaf gemaakt door hun behoeften.
4. Het voortzetten van dit vervreemde bestaan wordt zo het einddoel van de activiteit van de werkers. Ze werken zodat ze kunnen overleven.
5. Vervreemd van hun levensstijl en gedwongen om zich uitsluitend op hun eigen behoeften te richten, komen werkers ertoe het individu en het ego te verheerlijken. Dit egocentrisme manifesteert zich vervolgens politiek en filosofisch als individualisme.

Kortom, Marx' theorie was dat individualisme, evenals andere heersende principes van onze tijd, voortkomen uit de productie en de verhoudingen daarbinnen.

We vinden vandaag de dag een soortgelijk proces van idealisering dat uit de productie voortkomt. Dit principe presenteert zich als een verzet tegen de 'diefstal' die AI begaat door bestaande kunstwerken te gebruiken als basis voor haar output. Ik zal de voortgang van dit principe uiteenzetten op dezelfde manier als Marx deed:

1. Kunst onder het kapitalisme is tot koopwaar gemaakt als intellectueel eigendom. Ideeën en creaties zijn het kapitaal van degenen die ze creëren.
2. Dit dwingt de meeste professionele kunstenaars tot de klein-

burgerij.[†] Om enig geld te verdienen moeten zij munt slaan uit hun kunst, en kapitalisering is noodzakelijk als ze willen overleven.

3. Intellectueel eigendom dient als basis voor het vermogen van kunstenaars om winst te maken. Ze worden daarom zeer defensief ten aanzien van zulke regelgeving, aangezien dit de enige manier is om hun levensstijl en kapitaal te beschermen.

4. Kunstmatige intelligentie is in tegenspraak met de wet op intellectueel eigendom door de grenzen tussen inspiratie en diefstal te vervagen. Het doet dit door het vermogen van kunstenaars om hun kunst te verkopen te ondermijnen, aangezien het vergelijkbare werken gratis en gemakkelijk reproduceerbaar maakt. Het ondermijnt ook haar status als kapitaal, aangezien het vrijelijk herdistribueren en/of hercreëren van kunst haar ruilwaarde verlaagt.

5. Kunstenaars brengen zo de bewering naar voren dat AI hun kunst 'steelt' omdat het hun kapitaal imiteert. Dit is zowel een noodzaak om hun kapitaal te behouden als dat het ruimte geeft aan verontwaardiging over de 'onbeschaamdheid' van technologie om van hen te 'stelen'.

Zodoende zijn de belangen van professionele kunstenaars gebonden aan het voortbestaan van intellectueel eigendom – een uitwas van het kapitalisme. Zij moeten zich daarom verzetten tegen alle pogingen om deze vorm van kapitaal in diskrediet te brengen of af te schaffen, of dat nu via piraterij, replicatie of AI's gebruik van hun kunst is. Vandaar dat nominaal progressieve kunstenaars zich vaak tegen deze handelingen verzetten. Of het nu uit persoonlijke ervaring of die van anderen is, kunstenaars wordt het idee ingeprent dat elke imitatie of winstloze overdracht van hun werk een belediging van henzelf is. De kwestie ontstijgt dan een louter zakelijke aangelegenheid en wordt een persoonlijke affaire. Zulke principes verklaren, rechtvaardigen en bestendigen het kleinburgerlijke privilege van professionele kunstenaars. Ze komen voort uit de processen van kapitalistische productie en dienen toevallig hun belangen, en slagen er zo in een geïdealiseerd kader vast te stellen voor wat kunst is en hoe haar markt zou moeten functioneren.

We zien dan dat de bewering dat AI-'kunst' de 'geest van de kunst' vermindert een haastige poging is om nieuwe idealen in dit kader te integreren. Simpel gesteld: wat is 'de geest van de kunst'? Niemand weet het. De aantijging van 'zielloosheid' wordt door haar tegenstanders tegen elke kunstvorm ingebracht. Abstracte en expressionistische werken werden door hun critici als 'zinloos' en 'ontaard' bestempeld, zoals stijlen als Corporate Memphis tegenwoordig vaak rechtstreeks 'zielloos' worden genoemd. Momenteel staat de 'AI-kunststijl', voor zover die bestaat, voor soortgelijke kritieken bloot. AI-'kunst' wordt bekritiseerd omdat ze onlogisch en visueel onaantrekkelijk[‡] is, omdat ze "emotioneel leeg"[§] is, of te ge-

* Karl Marx, 'Comments on James Mill', 1844, Marxists Internet Archive

† Om duidelijk te zijn over mijn terminologie: ik gebruik 'professionele kunstenaars' om individuen aan te duiden die hun kunst verkopen om in hun levensonderhoud te voorzien, niet hobbyisten of dergelijken. Ik gebruik ook het woord 'meeste', aangezien de meeste professionele kunstenaars zelfstandig zijn of anderszins op opdrachtbasis werken, maar er sommigen zijn die als proletariërs opereren, zoals degenen die door bedrijven worden aangenomen om op regulmatige basis kunst te creëren, zoals gameontwerpers, architecten en animators bij bepaalde bedrijven. Dit gezegd hebbende doordringen de idealen omtrent kunst alle klassen en beroepen binnen de gemeenschap. Het is dus volkomen mogelijk dat een hobbyist of proletarische kunstenaar deze sentimenten herhaalt ook al zijn zij zelf niet burgerlijk. Zoals Marx en Engels schreven: 'de ideeën van de heersende klasse zijn in elk tijdperk de heersende ideeën.'

‡ Yuna Fujita, 'AI art is not real art: where did the creative process go?', 8 februari 2025, The Skyline View

§ Jake Williams, 'A.I. Art Is Soulless', 13 mei 2024, The Communicator

makkelijk te produceren* is. Aan de andere kant roemen de voorstanders van AI-’kunst’ haar grootsheid omdat het mensen helpt “technologie te doordringen met hun innerlijke drijfveer”†, of dat het ertoe kan leiden dat men “de beperkingen van menselijke waarneming en cognitie”‡ overstijgt.

Deze beweringen variëren van subjectief tot onzinnig. De argumenten van degenen tegen AI-’kunst’ bekritisieren simpelweg stilistische keuzes die ze niet aanstaan. Heel veel kunst is onlogisch en visueel onaantrekkelijk, opzettelijk of niet. Heel veel kunst ontbeert emotionele diepgang. Heel veel kunst vereist niet veel vaardigheid om te produceren. Deze kritieken zijn precies het soort dat wordt ingebracht tegen kunstvormen zoals het abstractionisme, dat vaak op soortgelijke gronden wordt verworpen. We stellen dus vast dat het AI-element van zulke ‘kunst’ in werkelijkheid zelden het onderwerp van discussie is. Veeleer bekritisieren deze tegenstanders AI-outputs op vrijwel dezelfde manier als waarop andere kunstvormen zijn onderzocht. In die zin spreken zulke voorvechters zichzelf tegen: ze beweren dat AI-outputs geen kunst zijn terwijl ze ze behandelen als elk ander kunstwerk. In plaats van AI-outputs te bekritisieren via aparte, niet-artistieke vormen van kritiek, gebruiken ze de termen en ideeën van de kunstwereld om ze te veroordelen, waardoor ze onbedoeld AI-outputs tot de status van kunst verheffen.§

Aan de andere kant, wat betekent ‘technologie doordringen met iemands innerlijke drijfveer’? Dat de AI bezeten is door de ziel van de gebruiker wanneer ze een output genereert? Elke bewering van de pro- of anti-AI-’kunst’-menigte dat kunst doordrongen is van ‘geest’, ‘ziel’ of ‘hart’ doet noodzakelijkerwijs een beroep op spirituele idealen over het menselijk bestaan. De overtuiging dat iemands spirituele essentie op de een of andere manier *iets* kenmerkt of bezit is absurd. De ziel ontbreekt aan elk materieel bewijs om haar bestaan te bewijzen; dus beweren dat kunst bezeten is door de ziel verschilt niet van beweren dat ze bezeten is door feen, demonen of geesten. En de bewering dat AI-outputs “de beperkingen van menselijke waarneming en cognitie overstijgen”- begrijpt de auteur, aangenomen dat een mens dit schreef, wat deze woorden betekenen? Als een output werkelijk aan waarneming en cognitie ontsnapt, zouden we haar niet kunnen herkennen. We zouden geen idee hebben van haar bestaan. Waarneming overstijgen is niet in staat zijn iets te horen, zien, aanraken of anderszins waar te nemen.

Cognitie overstijgen is, heel letterlijk, onbegrijpelijk zijn. Kunstmatige intelligentie is hiertoe op dit moment niet in staat, en mocht het ooit zoiets kunnen, dan zouden we dat niet kunnen weten. Zo’n bewering is niet alleen aantoonbaar onwaar- de meeste mensen kunnen AI-outputs vrij goed waarnemen -ze is ook wartaal. Ze verliest alle betekenis als men er zelfs maar een moment over nadenkt.

Zoals men kan zien, zijn deze pogingen om AI-’kunst’ te bekritisieren of te prijzen stevig geworteld in het idealisme. Een deel hiervan is een noodzakelijk gevolg van kunst- iemands smaak in ‘goede’ en ‘slechte’ kunst wordt bepaald door ontelbare factoren, van hun persoonlijke smaak tot de reden waarom ze überhaupt kunst zoeken. Het is een subjectieve kwestie met weinig wetenschap erachter. Ik geloof dat een ander deel van dit vertrouwen op idealisme voortkomt uit het opkomende karakter van dit debat. AI, zoals ze er nu voorstaat, bestond een decennium geleden nog niet. Zelfs nu, vanaf het begin van de AI-rage in 2023 tot het heden, hebben we een snelle ontwikkeling in de technologie gezien. Terwijl AI zich in een razendsnel tempo blijft ontwikkelen, is het moeilijk om haar ‘vast te pinnen’ en zorgvuldig te onderzoeken. Dus, terwijl materiële veranderingen in de productie snel duidelijk worden, wat leidt tot de uitgesproken tegenstand van risicolopende werkers en kapitalisten, heeft het nog niet de tijd gehad om volledig in onze cultureel-intellectuele tijdgeest te bezinken. Totdat haar integratie compleet is, is het beste dat de bourgeoisie kan doen het herkauwen van opgepoetste idealen totdat er iets blijft plakken. Vandaar dat men, of men nu te maken heeft met pro- of anti-AI-voorstanders, onvermijdelijk overspoeld zal worden door idealistische beweringen. Als marxisten kunnen we zulke gesimplificeerde analyses niet aanvaarden. We moeten in plaats daarvan worstelen met de werkelijkheid zoals ze is, een proces dat ik hoop te zijn begonnen, zodat we een antwoord kunnen opbouwen dat in staat is de belangen van het proletariaat en haar historische taak te dienen.

Een korte opmerking over AI, het milieu en het marxisme

Een van de andere aanzienlijke zorgen omtrent kunstmatige intelligentie is haar impact op het milieu en natuurlijke hulpbronnen. De hoeveelheid water en elektriciteit die nodig is om AI-systemen te onderhouden is enorm, en naarmate de technologie verder wordt geadopteerd en ontwikkeld,

* The Access Point, ‘ART-ificial Intelligence: Hollow Canvas of Soulless Expression’, 8 september 2024, The Access Point

† Konrad Wulfmeier, ‘Turn On AI Has No Soul – But the AI Artist Does’, 1 juni 2025, QuantumNature-Ar

‡ AI-ARTS, ‘Manifesto’, AI-ARTS

§ Om dit punt verder te verhelderen is wellicht een voorbeeld nuttig. Beschouw twee scenario’s: het waarderen van een schilderij in een kunstgalerie, en het wachten in de rij om een rijbewijs te halen. Zowel het schilderij als de rij kunnen worden bekritiseerd, maar de vormen van kritiek zijn duidelijk niet hetzelfde. Een schilderij bekritisieren als ‘te lang’ slaat nergens op, en wachten in een rij bekritisieren als ‘geen vaardigheid vereisend’ is even absurd. Dit betekent natuurlijk niet dat er absoluut geen overlap is; men kan zowel een schilderij als een bureaucratisch proces ‘zielloos’ noemen en vergelijkbare dingen bedoelen. Deze vluchtige gelijkenissen maken wachten in de rij voor een rijbewijs echter niet tot ‘kunst’ volgens enig redelijk begrip van het woord. Het is op dit punt waar critici van AI-outputs falen. Door AI-outputs met dezelfde termen en lenzen als kunst te bekritisieren, stellen ze de twee impliciet gelijk. Terwijl ze tieren en razen over hoe AI-outputs geen kunst zijn, behandelen ze ze als kunst uit hoofde van de manier waarop ze ze bekritisieren. Zulke argumenten zijn intrinsiek tegenstrijdig, en de enige manier om ze recht te trekken is door AI-outputs te categoriseren als kunst, wat antithetisch is aan hun punt, of door alle elementen van hun argument te negeren behalve de conclusie, wat ook onbevredigend is. We stellen dus vast dat zulke argumenten niet alleen onaantoonbaar zijn vanuit een marxistisch-materialistisch perspectief, maar ook vanuit een eenvoudigere ontleding van de beweringen die worden gemaakt.

kan deze consumptie alleen maar groeien. Zoals het er nu voorstaat verbruikt zelfs een 'klein' datacentrum van één megawatt 26 miljoen liter water per jaar,[¶] en hoewel datacentra officieel slechts een miniem deel van het jaarlijkse waterverbruik van de VS uitmaken, ruwweg een zeventiende, meet bijna een derde van de datacentra niet hoeveel water ze verbruiken,^{**} wat deze statistiek sterk vertroebelt. In Sydney is deze zorg gerezen met recente projecties die stellen dat datacentra tegen 2035 opwaarts van een kwart van de schone watervoorraad van de stad^{††} zullen verbruiken. Naarmate de effecten van klimaatverandering verdiepen, maken de dreiging van droogte en het conflict tussen techbedrijven en de lokale bevolking om water zulk een vooruitzicht moeilijk te negeren.

Bovendien zullen datacentra naar verwachting de koolstofemissies, en daarmee de klimaatcrisis, verergeren. Momenteel zijn datacentra verantwoordelijk voor ongeveer één procent van de koolstofemissies; tegen 2030 zal dit naar verwachting stijgen tot wel acht procent.^{‡‡} De hoge hoeveelheid elektriciteit die door datacentra wordt verbruikt, roept ook onheilspellende vragen op voor lokale gemeenschappen. In Texas werd het elektriciteitsnetwerk overbelast door toegenomen gebruik tijdens een sneeuwstorm, wat resulteerde in rollende stroomuitval over de gehele staat. 210 mensen stierven tijdens deze storm, en vrijwel alle geregistreerde doden bleken verband te houden met de stroomuitval.^{§§} In een staat waar een groot deel van het elektriciteitsnet datacentra bedient, steekt de concurrentie om beperkte hulpbronnen wederom de kop op. Ook dit was geen op zichzelf staand incident. In Virginia, een andere hub voor datacentra, werd een stroomuitval ternauwernood voorkomen toen tientallen datacentra overschakelden op en van back-upstroomsystemen,^{¶¶} wat resulteerde in enorme schokken voor het elektriciteitsnetwerk. In 2024 werd gerapporteerd dat Amerikanen bijna tweemaal zoveel stroomuitval meemaakten als in 2023.^{***} Hoewel de meeste hiervan kwamen door natuurrampen zoals orkanen en vulkaanuitbarstingen, kan de druk die door AI-datacentra op elektriciteitsnetwerken wordt uitgeoefend niet worden genegeerd.

Wat is het marxistische standpunt over zulke kwesties? Zoals eerder besproken kunnen we niet vervallen in primitivisme. We kunnen de ontwikkeling van technologie, en daarmee van de productiewijze, niet volledig verwerpen vanwege ecologische zorgen. Zulke ludditische opvattingen werden meer dan anderhalve eeuw geleden al door Marx en marxisten bekritiseerd, en de onderliggende logica gaat vandaag de

dag nog steeds op. Vooruitgang in technologie onder de burgerlijke maatschappij kan worden gebruikt om de belangen van de werkers te dienen, en doet dat vaak bijkomstig. Terwijl industrialisatie bijvoorbeeld werd aangespoord door het verlangen van kapitalisten naar almaar groeiende winsten, verbeterde het ook de levenskwaliteit van de werkers, leidde het tot doorbraken in geneeskunde, landbouw en kunst, en verstevigde het het proletariaat als klasse, waardoor de ontwikkeling van de werkende klasse versnelde en haar uiteindelijke overwinning dichterbij bracht. Op soortgelijke wijze is AI nuttig geweest in het detecteren van eerder onontdekte tumoren en laesies bij patiënten,^{†††} en is training gaande om haar te leren vroege stadia van kanker, Alzheimer en dodelijke infecties te detecteren.^{‡‡‡} Ook zien we door onze voorgaande discussies dat AI de werkende klasse binnen bepaalde sectoren van de globale economie zal ondersteunen, en dat ze de productie nu al vereenvoudigt, een vitale stap richting zowel socialisme als communisme. Zulke ontwikkelingen hebben nut in zowel de burgerlijke als de proletarische maatschappij, en kunnen dus niet volledig worden verworpen.

Aan de andere kant zal de toekomstige socialistische staat veel van de frivoliteiten van AI niet nodig hebben. Ze zal geen datacentra hoeven te onderhouden voor ChatGPT, DeepSeek, CoPilot, enzovoort, wanneer elk systeem dezelfde dienst levert. Onder georganiseerde, gedecommodificeerde productie zal zulke concurrentie als niets dan een belemmering dienen en zal ze worden afgeschaft. De socialistische maatschappij zal er geen moeite mee hebben de hoeveelheid stroom en water die AI-systemen mogen gebruiken te beperken, aangezien het conflict tussen winsten en gemeenschapswelzijn niet langer zal bestaan. In een maatschappij waar de koopwaarvorm is afgeschaft, zal winst niet bestaan, en dus zal er niets anders zijn om naar om te kijken dan het gemeenschapswelzijn.^{§§§} Zodoende zal de socialistische staat, door een combinatie van berekende verminderingen in water- en elektriciteitsverbruik, evenals een fundamentele heroriëntatie van het economisch beleid, bewapend zijn met verscheidene middelen om te reageren op de problemen van AI zonder zijn toevlucht te nemen tot primitivistische zelfsabotage.

Ons programmatisch antwoord

Het is om deze redenen dat een programmatisch antwoord nodig is voor het vraagstuk van kunstmatige intelligentie. De arbeidersbeweging moet een volwassen benadering aanne-

¶ Lainie Basman, 'Unpacking the Environmental Effects of AI', 17 december 2025, Canada School of Public Service

** David Mytton, Data centre water consumption, 15 februari 2021, npj Clean Water

†† Byron Kaye, 'In Australia, a data centre boom is built on vague water plans', 15 september 2025, Reuters

‡‡ BranchPattern, 'Understanding embodied and operational carbon in data centers: ESG considerations', 14 mei 2025, GRESB

§§ Spencer Kimball & Gabriel Cortés, 'Texas data center expansion raises blackout risk during extreme winter weather', 22 november 2025, CNBC

¶¶ Matthew Gooding, 'Virginia narrowly avoided power cuts when 60 data centers dropped off the grid at once', 20 maart 2025, Data Center Dynamics

*** 'Electricity demand from U.S. data centers is projected to rise sharply', 1 december 2025, U.S. Energy Information Administration

††† Emily Ayshford, 'The 'superhuman' potential of AI in medicine', 22 november 2024, University of Chicago Biological Sciences Division

‡‡‡ Kelly Peters, 'How AI can help detect disease and accelerate medical breakthroughs', 2 december 2025, Rice University News and Media Relations

§§§ Voor een diepere bespreking van socialistische economie en de imperatief voor de afschaffing van koopwaarproductie raad ik mijn artikel in Prometheus Magazine aan, The Question of Profit, evenals Bordiga's Dialoog met Stalin, Boecharins De nieuwe economische oriëntering van Sovjet-Rusland, en, hoewel misschien iets te breed, het eerste deel van Marx' Het Kapitaal.

men en noch de noden van door AI verdrongen werkers negeren, noch werkers van verschillende velden tegen elkaar uitspelen. Dit antwoord mag niet activistisch van aard zijn, aangezien dit onze inspanningen vanaf het begin zal saboteren. Nee, we moeten in plaats daarvan een weloordachte en goed gecoördineerde benadering volgen. Tot slot moeten we de idealen omtrent AI verwerpen- maar we moeten ook hun wortels begrijpen. Door de bestaande idealen rondom AI te doorgronden en hoe ze op ontoereikende wijze pogen de tegenstellingen van het kapitalisme te verlichten, kunnen we ze adequaat bekritisieren. We kunnen hun belachelijke aard onthullen aan het proletariaat en politieke volwassenheid opbouwen onder de werkers. Desalniettemin moeten we erkennen dat AI nog volop in ontwikkeling is. We moeten dus een *programmatisch* antwoord aannemen dat in alle stadia resoluut marxistisch is en in staat is zich aan te passen aan nieuwe vooruitgangen in de technologie.

Het is om deze redenen dat ik de volgende punten voorstel

om te schetsen wat een programmatisch antwoord zou moeten zijn. Hoewel het meer kan, en zou moeten, bevatten, zijn dit het absolute minimum om opportunisme, mismanagement en idealisme te vermijden.

Met deze punten in gedachten hoop ik een geschikte schets te hebben gecreëerd waarop jullie, de lezers van *Partisan!*, kunnen voortbouwen om een capabele benadering van kunstmatige intelligentie en haar toekomst te construeren. Ik wil persoonlijk mijn enthousiasme uiten voor toekomstige discussies omtrent het marxisme, haar tactieken en haar benadering van moderne technologieën, ongeacht of deze punten worden geïntegreerd in enige verklaring of programma. Zolang de discussie hartelijk, goed geïnformeerd en geworteld in marxistische theorie en praktijk is, kan ik niet meer vragen. Ik wens jullie, het lezerspubliek, het beste terwijl we ons meedogenloze streven naar een helderdere wereld voortzetten. •

§

1. Als marxisten moeten we de historische rol van kunstmatige intelligentie begrijpen, die als volgt luidt:

- AI is een innovatie op het gebied van machines. Ze zal daarom onvermijdelijk een bepaald deel van het proletariaat en de bourgeoisie verdringen naarmate ze de markt penetreert.
- Tegelijkertijd zal kunstmatige intelligentie ook de vraag naar de technologie en haar onderhoud aanwakken. Dus, terwijl een deel van de beroepsbevolking irrelevant zal worden gemaakt, zullen die segmenten die AI-systemen bouwen, bevoorraden of onderhouden groei zien.
- Het is duidelijk dat AI het productieproces vereenvoudigt, en dit in de toekomst verder kan doen in afwachting van toekomstige ontwikkelingen. Ze vervult daarom een historisch progressieve rol. Dit is omdat ze een segment van de bourgeoisie proletariseert, kapitaal centraliseert, toekomstige proletariërs helpt bij het beheer van de socialistische staat en economie, en ertoe dient de arbeidsdeling te verminderen, waarmee ze dient als een opstapje richting het communisme.

2. Als marxisten moeten we ervoor zorgen dat ons programma het proletariaat dient in haar historische taak. We trekken dan de volgende conclusies:

- We kunnen ons antwoord niet reduceren tot primitivis-

me. Hoewel we onze solidariteit moeten betuigen met de werkers wier banen door de technologie overbodig worden gemaakt, moeten we dit als casestudy gebruiken voor zulke werkers. Dat het kapitalisme een technologie die de levens van werkers zou kunnen verbeteren heeft verdraaid tot een werktuig van hun misbruik, toont aan dat het kapitalisme de belangen van de werkende klasse niet kan dienen, noch enige sympathie heeft voor degenen die het verdringt. De vijand is niet de technologische vooruitgang, maar de productiewijze zelf.

- We kunnen ons antwoord niet reduceren tot vakbonds-economisme en nationalisme. We zullen de werkers die door AI zijn verdrongen niet uitspelen tegen hen die zegeningen van de technologie ontvangen. Dit geldt zowel nationaal als internationaal. Aangezien de wereld gedomineerd wordt door het imperialistische stadium van het kapitalisme, erkennen we dat de arbeidsdeling geglobaliseerd is. Dus, terwijl werkers in de op diensten en financien gerichte economieën van de 'eerste wereld' verdringing kunnen ervaren, zullen er zegeningen zijn in economieën die op industrie steunen. We kunnen daarom geen enkele verdeling van de werkende klasse dulden langs verschillende industrieën binnen Australië, noch tussen Australische werkers en die van andere landen.

- We kunnen ons antwoord niet reduceren tot activisme. We moeten erkennen dat simpelweg uiting geven aan iemands ontevredenheid of 'bewustzijn verspreiden' op zich-

zelf weinig bereikt. We moeten competente politieke scholing combineren met robuuste politieke strijd. Dit neemt noodzakelijkerwijs de vorm aan van een gecentraliseerde, goed gecoördineerde arbeiderspartij die de politieke strijd van het proletariaat leidt, en ze moet één enkel doel voor ogen hebben: de opbouw van een socialistische staat die zal wegwijnen tot communisme.

- We kunnen ons antwoord niet reduceren tot uitsluitend online activiteiten. Dit is de hoogste vorm van activisme, en toont daarmee het meest scherp haar tegenstellingen en gebreken aan. Enkel door weldoordachte en goed georganiseerde activiteit in de echte wereld zal politieke verandering plaatsvinden.
- We kunnen ons antwoord niet reduceren tot een partnerschap met de kleinburgerij. Het is deze klasse van de meest reactionaire kapitalisten die historisch gezien de proletarische beweging meer heeft ondermijnd dan welke andere vijand ook. Dus, hoewel het onbehagen over AI het kan doen lijken alsof de werkers en kleine eigenaren gemeenschappelijke belangen delen, moeten we elke alliantie met hen afwijzen. Ons met hen verbinden is het willens en wetens ondergeschikt maken van de arbeidersbeweging aan de belangen van het meest achterlijke segment van de bourgeoisie. Als individuele kleinburgers onze solidariteit wensen, kunnen ze hun klasse verraden en, na het tonen van hun loyaliteit aan het proletariaat, zich vrijwillig onderwerpen aan het proletarische programma en de verantwoordelijkheden die daaruit voortvloeien.
- We moeten erkennen dat deze mislukkingen niet uitsluitend de schuld zijn van externe actoren. Dat opportunistische, reactionaire en incompetente dogma's hebben geëttend in de proletarische beweging is bewijs dat de leiding van de werkers er niet in geslaagd is zulke dreigingen op afstand te houden. We moeten er daarom voor zorgen dat de arbeiderspartij politieke scholing van de hoogste uitmuntendheid verschaft, en dat ze potentiële kaders zorgvuldig screent alvorens hun enige belangrijke taken toe te wijzen.

3. Als marxisten en materialisten veroordelen we de ide-

alistische benaderingen van kunstmatige intelligentie. We zullen niet terugdeinzen voor de technologie omdat ze 'de geest van de kunst vernietigt', noch zullen we haar doordrenken met fantastische beweringen die beter geschikt zijn voor een sciencefictionfilm dan voor een partijprogramma. Onze prioriteit is het dienen van de werkers in hun historische taak. We moeten de kwestie dus benaderen vanuit een strikt materialistisch standpunt. We zullen solidariteit betuigen en hulp verlenen aan werkers die door AI zijn verdrongen. We zullen het proletariaat scholen over de historische rol van machines. We zullen een partij opbouwen die in staat is de werkers te organiseren voorbij de reikwijdte van vakbonds-economisme of activistische kneuterigheid.

4. We moeten AI's impact op het milieu erkennen binnen een marxistisch kader. De wetenschap is duidelijk: het klimaat verandert, en AI's hoge verbruik van water en elektriciteit is ongetwijfeld schadelijk voor het milieu. Tegelijkertijd is de huidige milieubeweging ferm burgerlijk in termen van tactieken en eisen. Het is daarom noodzakelijk een socialistisch antwoord op de klimaatcrisis te construeren dat niet vervalt in groen liberalisme, activisme of primitivisme.

5. We moeten het nog-in-ontwikkeling-zijnde karakter van AI erkennen. Hoewel ze momenteel een loutere machine is, een die arbeid vereenvoudigt maar weinig meer bereikt, is dit wellicht niet altijd het geval. In de toekomst kan het zijn dat we haar zich verder zien ontwikkelen, meer werkers verdringend en de wereldeconomie in grotere mate reorganiserend. Of we kunnen het omgekeerde vinden: een falen van de technologie om het kapitalisme betekenisvol te veranderen. Misschien zullen er zelfs andere alternatieven plaatsvinden: we weten het niet. Praktisch gezien betekent dit dat we een programmatistische doctrine ten aanzien van AI moeten handhaven. Hoewel de bovenstaande punten ononderhandelbaar zijn voor een marxistische benadering van de kwestie, moeten de strategieën van de arbeidersbeweging in alle stadia zijn afgestemd op het kapitalisme zoals het ervoor staat. We moeten dus een open geest behouden voor zowel oude als nieuwe strategieën.

•

De opkomst van het laat-Stoïcisme

Hoe Westerse elites Marcus Aurelius gebruiken als troostdeken

clint verdonschot

Het is de hipste trend waar je docent Klassieke Talen ook over kan meepraten: Stoïcisme is hot, en dat is eigenlijk best fascinerend. Deze filosofie uit de klassieke oudheid heeft voor mij altijd een stoffig imago gehad. Ik leerde het kennen via wijlen mijn oom, een enorm lieve man en (inderdaad) een docent Klassieke Talen. Hij was allang met pensioen—in mijn beleving was hij het altijd al—maar hij verloor nooit de maniertjes en karaktertrekken van zijn beroep. Voor de jonge mij had Stoïcisme dus iets te maken met sokken in je sandalen dragen, aardappelen zonder jus eten, en goedaardige hobby's hebben zoals postzegels verzamelen of vogelen.

Het Stoïcisme van mijn oom contrasteert sterk met de Stoïcijnen die vandaag de dag furore maken. Het hedendaagse Stoïcisme, dat vind je bij Silicon Valley-CEO's die leven als 'seculiere monniken' en voor wie introspectie vooral betekent dat een smartwatch hun stressniveau bijhoudt.* Je vindt het bij zelfhulpgoeroe's die hun publiek adviseren om op de grond van de supermarkt te gaan liggen, omdat je zo leert je minder aan te trekken van andermans oordelen.† Je leest erover in blogjes van McKinsey-consultants over hoe Marcus Aurelius je kan helpen een succesvolle onderneming op te bouwen.‡ Wat is er in hemelsnaam gebeurd? Wat moeten al deze gelikte, kapitalistische types opeens met de stoffige filosofie van mijn oom?

Stoïcisme en laat-Stoïcisme

Even terug naar het begin: het Athene van de Hellenistische periode, grofweg de periode ná de politieke dominantie van Athene. Daar ontstond een filosofie die tot op de dag van vandaag een indrukwekkend gevolg kent. Het Stoïcisme, ook wel: de Stoa,§ bepleit een leven in overeenstemming met de rede en de natuur. Leven in overeenstemming was volgens hen de enige manier om gelukkig te worden. En 'in overeenstemming' leven, dat betekent o.a.: de omstandigheden om je heen als gegeven accepteren en zelfs te omarmen. Iemand die die omstandigheden probeert te veranderen, zal namelijk bedrogen uitkomen.

De Griekse Stoïcijnen waren ervan overtuigd dat de wereld causaal gedetermineerd is en dat de mens daarom überhaupt niet de vrijheid heeft om iets te veranderen. Het enige wat een mens kan beslissen, is wat voor houding aan te nemen als die diens lotsbestemming ondergaat. De Stoïcijnen vergeleken de mens met een hond die vastgebonden is aan een rijdende kar: de enige keuze die deze hond heeft is om vrijwillig mee te lopen óf anders aan de nek meegesleurd te worden. En dat is een duidelijke keuze: het levensgeluk van de hond bestaat erin om in te stemmen met diens situatie. Evenzo met de mens.

Je stemt in met je situatie door je emoties te reguleren, door te accepteren dat je je lot niet kan veranderen en door je daarom te schikken naar dat lot. De Stoïcijnen gingen daar

bovendien best ver in: ook al heeft de mens nul invloed op diens omstandigheden, we hebben wel absolute vrijheid om ons eigen geluk te scheppen. Dat laatste is namelijk puur een kwestie van luisteren naar je rede en dus door je situatie te accepteren. Meer dan dat zelfs: een verstandig, deugdzaam mens zal diens situatie positief omarmen, ongeacht wat die situatie is. Zo'n mens kan volgens de Stoïcijnen volkomen gelukkig zijn zelfs als die op een pijnbank gemarteld wordt. Zolang die maar in overeenstemming leeft met diens rede, is het onmogelijk voor een mens om ongelukkig te zijn.

De Griekse Stoïcijnen waren later van grote invloed op de Romeinse filosofie. De drie bekendste Romeinse filosofen waren allen ook Stoïcist: Epictetus (een tot-slaaf-gemaakte), Seneca (een politiek adviseur van een gestoorde keizer), en Marcus Aurelius (zelf een keizer, niet gestoord). Deze drie markante figuren waren op hun beurt van blijvende invloed op de intellectuele geschiedenis van het Westen: van de Renaissance via de Verlichting tot de 21e eeuw, waarin het Stoïcisme een heropleving als een zelfhulpmethode doormaakt. Het meest opvallend is de hedendaagse populariteit van de filosofische school binnen de tech-sector en de financiële wereld,¶ maar een oplettend iemand vindt de Stoïcijnen in allerlei hoeken van de samenleving terug. Van het op oude- ren gefocuste ISVW in de bossen van Leusden, tot het extreem yupperige The School of Life in hartje Amsterdam. In serieuze, literaire boekhandels, maar ook gewoon bij de Bruna. Offline en online, in paperbacks, Substack-nieuwsbrieven, podcasts, en YouTube-video's: overal waar aan populaire filosofie wordt gedaan, tref je de levenswijsheden aan van (voornamelijk) de Romeinse Stoïcijnen—en vooral Marcus Aurelius—aangereikt als een manier om om te gaan met stress in je leven, om het verlies van een dierbare te verwerken, om liefdesverdriet te verzachten, etc. Omdat ik deze hedendaagse zelfhulpmethodes wil onderscheiden van de filosofie van de Grieken en Romeinen en de mensen met een interesse in die oude filosofie, zal ik in dit essay refereren aan de hedendaagse zelfhulpmethodes als 'laat-Stoïcisme'.

Wat verklaart de opkomst van laat-Stoïcisme? Commentatoren hebben al eens opgemerkt dat het een Godvormig gat opvult in een ontkerkelijkte en individualistische samenleving. Laat-Stoïcisme is in deze lezing de geknipte surrogaatreligie voor atomistische individuen in de precare, verweesde samenleving van het Westen. Een goede illustratie hiervan is het Nederlandse boegbeeld van het laat-Stoïcisme, Lammert Kamphuis. Kamphuis groeide op in een vrijgemaakt-protestants gezin in Kampen. Zijn opa en zijn vader waren hoogleraren protestantse theologie en, naar verluidt, berucht om hun orthodoxie. Kamphuis zelf viel tijdens zijn studie van het geloof, naar eigen zeggen onder invloed van 'het postmodernisme'. Toch ziet Kamphuis dat ook buiten de Ware Kerk niet alles in orde is: 'Het individualisme is een bevrijding, maar dat blijkt niet het hele verhaal. Het zorgt ook

* Andrew Taggart, 'Secular Monks,' First Things, 1 maart 2020

† Annemiek Leclaire, 'Bevrijd jezelf, ga eens in de supermarkt op je rug liggen,' interview met Lammert Kamphuis, NRC, 5 juni 2018

‡ Eric Quiñones, 'Author Talks: How Stoic wisdom can guide modern ambition,' interview met Robert Rosenkranz, McKinsey & Company, 24 juli 2025

§ Vernoemd naar de 'stoa poikilē', de geschilderde zuilengang aan de rand van de marktplaats in het oude Athene, waar de filosofen van deze school samenkwamen.

¶ Helena Schäfer, 'Silicon Valley is selling us Stoicism like they sold us yoga,' interview met Anna Schriefel, Philonomist, 2 februari 2022

voor verharding van de maatschappij. Er staat veel spanning op.’ In zo’n situatie komen de Stoïcijnen tot de redding: niet door het postmoderne individualisme te ontstijgen, maar omdat ze het individualisme inherent aan de postmoderne maatschappij kunnen voorzien van een soort quasi-spiritu-eel cachet.

De lezing van het laat-Stoïcisme als simpelweg een surrogaatreligie voor postmodernen mist echter iets. Het plaatst de oorzaken van de populariteit van deze filosofie vrijwel uitsluitend in een massale subjectieve behoefte aan zingeving. Maar waarom komt dan het Stoïcisme bovendien en niet, bijvoorbeeld, een van de andere filosofische scholen uit de klassieke oudheid? De Epicuristen, Sceptici, Cynici; er zijn zat Hellenistische filosofen die zich bezighielden met persoonlijk levensgeluk. Bovendien kun je je afvragen waar die focus op het persoonlijke überhaupt vandaan komt: waarom kiest de postmoderne mens er niet gewoon voor om nieuwe, seculiere vormen van gemeenschap na te streven?

Het laat-Stoïcisme vervult niet alleen een religieuze, maar ook een psychologische functie. Het klopt dat het zingeving biedt aan de postmoderne westerling. Maar daarnaast voorziet het laat-Stoïcisme de westerling ook van een broodnodig copingmechanisme, een manier om mentaal te kunnen dealen met de gestage ondergang van het imperialistische machtsblok waartoe hij behoort. Het laat-Stoïcisme is in mijn interpretatie een uiterst aantrekkelijke levensfilosofie voor mensen die zijn grootgebracht met het idee dat ze de politieke en economische winnaars op deze aardbol zijn en nu geconfronteerd worden met een uiterst vijandige werken leefomgeving. Dat zou in ieder geval goed de populariteit van het laat-Stoïcisme verklaren onder de verweesde individuen in Silicon Valley en Wall Street; mensen die functioneren in de meest precaire, *cutthroat* werkomstandigheden, en wiens taakomschrijving erin bestaat om ‘vlug te bewegen, en

dingen kapot te maken’.[†]

Coping in Athene en Rome

Strikt genomen is de rol van het Stoïcisme als een soort filosofische cope niet nieuw. Integendeel: het is frappant hoe het Stoïcisme *elke keer* de kop op duikt in de nadagen van een politieke hegemonie; het lijkt wat dat betreft wel een soort zwanenzang voor stervende wereldmachten. Zo ging het met de eerste generatie Stoïcijnen tijdens de Hellenistische periode. Tijdens deze periode was de Griekse *cultuur* weliswaar hegemonisch, maar was de *politieke* rol van het Oude Athene op het wereldtoneel allang uitgespeeld: die rol was overgenomen door het Macedonische Rijk van Alexander de Grote en daarna het Romeinse Rijk. Mede daarom is de Hellenistische filosofie zo gedepolitiseerd: waar Plato en Aristoteles nog uitgebreide verhandelingen over de ideale inrichting van de staat schreven, zijn latere, Hellenistische filosofieën zoals het Stoïcisme en het Epicurisme voornamelijk gericht op het apolitieke domein van de individuele mens. Die vlucht naar het apolitieke domein heeft natuurlijk iets te maken met het verlies van Athene’s hegemonische status.

Dat is heel duidelijk het geval voor de Epicuristen. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat het iets genuanceerder ligt bij de Stoa. Zij verdedigden bijvoorbeeld wel degelijk het standpunt dat een deugdzaam mens ook voldoet aan de plicht om, bijvoorbeeld, zorg te dragen voor anderen, en dat kan ook inhouden dat de deugdzame mens zich mengt in politieke zaken. Toch staat dit in schril contrast met, bijvoorbeeld, Aristoteles, voor wie een volwaardig mensenleven zonder politieke participatie überhaupt ondenkbaar was. De Stoïcijnen, eenmaal op een politiek zijspoor gezet, konden zich dat prima voorstellen en het is verleidelijk om de conclusie te trekken dat ook zij aan het copen waren met hun eigen cognitieve dissonantie: ‘prima, ik wilde toch geen politieke rol van belang spelen’.

Ik kan natuurlijk niet stellen dat het ook de Romeinse Stoïcijnen ontbrak aan politieke relevantie. Zelfs Epictetus, die feitelijk tot slaaf gemaakt was, stond als onderdeel van het huishouden van een functionaris van keizer Nero in het centrum van de Europese wereldmacht destijds. Seneca was Nero’s persoonlijke adviseur. Marcus Aurelius was een slordige 100 jaar later zelf gewoon de machtigste man van Europa, West-Azië, en Noord-Afrika samen. Toch is het niet gek om te stellen dat ook de Romeinse Stoïcijnen hun filosofie schreven vanuit een groeiend bewustzijn van een aanstaande ondergang, als niet van het rijk, dan wel van zichzelf. Dat geldt voor Epictetus en Seneca, die Nero’s tirannie op het scherpst van de snede meemaakten. Het werd Seneca zelfs fataal nadat hij door Nero in een blinde paniek (en ten onrechte) werd beschuldigd van samenzwering. Maar het geldt ook voor Marcus Aurelius, die vaak wordt gezien als de laatste capabele keizer die Rome ooit nog zou hebben; toen hij stierf kwam er een definitief einde aan de ‘Pax Romana’, een periode waarin de economische, culturele, en politieke he-

* Lodewijk Dros, "Als je lenig in denken blijft, maakt dat het samen leven soepeler" interview met Lammert Kamphuis, Trouw, 25 augustus 2023

† Het beruchte Silicon Valley-motto, 'move fast and break things', werd bedacht door Mark Zuckerberg en tenminste tot 2014 bij Facebook intern gehanteerd als bedrijfsmotto.

gemonie van Rome voor relatieve stabiliteit en welvaart had gezorgd. Daarna luidden de externe dreiging van de Germanen en de interne destructieve machtspeletjes een periode van langzaam maar gestaag verval in.

Bovendien was ook Marcus Aurelius zich bij leven pijnlijk bewust van het noodlot dat hem ieder moment kon treffen. Een keizer kon, ook tijdens de hoogtijdagen van Rome, op elk moment uit de weg geruimd worden door zijn politieke tegenstanders. Je deed er daarom goed aan om jezelf niet oppermachtig te rekenen. Vandaar ook dat Marcus Aurelius lovend schrijft over republikeinen zoals Brutus (degene die Julius Caesar om het leven bracht) en zichzelf de paradoxaalste les geeft: ‘zorg ervoor dat je niet verandert in een Caesar’ (*Meditaties*, VI.30). Marcus Aurelius zag Caesar overduidelijk als een slecht mens, iemand die onder invloed van zijn macht ontspoorde en daarom de doodsteek verdiende die Brutus hem toebracht. Tegelijkertijd is dit ook een manier waarop Marcus Aurelius zichzelf bewust maakt van het feit dat er mensen zijn die op dezelfde manier over hem denken zoals Brutus dat deed over Caesar. Het devies om de macht niet naar het eigen hoofd te laten stijgen, is indirect ook een manier om bewust te blijven van hoe snel het gedaan kan zijn met een machthebber. Een bewustzijn van de eigen sterfelijkheid, de onvermijdelijkheid van het noodlot, en het beperken van je eigen invloed op wereldse zaken: dit waren voor de Romeinse Stoïcijnen niet alleen algemene levenswijsheden, maar wederom een manier om de eigen cognitieve dissonantie te reduceren: ‘prima, ik hoefde toch mijn lot niet in eigen handen te hebben’.

Leer copen als een Romeinse keizer

Anno nu reduceert het Stoïcisme nog steeds de cognitieve dissonantie van de gewezen elites van het westerse imperium. Nu hun privilege niet langer functioneert als een mentaal schild tegen hun feitelijke onderwerping aan de imperatieven van het mondiale kapitaal, moeten ze op zoek naar iets anders. Deze elites—witte, vaak welvarende mannen in het westen—vinden in het Stoïcisme niet zomaar zingeving, maar belangrijker nog: copingstrategieën voor het dreigende verlies van macht, status, of zelfs het eigen leven.

Natuurlijk, de wereld is veranderd sinds de tijd van Marcus Aurelius. Maar de technologische ontwikkelingen die we hebben doorgemaakt, hebben de existentiële angsten van onze machthebbers niet kunnen wegnemen. Integendeel: de uitvinding van (relatief) goedkope 3D-printers stelt iedere eenling in staat zijn eigen vuurwapens te printen. De moord op CEO Brian Thompson door (vermoedelijk) Luigi Mangione heeft ervoor gezorgd dat topbestuurders gigantische investeringen doen in hun eigen beveiliging, waar mogelijk militair getraind en uitgerust.[‡] De uitvinding van (relatief) goedkope autonome gevechtsdrones stelt iedere halfbakken militante beweging in staat om de rol van een wereldmacht op zich te nemen, al is het maar kortstondig. De maritieme blokkade van de Rode Zee door de Houthis in 2024, opgevolgd door die van de Straat van Hormuz door Iran op het moment van schrijven, is voor politieke elites wat de *ghost gun* is voor economische elites, en wat Brutus was voor Mar-

cus Aurelius: het zinnebeeld van de existentiële angst, de reële dreiging van het noodlot dat elk moment kan toeslaan en waartegen geen enkele verdedigingslinie bestand is.

Dit zijn extreme voorbeelden en ze zullen niet met dezelfde intensiteit gevoeld worden door iedere witte, westerse, welvarende man. Toch zijn er ook in het algemeen belangrijke parallele ontwikkelingen. Denk bijvoorbeeld aan de opkomst van een multipolaire wereldorde waarin het Westen niet langer vanzelfsprekend de lakens uitdeelt. Denk ook aan de almaar groeiende kloof tussen de superrijken en de rest van de wereld, waardoor het steeds moeilijker wordt voor de middenklasse om net te doen alsof ze bij de heersende klasse hoort. Of neem de doorzettende emancipatie van vrouwen, bij uitstek ook op het werk en in de publieke ruimte, waardoor mannen hun heerschappij over vrouwen niet zomaar publiekelijk kunnen belijden. Al deze ontwikkelingen creëren een psychologische push-factor voor de Westerse elite om te doen zoals de Stoïcijnen adviseerden: beperk je deelname aan wereldse zaken zoals de economie en politiek zoveel mogelijk, keer je naar binnen, en omarm je lot wat er ook moge komen.

Naast die push-factor, is er ook een pull-factor in de figuur van Marcus Aurelius en de erotiserende kracht die uitgaat van zijn macht. Marcus Aurelius' *Meditaties* zijn feitelijk van weinig theoretische waarde, een reeks mentale geheugensteuntjes die hij vooral voor zichzelf opschreef. In serieus filosofisch onderzoek worden ze vooral als bijzaak aangemerkt, een aardig historisch inkijkje in hoe het Stoïcisme in de praktijk werd gebracht door één persoon. Iedereen met een serieuze interesse in de Stoa moet eigenlijk de Grieken bestuderen, die naast ethiek ook uitgebreide en fascinerende verhandelingen schreven over metafysica, kenleer, en logica. Voor de hedendaagse Stoïcijn liggen de zaken anders. Op hem heeft Marcus Aurelius een gigantische, erotische werking: om de persoonlijke gedachten te kunnen lezen van de machtigste man op aarde. En dat hij je dan zelfs adviezen geeft die jij kan overnemen. Pfwah! Één van de bestsellers

‡ Ken Klippenstein, 'Let them drive less', 2 juni 2026, www.kenklippenstein.com

van het hedendaagse Stoïcisme appelleert duidelijk aan die machtsgeilheid: *Leer denken als een Romeinse keizer* (2019, geschreven door Donald Robertson).

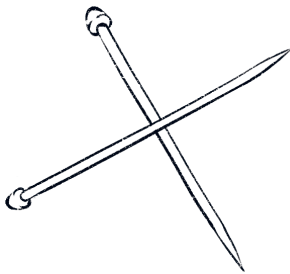
De *Meditaties* stellen de Westerse elite in staat om te geilen op de keizerlijke macht van Marcus Aurelius. Maar daarnaast bieden zijn existentiële reflecties ook mentale houvast aan individuen in de precaire economische en politieke omstandigheden van het laatkapitalistische tijdperk. Die houvast is natuurlijk dysfunctioneel, omdat het er slechts in bestaat de status quo te accepteren en als een hond aan de lijn braaf mee te lopen. Het laat-Stoïcijnse subject mag dromen van keizerlijke heerschappij, maar alleen als het zijn werkelijke onderwerping accepteert en dat wordt des te makkelijker als ze de angsten die daarmee gepaard gaan ook kunnen terugvinden bij Marcus Aurelius. Zo probeert het laat-Stoïcijnse subject op een perverse manier invulling te geven aan het ideaalbeeld van de Griekse Stoa: volmaakt gelukkig worden op de pijnbank van het kapitalisme.

Stoïcisme na het laat-Stoïcisme?

Ik vraag me vaak af wat mijn lieve oom allemaal wel niet zou hebben gedacht van het laat-Stoïcisme. Vanwege zijn werk was hij goed geschoold in de echte Stoïcijnse filosofie, en hij zou ongetwijfeld kritische kanttekeningen plaatsen bij het laat-Stoïcisme. De zeer selectieve lezingen van de oude Stoïcijnen worden vaak uit hun context geplukt puur voor het doel van een makkelijk te consumeren zelfhulpmethode. De Griekse en Romeinse Stoïcijnen vonden dat je je tijd op aarde nuttig moest besteden, dat je geen oppervlakkig geluk moest najagen omdat het duurzame levensgeluk juist vereist dat je jezelf tot een deugdzaam, redelijk persoon ontwikkelt. In het laat-Stoïcisme wordt die levensles gebanaliseerd tot de opdracht om een zo productief mogelijk radertje te zijn in

de kapitalistische machine en de rest van je tijd besteed aan navelstaren. Vandaar dat ik ook enige sympathie voel voor de wens om het Stoïcisme terug te veroveren voor de geitenwollensokken, de postzegelverzamelaars, en de vogelaars—mensen zoals mijn oom.

Aan de andere kant ontkom ik niet aan de conclusie dat ook het originele Stoïcisme debet is aan het legitimeren van onderdrukkende sociale verhoudingen. Het is bijvoorbeeld tekenend dat de twee beroemde voorbeelden die de filosofie van het Stoïcisme kracht moeten bijzetten, bedoeld of onbedoeld voorbeelden van overheersing zijn: de hond die maar beter gewillig mee kan lopen aan de lijn, en de mens die volmaakt gelukkig is terwijl hij gefolterd wordt. Deze door mensen gecreëerde situaties worden dan opgevoerd om een zogenaamd objectieve, onveranderbare menselijke conditie toe te lichten: dat de mens per definitie niet het vermogen heeft om iets te veranderen aan zijn situatie. ‘Nou en?’ hoor ik u vragen, ‘Gewoon slechte metaforen gekozen, dat maakt toch niet uit voor de geldigheid van de Stoïcijnse ethiek?’ Misschien niet, maar ook als het slechte metaforen zijn, zeggen ze iets over de neiging van het Stoïcisme om door mensen gecreëerde machtsverhoudingen te *reïficeren*, d.w.z. de status te geven van onveranderlijke, natuurlijke wetmatigheden die onafhankelijk van de mens bestaan. De ongemakkelijke gedachte waar de oprechte adepten van het Stoïcisme mee zullen moeten worstelen, is dat het laat-Stoïcisme—de officiële huisfilosofie van het 21e-eeuwse kapitalisme—misschien dichter in de buurt komt van de geest van de oude Stoïcijnen dan ze bereid zijn om toe te geven. *

* Voor dit essay heb ik gebruik kunnen maken van de expertise van Maarten van Houte, universitair onderzoeker naar de filosofie van de Oudheid en vogelaar in zijn vrije tijd. Alles wat klopt over het Stoïcisme klopt dankzij hem, elke oversimplificatie en misvatting is voor mijn rekening.

→ Lees over dit werk op pagina 76

Striemen, batonslag. Maker: Miles Dinjens

China's staat en economie

Naar een marxistische staatstheorie van de socialistische markteconomie

Theryn Arnold - vertaling Tom Steenblok

Om de discussie binnen de RSP over China verder aan te wakkeren heb ik besloten een aantal Engelstalige artikelen naar het Nederlands te vertalen. Onderstaand artikel verscheen op 30 april online op Cosmonautmag.com en is geschreven door Theryn Arnold. Een verder verhelderend antwoord van Ewan Tilley is al op Cosmonaut verschenen en hoop ik spoedig te vertalen. Het artikel is niet makkelijk, maar ik heb geprobeerd de soms lastige zinnen van de auteur op een duidelijke manier te vertalen zonder inhoud te verliezen
- Tom Steenblok

Theryn Arnold betoogt dat hedendaagse linkse benaderingen op zichzelf ontoereikend zijn en gebruikt marxistische staatstheorie om de 'socialistische markteconomie' vanuit haar eigen perspectief te begrijpen: als een tegenstrijdige sociale structuur waarin markten niet als een neutrale kracht kunnen worden beschouwd.

Qua nominaal Bruto Binnenland Product is China inmiddels de één-na-grootste economie ter wereld. Politici en duiders hameren stevast op haar successen zoals BBP-groei, technologische vooruitgang, groene industrie, of haar mislukkingen: mensenrechtenschendingen, autoritair beleid, geopolitieke agressie. Op links neemt het debat een andere, maar net zo herhalende vorm aan. Scherpe polemieken scheiden hen die China als een authentiek socialistisch project zien van hen die het afwimpelen als kapitalisme met Chinese karakteristieken of regelrecht staatskapitalisme. Wat deze tegengestelde posities samenbrengt is een gezamenlijke theoretische zwakte: ze hebben beiden geen overtuigende verklaring voor de staat of de rol van markten in sociale relaties. De kampistische positie* die China als oprecht socialistisch

ziet wijst voor China's socialistische karakter naar publiek eigendom en de bedoelingen van de Communistische Partij van China (CPC). De staatskapitalistische positie leidt China's kapitalistische aard voornamelijk af uit de aanwezigheid van uitbuiting en marktrelaties. Beide posities beschouwen de staat over het algemeen als een instrument – ofwel ingezet voor het socialisme, ofwel gekaapt door het kapitaal – in plaats van als een specifieke historische vorm met een eigen structurele logica.[†] En geen van beide houdt zich serieus bezig met wat markten voortbrengen buiten de verdeling van goederen en diensten.

Via marxistische staatstheorie en de filosofie van interne verhoudingen betoogt dit essay dat de 'socialistische markteconomie' (SME) een tegenstrijdige opstelling is waarin de socialistische staatsvorm en kapitalistische marktverhouding intern met elkaar verbonden zijn als dialectische tegenstellingen, waarbij de tegenstrijdigheden niet enkel door institutioneel ontwerp of politieke wil kunnen worden opgelost. Alleen door de staat en de markt te begrijpen als momenten van een dialectisch geheel in plaats van als logisch onafhankelijke variabelen kunnen we bevredigend beoordelen wat de SME is, wat ze teweegbrengt en wat ze betekent voor de socialistische politiek van vandaag.

De socialistische markteconomie vanuit haar eigen perspectief

De socialistische markteconomie kwam niet voort uit een theoretische blauwdruk. Zoals Brødsgaard en Rutten schreven was het het product van een specifiek en omstreden historisch proces dat zich gedurende vier decennia van hervormingen ontvouwde.[‡] De Derde Plenaire Sessie van het Elfde Centraal Comité in 1978 luidde een wezenlijke economische hervorming in en koos er daarbij voor om centrale planning als voornaamste ontwikkelingsmechanisme te behouden.

* De term 'kampist' wordt hier beschrijvend gebruikt, niet als scheldwoord. Met deze term verwijst ik naar een tendens binnen links die haar politieke analyse primair organiseert rond geopolitieke blokken; in dit geval wordt China's verzet tegen het Amerikaanse imperialisme beschouwd als een voldoende basis voor politieke solidariteit en identificatie als socialist, in plaats van als één van de vele overwegingen die moeten worden meegewogen bij een onafhankelijke analyse van sociale verhoudingen.

† Sommige lezers zullen hier wellicht een echo van Block of Skocpol herkennen. Deze auteur onderschrijft geen van beide posities; de formulering betekent simpelweg dat de structurele logica van de staat wordt bepaald door de klassenverhoudingen van de productiewijze waarin deze is ingebed, en niet door de intenties van degenen die de staat uitoefenen.

‡ Zie Brødsgaard, Kjeld Erik, and Koen Rutten. 2017. 'The Emergence and Development of the Socialist Market Economy (1992–2003),' In *From Accelerated Accumulation to Socialist Market Economy in China*. Brill.

In 1984 introduceerde het Besluit inzake Economische Herstructurering van het Twaalfde Centraal Comité het concept van de ‘geplande wareneconomie’. Het was de eerste officiële erkenning dat warenverhoudingen verenigbaar waren met het socialisme. Het Dertiende Congres in 1987 leverde de formule ‘staat reguleert markt, markt stuurt ondernemingen’ op.* Na een periode van terugval tussen 1989 en 1991 vestigden Deng Xiaoping’s Zuidelijke Tour van 1992 en het Veertiende Nationale Congres de socialistische markteconomie als officieel doel. De SME werd niet van tevoren bedacht en vervolgens ingevoerd; het werd tijdens de bouw gerechtvaardigd onder omstandigheden van politieke strijd en ideologische herziening.†

Het theoretische bouwwerk dat dit proces rechtvaardigt, is verfijnder dan critici erkennen. Liu Guogang, een van de voornaamste theoretici van SME, maakt een doorslaggevende argumentatie zet door te stellen dat ‘planning’ en ‘markt’ economische regulators zijn in plaats van kenmerken van sociale structuren.‡ Deze formulering, welke door Deng’s speeches gedurende zijn Zuidelijke Tour in steen is gezet als officiële doctrine, lost de ogenschijnlijke tegenstelling op tussen socialisme en markten door het onderscheid te verplaatsen. Volgens Lui maakt niet de afwezigheid van markten SME socialistisch, maar de dominantie van publiek eigendom, de verdeling van goederen op basis van werk als voornaamste vorm, en gedeelde welvaart als normatief doel. Het bijvoeglijk naamwoord ‘socialistisch’ is niet metaforisch, retorisch of voor de sier, omdat het de klasseninhoud en het institutionele raamwerk waarin de marktmechanismen opereren duidt. Liu identificeert verder vijf structurele marktfalen waarbij de staat moet ingrijpen: publieke goederen, natuurlijke monopolie, verdelingsrechtvaardigheid, ecologische schade, en macroeconomische instabiliteit. Staatssturing van de economie is geen vervorming van de markt, maar een noodzakelijke aanvulling ervan.

Het is het waard hier te pauseren om SME te onderscheiden van de traditie van het marktsocialisme, waar het vaak mee verward wordt. Marktsocialisme – de versies die vaak geassocieerd worden met Bardhan en Roemer of met Schweickart’s Economische Democratie – is fundamenteel een normatief-institutioneel project. Dit betekent dat deze academici uit proberen te vogelen hoe ze een socialistische economie kunnen ontwerpen die uit efficiëntieoverwegingen marktmechanismen behoudt, maar deze mechanismen on-

derwerpt aan socialistische eigendomsrelaties.§ De markt is daarbij een instrument dat binnen een socialistisch raamwerk gebruikt moet worden. SME zet dit op zijn kop. Het stelt niet voor de markt aan socialistisch ontwerp te onderwerpen; maar stelt voor het socialistische karakter van de al bestaande markteconomie te bepalen door de overmacht van publiek eigendom en sturing vanuit de partij. Dit zijn structureel omgekeerde projecten en ze samenvoegen verhuut wat hen theoretisch uniek maakt.

De meest verfijnde hedendaagse versie van de bevestiging van SME vinden we in Jabbour, Dantas en Espíndola, die beargumenteren dat het Chinese ontwikkelingsproces van de afgelopen vier decennia een wezenlijk nieuwe socioeconomische structuur heeft geschept.¶ In hun ogen heeft de voortdurende technologische vooruitgang gecombineerd met proactief industrieel beleid nieuwe en betere vormen van economische planning geschept, die de vroegere tegenstelling tussen markt en planning van tijdens de koude oorlog overstijgen. Zij beschrijven het als een ‘nieuwe projecteconomie’: een heropleving van planning, niet als verplichte, richtlijngevende toewijzing, maar als strategische coördinatie van investeringen en productie via de mogelijkheden van staatsbedrijven. Voor Jabbour en zijn collega’s is de SME niet een compromis tijdens een overgang, maar een op zichzelf staande institutionele mijlpaal waarvan de theoretische implicaties nog volledig begrepen moeten worden.

Wat Liu’s theoretische synthese, Jabbour’s nieuwe socioeconomische structuurthese, en de bredere School van Nieuwe Marxistische Economie geassocieerd met Cheng Enfu delen is een serieuze en niet-onbeduidende poging om socialisme en markten binnen een marxistisch raamwerk met elkaar te verenigen.” Dit verdient aandacht in plaats van afwimpeling. De historische prestaties van SME bestaan uit werkelijke mijlpalen op het gebied van armoedebestrijding, industriële ontwikkeling en, in toenemende mate, de groene transitie, die niet zomaar af kunnen worden gedaan als louter kapitalistische accumulatie. De theoretische claim dat staatssturing van markten kwalitatief verschillende uitkomsten kan produceren in vergelijking met zelfsturing van de markt, is niet inherent onwaarschijnlijk.

De beperking van dit werk is echter dat het een normatieve beschrijving van de staat meegeeft in plaats van een structurele. Het socialistische karakter van SME is afgeleid van de bedoelingen van de CPC, welke vormen van eigenaarschap

* Zie Yue, Jianyong. 2018. ‘Chinese Reform and Development in the 1980s.’ In *China’s Rise in the Age of Globalization: Myth or Reality?*, redactie door Jianyong Yue. Springer International Publishing.

† Voor een rijke verzameling recente marxistische perspectieven op het karakter van het Chinese socialistische project en de historische ontwikkeling ervan, zie het speciale nummer ‘Socialism and China: On the 75th Anniversary of the Chinese Revolution’, onder gastredactie van Zhun Xu, Zhongjin Li en Nana Liu, *Science & Society* 89, nr. 4 (oktober 2025).

‡ Zie Liu, Guoguang. 2021. *On the Theory of Socialist Market Economy*. Met Sun Weiwei. Paths International.

§ Zie Bardhan, Pranab K., en John E. Roemer. 1993. *Market Socialism: The Current Debate*. Oxford University Press; Schweickart, David. 1993. *Against Capitalism*. Cambridge University Press. Voor de marxistische kritiek van marktsocialisme, zie Ollman, Bertell. ‘Market Mystification in Capitalist and Market Socialist Societies.’ In *Market Socialism: The Debate among Socialists*, redactie door Bertell Ollman en David Schweickart. New York: Routledge, 1997.

¶ Zie Jabbour, Elias, Alexis Dantas, en Carlos José Espíndola. 2022. ‘On The Chinese Socialist Market Economy And The ‘New Projectment Economy.’” *World Review of Political Economy* 13 (4).

** Over Enfu, zie Dagkas, Alexandros, en Roula Tsokalidou. 2025. ‘Socialist Market Economy: Experiences of Western Scientists from the Economic Thought of Professor Cheng Enfu during the Initial Steps of China within the World System of the Market.’ *World Marxist Review* 2 (2): 111–122–111–122.

de overhand hebben, en welke doelen officieel gezet worden. Dat is, uiteindelijk, voluntaristisch: wanneer de partij de economie naar socialistische doeleinden toestuurt en publiek eigendom dominant is, is het systeem socialistisch. Dit raamwerk kan zich echter niet afvragen of de reproductie van de eigen Chinese staat structureel afhankelijk is geworden van kapitaalaccumulatie door marktverhoudingen, of dat die marktverhoudingen druk uitoefenen die onafhankelijk is van de bedoelingen van de CPC. Het behandelt de staat als een instrument – een machtig en kundig ingezet instrument, maar nog steeds een instrument – in plaats van een specifieke historische structuur met haar eigen structurele logica. Het is precies dit gat dat een marxistische staatstheorie moet vullen.

Wat links fout heeft: twee ontoereikende posities

De twee dominante linkse posities over China zijn spiegelbeelden van elkaar. De kampistische bevestiging behandelt SME als een oprecht socialistische mijlpaal op basis van de overmacht van publiek eigendom, de sturing van de economie door de CPC, en China's anti-imperialistisch buitenlandbeleid.^{††} De staatskapitalistische kritiek beschouwt het als kapitalisme met Chinese karakteristieken op basis van uitbuiting via loonarbeid, marktconcurrentie, en integratie in de mondiale accumulatiecircuits.^{‡‡} Elke positie bevat een kern van waarheid. De kampistische positie heeft gelijk dat staatseigendom en sturing vanuit de partij institutionele capaciteiten scheppen die wezenlijk verschillen van liberale markteconomieën. De staatskapitalistische positie heeft daarentegen gelijk dat uitbuiting voortduurt en dat marktverhoudingen structurele druk uitoefenen, ongeacht politieke bedoelingen. Maar de kracht van beide posities is tegelijkertijd ook hun beperking: door zich te richten op één kenmerk van SME – eigendom en intentie enerzijds, uitbuiting en markten anderzijds – verwarren beide kampen een gedeeltelijke waarheid met het volledige beeld.

De kampistische positie, geassocieerd met Dengistische en bredere anti-imperialistische stromingen aan de linkerzijde, reproduceert in wezen de zelfomschrijving van de CPC in marxistische taal. Omdat de partijstaat strategische sectoren bezit, het industriebeleid stuurt en socialistische doelen verkondigt, is de SME socialistisch.^{§§} Het argument heeft de verdienste dat het de socialistische kwestie serieus neemt in plaats van deze af te wimpelen, maar deze ernst wordt verkregen ten koste van kritische afstand. Zoals we in sectie II hebben gezien, bieden zelfs de meest verfijnde interne ana-

lyses een *normatieve* in plaats van een *structurele* beschrijving van het socialistische karakter. De kampistische positie bereikt aan de bredere linkerzijde doorgaans niet eens dit niveau van verfijning; zij neigt er eerder toe het socialistische karakter af te leiden uit geopolitieke oriëntatie en een vermeende anti-imperialistische (anti-Amerikaanse) houding in plaats van uit een analyse van sociale verhoudingen.^{¶¶} Dit leidt tot een politiek van solidariteit, een politiek zonder analyse – nuttig om weerstand te bieden aan de ideologische aanvallen van het westerse imperialisme tegen China, maar niet in staat om rekening te houden met de werkelijke tegenstrijdigheden die het SME genereert, ook voor Chinese arbeiders.

De staatskapitalistische positie maakt de tegenovergestelde fout. Door het kapitalisme af te leiden uit de aanwezigheid van loonarbeid, marktconcurrentie en de extractie van meerwaarde – welke allemaal in China aanwezig zijn – ontkracht zij het socialistische vraagstuk volledig. China is simpelweg kapitalistisch, de CPC is een factie van de heersende klasse en SME is een ideologische dekmantel. Deze positie heeft als voordeel dat ze uitbuiting serieus neemt en de mystificaties van de officiële Chinese politieke economie afwijst. Maar ze begaat, in omgekeerde richting, wat Ollman identificeert als de fundamentele fout van het marktsocialistische denken: in plaats van kapitaal te identificeren met de huidige belichaming ervan in privébezit, identificeert ze kapitaal met marktverhoudingen als zodanig, zonder te begrijpen dat kapitaal als productieverhouding op verschillende manieren samengesteld kan worden – en dat de specifieke institutionele samenstelling ervan enorm van belang is.^{***} De Chinese partijstaat is niet hetzelfde als de Canadese of Amerikaanse staat; door ze als functioneel gelijkwaardig te beschouwen omdat ze alle drie over loonarbeid en markttuitwisseling heersen, wordt in veel opzichten analytische precisie opgeofferd voor theoretische samenhang. De staatskapitalistische positie, net als de kampistische positie, heeft geen theorie over de staat, maar een theorie over het kapitalisme waar de staat vervolgens in wordt gezet.

Een derde positie, minder gebruikelijk op links maar invloedrijk in de academische politieke economie, is de ontwikkelingsgerichte benadering. Wade, Medeiros en Majerowicz, Dent en anderen in de traditie van de ontwikkelingsstaat identificeren terecht iets wat beide kampen over het hoofd zien: de relatie van de Chinese staat tot de markten is niet puur *ideologisch*, maar eerder *institutioneel*.^{†††} De partijstaat beschikt over specifieke organisatorische capaciteiten

†† Zie Gu, Hailiang. 2021. 'The Process and Logic of China's Socialist Market Economy from Mechanism to System.' *International Critical Thought* 11 (3): 341–56.

‡‡ Zie Hart-Landsberg, Martin, en Paul Burkett. 2005. *China and Socialism: Market Reforms and Class Struggle*. Monthly Review Press and Camfield, David. 2023. *Red Flags: A Reckoning with Communism for the Future of the Left*. Fernwood Publishing.

§§ Zie Yingjie, Liu. 2025. 'China's Socialist Market Economy: A Great Invention.' *China Economist* (Beijing, China) 20 (6): 2–34.

¶¶ Terwijl marxisme noodzakelijk anti-imperialistisch is, is anti-imperialisme niet noodzakelijk socialistisch of marxistisch.

*** Bertell Ollman, "Market Mystification in Capitalist and Market Socialist Societies," in *Market Socialism: The Debate among Socialists*, red. Bertell Ollman en David Schweickart (New York: Routledge, 1997), 95.

††† Zie Wade, Robert. 2004. *Governing the Market: Economic Theory and the Role of Government in East Asian Industrialization*. Princeton University Press; Medeiros, Carlos Aguiar de, en Esther Majerowicz. 2022. "Developmentalism With Chinese Characteristics." *International Journal of Political Economy* 51 (3): 208–28. en Dent, Christopher M. 2018. "East Asia's New Developmentalism: State Capacity, Climate Change and Low-Carbon Development." *Third World Quarterly* 39 (6): 1191–210.

– het bestuur van staatsbedrijven, ontwikkelingsfinanciering die is afgeschermd van winstgevendheidseisen, vijfjarenplanning, sectorale coördinatie – die tot duidelijk andere resultaten leiden dan liberale marktstaten.* Medeiros en Majerowicz hebben gelijk dat de relatieve autonomie van de partijstaat ten opzichte van zijn binnenlands kapitaal China in staat stelde neoliberale druk te weerstaan op manieren die Zuid-Korea of Taiwan niet konden.† Maar de ontwikkelingsgerichte benadering negeert de klasseninhoud van deze institutionele capaciteiten volledig. China wordt de meest recente en succesvolle ontwikkelingsstaat; met andere woorden, China is voor deze wetenschappers simpelweg Japan of Zuid-Korea geworden met een betere politieke afscherming en een grotere binnenlandse markt. De socialistische vraag verdwijnt niet omdat er een antwoord op is, maar omdat de vraag nooit gesteld wordt. Wade's kader voor 'het besturen van de markt' is bijvoorbeeld in wezen liberaal institutionalisme; hier is de staat een technocratische agent die institutionele capaciteiten inzet om de marktresultaten te beheeren, en of die capaciteiten socialistische of kapitalistische doelen dienen, is een kwestie van politieke keuze in plaats van structurele bepaling.‡ Dit mist twee dingen. Ten eerste negeert het de klasseninhoud van ontwikkeling: accumulatie voor wie, onder welke voorwaarden, en wie draagt de kosten? Ten tweede behandelt het de capaciteit van de staat als politiek neutraal: een variabele die onafhankelijk van de klassenverhoudingen die haar hebben voortgebracht en die zij reproduceert kan worden verhoogd of verlaagd.§

Wat alle drie de posities gemeen hebben – en dit is het cruciale punt – is een ontoereikende theorie over de staat en een ontoereikende theorie over de rol van markten als sociale verhoudingen. De kampistische en ontwikkelingsgerichte posities beschouwen de staat als een instrument, als machtig, als goed gestuurd en als in staat om socialistische of ontwikkelingsgerichte resultaten te produceren als deze correct wordt ingezet. De staatskapitalistische positie beschouwt de staat als een doorgeefluik voor de belangen van het kapitaal. Geen van hen vraagt zich af wat de staat in marxistische termen is – dat wil zeggen, welke specifieke historische vorm hij aanneemt, welke structurele druk zijn eigen reproductie genereert en hoe die druk interacteert met de klassenkrachten die hem betwisten. En geen van hen houdt zich serieus bezig met wat markten produceren buiten de verdeling van goederen en diensten – de ideologische effecten, de structurele druk, de reproductie van kapitalistische sociale verhoudingen die volgens Ollman ongeacht de eigendomsvorm werken. Het zijn deze twee vragen – de staat en de markt als

sociale verhoudingen – waar we ons nu op richten.

De markt als sociale verhouding

De bijdrage van Bertell Ollman aan het debat over markt-socialisme, gepubliceerd in het boek uit 1997 dat hij samen met Schweickart redigeerde, biedt de theoretische middelen om de impasse die in sectie III is geschetst te doorbreken. Ollman is geen marktsocialist – hij is een van de scherpste critici ervan binnen de marxistische traditie, en zijn kritiek gaat rechtstreeks in tegen zowel de positie die de SME bevestigt als de positie die het staatskapitalisme afwijst, hoewel geen van beide kampen dit volledig heeft begrepen.

Ollmans centrale argument is dat de markt niet simpelweg een verdelingsmechanisme is, maar een sociale relatie die haar eigen ideologische effecten voortbrengt. Door dagelijkse deelname aan kopen en verkopen verkrijgen mensen een kenmerkende manier waarop zij de wereld begrijpen. Deze manier van begrijpen is atomistisch, individualistisch, gericht op ruil in plaats van productie, en naturaliseert concurrentie en hebzucht als eigenschappen of componenten van de menselijke natuur. Dit is niet primair een kwestie van vals bewustzijn dat van bovenaf wordt opgelegd – het wordt geproduceerd door de daadwerkelijke ervaringen van mensen op de markt, die dagelijks vanaf de vroege kindertijd worden herhaald en versterkt door elke succesvolle koop- en verkooptransactie. 'De mystificaties die met de markt worden geassocieerd,' schrijft Ollman, 'komen vooral voort uit de ervaringen van mensen met kopen en verkopen.'¶ De markt leert haar eigen lessen effectiever aan dan welk propaganda-apparaat dan ook, juist omdat die lessen door ervaring bevestigd lijken te worden wanneer we naar de winkels gaan of onze arbeidskracht verkopen.

De belangrijkste mystificatie die de markt teweegbrengt, is de mystificatie van de productie. Met andere woorden, de werking van het productieproces wordt verduisterd – de markt presenteert de ruil als een op zichzelf staande wereld; producten verschijnen in de schappen, hun oorsprong in het arbeidsproces is onzichtbaar, de klassenverhoudingen van de productie zijn verborgen achter de schijnbare gelijkheid van koper en verkoper. Dit is uiteindelijk structureel – het perspectief van de ruil verhindert ons systematisch te zien wat er in de productie gebeurt, en daarmee uitbuiting, vervreemding en klassenverschillen. Marx noemde de productie de 'verborgen schuilplaats' van het kapitalisme juist omdat de marktideologie de deur sluit tussen de ruil en de sociale verhoudingen die deze mogelijk maken.** Zonder inzicht in de productie kan uitbuiting zich alleen voordoen

* Voor een goed overzicht, zie Beck, Kasper Ingeman, en Kjeld Erik Brødsgaard. 2022. "Corporate Governance with Chinese Characteristics: Party Organization in State-Owned Enterprises." *The China Quarterly* 250 (juni): 486–508.

† Medeiros, Carlos Aguiar de, en Esther Majerowicz. 2022. "Developmentalism With Chinese Characteristics." *International Journal of Political Economy* 51 (3): 208–28.

‡ Het is het waard op te merken dat Wade in het bijzonder nooit de vraag van het socialisme stelt. Zie Wade, Robert. 2004. *Governing the Market: Economic Theory and the Role of Government in East Asian Industrialization*. Princeton University Press.

§ Wat de 'capaciteit van de staat' betekent wordt nooit behandeld.

¶ Bertell Ollman, "Market Mystification in Capitalist and Market Socialist Societies," in *Market Socialism: The Debate among Socialists*, red. Bertell Ollman en David Schweickart (New York: Routledge, 1997), 82.

** Karl Marx, *Capital: A Critique of Political Economy*, vol. 1, vertaling Ben Fowkes (London: Penguin, 1976), 279.

als individuele onrechtvaardigheid in plaats van een systematische klassenverhouding; vervreemding wordt een vaag persoonlijk gevoel in plaats van de structurele scheiding van arbeiders van hun productieve activiteit, de producten ervan en hun medewerkers; en de klasse zelf verdwijnt, vervangen door individuele consumenten die vrije keuzes maken op een markt die voor iedereen lijkt te werken.

De politieke gevolgen zijn ernstig. Als klasse onzichtbaar is, of zelfs onzichtbaar gemaakt wordt, zijn de klassenbelangen onzichtbaar, en daarmee ook het politieke subject van de socialistische transformatie: het proletariaat. Ollman is meedogenloos: 'marktmystificatie dient als het belangrijkste ideologische verdedigingsmechanisme van de kapitalistische maatschappij.'^{††} Dit betekent dat de kapitalistische klasse volgens Ollman niet primair regeert door middel van leugens of verdraaiingen die opzettelijk worden verspreid door ideologen van de heersende klasse, maar door de alledaagse, onopvallende ervaring van kopen en verkopen die iedereen in een marktmaatschappij ondergaat.

Deze analyse heeft directe gevolgen voor de SME. De Chinese marxistische economen, zoals we in sectie II hebben gezien, duiden het socialistische karakter van de SME in de context van de dominantie van publiek eigendom, de sturing door de partij en normatieve doelstellingen. Wat ze echter niet behandelen, zijn de ideologische effecten van marktparticipatie op Chinese arbeiders en burgers. Als Ollman gelijk heeft – en er is geen reden om aan te nemen dat marktmystificatie in China anders werkt dan elders – dan genereert de dagelijkse reproductie van marktmystificatie in de SME structurele druk op het bewustzijn van mensen, ongeacht de intentie van de CPC of haar officiële ideologie. De term 'socialistisch' in de SME-theorie benoemt een politiek project en een reeks institutionele beperkingen, maar kan niet zomaar voorbijgaan aan wat mensen leren door hun ervaringen als kopers en verkopers van goederen en arbeidskracht.

Nog schadelijker voor de positie die de SME bevestigt is Ollmans structurele argument over kapitaal. De fundamentele fout van het marktsocialistische denken, zo betoogt hij, is 'kapitaal te identificeren met kapitalisten, de huidige belichaming van kapitaal, en niet te zien dat kapitaal, als productieverhouding, ook belichaamd kan worden in de staat of zelfs in arbeiderscoöperaties.'^{††} Kapitaal is zelfvergroten-de waarde – rijkdom die niet wordt ingezet om behoeften te bevredigen, maar om meer rijkdom te produceren.^{§§} Wat doorslaggevend is, is niet wie het bezit, maar hoe het functio-

neert, schrijft Ollman: 'Eigendom kan worden overgedragen aan de staat of aan arbeiderscoöperaties, maar als de markt in wezen intact blijft, zullen ook de meeste problemen die met het kapitalisme samenhangen, blijven bestaan.'^{¶¶} Dit is het structurele argument dat Liu Guoguangs normatieve analyse niet kan beantwoorden, omdat de relatieve dominantie van publiek eigendom in China kapitaal als relatie niet opheft als de dwingende eisen van de markt blijven gelden – als ondernemingen moeten concurreren, overschotten moeten genereren, moeten reageren op prijssignalen en arbeid moeten disciplineren ten dienste van accumulatie. Met andere woorden, de toevoeging 'socialistisch' kan het theoretische werk van het afschaffen van kapitaal als relatie niet volbrengen door het eigendom simpelweg over te dragen aan een socialistische staat.

Niettemin is Ollmans oordeel over China kortaf: het vertegenwoordigt 'een dictatoriale vorm van barbaars kapitalisme, met socialistische versieringen.'^{¶¶¶} Hier bereikt zijn analyse, ondanks al haar kracht, haar grens. Het kader van marktmystificatie is verwoestend als kritiek op de ideologische zelfpresentatie van de SME, en het argument van kapitaal als relatie doorprijkt terecht de sluier van wat men fetisjisme van eigendomsvormen zou kunnen noemen. Maar Ollmans conclusie is te snel, juist omdat hij geen theorie over de staat heeft. Zonder een dergelijke theorie kan de economische sturing door de CPC slechts verschijnen als een oppervlakkige laag bovenop fundamenteel kapitalistische sociale verhoudingen – de 'socialistische versieringen' bovenop barbaars kapitalisme. Maar dit verklaart niet de werkelijke institutionele verschillen tussen de Chinese partijstaat en liberale marktstaten, de daadwerkelijke variatie in uitkomsten die ontwikkelingsacademici als Medeiros en Majerowicz documenteren, of de structurele beperkingen die de partijstaat oplegt aan marktverhoudingen die een puur marktgedreven accumulatieregime niet zou hebben. Ollman weet wat markten doen, maar niet wat staten zijn.^{†††} Het is dit gat dat marxistische staatstheorie moet opvullen.

Naar een marxistische staatstheorie van de SME

Het argument heeft tot nu toe een dubbele beperking aangetoond. De traditie van het bevestigen van de SME biedt een normatieve, maar geen structurele beschrijving van de staat; ze kan niet verklaren welke structurele druk marktverhoudingen uitoefenen op de Chinese partijstaat, ongeacht de intentie van de CPC. Ollman biedt de structurele beschrijving

†† Bertell Ollman, "Market Mystification in Capitalist and Market Socialist Societies," in *Market Socialism: The Debate among Socialists*, red. Bertell Ollman en David Schweickart (New York: Routledge, 1997), 107.

†† Ibid., 95

§§ De termen worden hier los gebruikt op basis van Ollman's eigen formulering. Strict genomen is kapitaal zelf-uitbreidende waarde – het G-W-G'-circuit waarin waarde bevorderd wordt om meerwaarde af te romen. 'Rijkdom' in de alledaagse zin is niet gelijk aan Marx' technische betekenis, welke specifiek refereert aan sociaal noodzakelijke abstracte arbeidstijd. De samensmelting is van Ollman, niet van Marx.

¶¶ Bertell Ollman, "Market Mystification in Capitalist and Market Socialist Societies," in *Market Socialism: The Debate among Socialists*, red. Bertell Ollman en David Schweickart (New York: Routledge, 1997), 95.

¶¶¶ Bertell Ollman, "Market Mystification in Capitalist and Market Socialist Societies," in *Market Socialism: The Debate among Socialists*, red. Bertell Ollman en David Schweickart (New York: Routledge, 1997), 102.

††† Terwijl Ollman vragen omtrent de staat elders behandelt – voornamelijk in het hoofdstuk over de staat in *Dance of the Dialectic* (2003) – steunt zijn analyse van China en het marktsocialisme voornamelijk op het argument dat kapitaal een relatie is en ontwikkelt hij geen structurele analyse van hoe specifieke staatsvormen de druk die marktverhoudingen met zich meebrengen, bemiddelen. Het is in deze beperktere zin dat de bewering wordt gedaan

van markten die de bevestigende traditie mist, maar zonder een theorie van de staat vervalt zijn oordeel over China in een afwijzing die geen rekening houdt met reële institutionele variatie. Wat nodig is, is een marxistische staatstheorie die beide inzichten kan verenigen – een theorie die serieus rekening houdt met zowel de rol van markten als sociale verhoudingen, als met de beperkingen en mogelijkheden die specifieke staatsvormen met zich meebrengen.

De basis voor een dergelijke theorie ligt in een onderscheid tussen staatsvorm en staatsfunctie dat ingaat tegen zowel instrumentalistische als structuralistische benaderingen.^{*} Tegenover het instrumentalisme, dat de staat reduceert tot een instrument van dominante klassenfracties, en tegen het structuralisme, dat de staat beschouwt als een automatisch functionerend mechanisme van kapitalistische reproductie, stelt dit onderscheid dat de kapitalistische staat het best begrepen kan worden door de dialectische relatie tussen beide. Staatsvorm, de institutionele configuratie waarmee de staatsmacht georganiseerd is, stelt parameters vast voor wat institutioneel mogelijk is zonder de staatshandelingen mechanistisch (eenzijdig) te bepalen. De functie van de staat (wat staten daadwerkelijk doen in reactie op accumulatie-eisen, klassendruk en ecologische beperkingen) kan niet alleen worden afgelezen uit de staatsvorm. Met andere woorden, de relatie tussen vorm en functie is niet-reductionistisch; ze moet onderzocht worden in plaats van aangenomen.

Twee kenmerken van dit raamwerk zijn essentieel voor het huidige betoog. Ten eerste is de staat geen neutraal instrument, maar een specifieke historische configuratie die *intern* verbonden is met, of preciezer gezegd, gerelateerd is aan, kapitaal als klassenverhouding. De fiscale afhankelijkheid van de kapitalistische staat van accumulatie, de juridische structuur van burger-onderdanen, de scheiding van politieke autoriteit en economische verhoudingen, enzovoort, zijn geen toevallige kenmerken die hervormd zouden kunnen worden zonder dat de staat eronder lijdt. Ze zijn *constitutief* voor wat de kapitalistische staat is. Met andere woorden, de kapitalistische staat moet de algemene productie- en ruilvoorwaarden scheppen; hij is structureel gedwongen om te handelen op een manier die de accumulatievoorwaarden reproduceert, zelfs wanneer individuele staatsactoren andere bedoelingen hebben.[†]

Ten tweede bestaat er een cruciaal onderscheid dat direct van invloed is op de SME: de relatie tussen staat en markt – hoe staten interageren met marktmechanismen door middel van planning, prijsvorming, allocatie en distributie – is analytisch verschillend van de relatie tussen staat en kapitaal – hoe staten zich verhouden tot kapitaal als een klassenverhouding die surplusextractie, eigendomsstructuren en accumulatie-eisen omvat. Dit onderscheid wordt in zowel de

ontwikkelingsgerichte als de staatskapitalistische literatuur stelselmatig door elkaar gehaald. Ontwikkelingsdenkers zoals Wade analyseren de relatie tussen staat en markt – hoe de staat de markt reguleert – zonder de relatie tussen staat en kapitaal te analyseren – of en hoe de reproductie van de staat zelf verweven is met kapitaalaccumulatie. De staatskapitalistische positie maakt de tegenovergestelde beweging door kapitaalaccumulatie te identificeren als het bepalende sociale kenmerk zonder de specifieke *vorm* te analyseren waarin de relatie tussen staat en markt is georganiseerd. We moeten erop aandringen dat beide aspecten met elkaar in samenhang moeten worden beschouwd.

De strategisch-relatieve benadering van Bob Jessop vult dit aan door aan te tonen dat staatsinstellingen, in plaats van neutrale arena's, gestructureerde terreinen zijn die bepaalde actoren, belangen en strategieën boven andere bevoorstellen.[‡] Strategische selectiviteit is niet het product van een samenzwering of een weloverwogen plan; ze is ingebouwd in de institutionele vorm van de staat en produceert tendensen in het staatsoptreden die kunnen worden betwist en gemodificeerd door middel van klassenstrijd. De kapitalistische staat voert dus niet simpelweg de belangen van de kapitalistische klasse uit; het is een condensatie van klassenkrachten in strijd, wat betekent dat zijn handelen altijd het resultaat is van strijd binnen een structureel beperkt kader.[§] Toegepast op de SME levert dit raamwerk een analyse op die preciezer is dan elk van de posities die in sectie III zijn onderzocht. De fiscale inkomsten van de Chinese partijstaat zijn in belangrijke mate afhankelijk van de winstgevendheid van bedrijven en de economische groei; de industriële concurrentiekracht is afhankelijk van de arbeidsproductiviteit; de integratie in het mondiale kapitalisme onderwerpt het aan accumulatie-eisen die werken ongeacht de intentie van de partij. Dit wil zeggen dat het structurele kenmerken zijn van een staat waarvan het voortbestaan verweven is geraakt met, en ingebed is in, marktgerichte sociale verhoudingen gedurende vier decennia van hervormingen. In die zin heeft Ollman gelijk als hij stelt dat staatseigendom het kapitaal als relatie niet opheft als de markteisen blijven gelden, en dat de marktverhoudingen van de SME ideologische en structurele druk genereren die de 'socialistische' benaming niet zomaar kan negeren.

Maar de specifieke *vorm* van de Chinese partijstaat introduceert ook werkelijke beperkingen op die marktverhoudingen die een liberale marktstaat niet kent en institutioneel niet kan opleggen. Het onderscheid tussen staats-marktverhoudingen en staats-kapitaalverhoudingen is hier empirisch zichtbaar op een manier die in liberale markteconomieën niet het geval is: de Chinese partijstaat beheerst tegelijkertijd marktprocessen en bezit aanzienlijk kapitaal, waardoor

* Deze distinctie bouwt voort op de Open Marxistische staatstheorie van Simon Clarke; zie Clarke, Simon, red. *The State Debate* (London: Palgrave Macmillan, 1991), en Clarke, Simon. "The State, Class Struggle, and the Reproduction of Capital." *Kapitalistate* 10/11 (1983): 113–130. Voor een recente systematische ontwikkeling van dit raamwerk, zie Raju J. Das, *Marx's Capital, Capitalism and Limits to the State: Theoretical Considerations* (London: Routledge, 2022).

† Raju J. Das, *Marx's Capital, Capitalism and Limits to the State: Theoretical Considerations* (London: Routledge, 2022)

‡ Bob Jessop, *The State: Past, Present, Future* (Cambridge: Polity, 2016). Zie ook Jessop, Bob. 2017. "Nicos Poulantzas on political economy, political ecology, and democratic socialism." *Journal of Political Ecology* 24 (1).

§ Jessop's werk bouwt voort op dat van Poulantzas.

een scheiding die liberale marktstaten institutioneel handhaven verdwijnt. Het bestuur van staatsbedrijven isoleert strategische sectoren van de eisen van winstgevendheid op korte termijn; ontwikkelingsfinanciering kan worden ingezet zonder de fiscale afweging tussen het subsidiëren van kapitaal en het handhaven van sociale uitgaven waarmee liberale marktstaten te maken hebben; de partijsturing van het industriebeleid introduceert een politieke logica in de accumulatie die niet te herleiden is tot markteisen – hoewel ze er ook niet immuun voor is.[¶] De staat wordt aldus gevormd door twee soorten machtsevenwichten tussen kapitaalfracties, en tussen het volk en het bedrijfsleven en de staat die hen bijstaat. In het Chinese geval geeft de specifieke institutionele vorm van de partijstaat vorm aan beide evenwichten op manieren die structureel verschillen van liberale marktstaten – niet noodzakelijkerwijs in aard, maar in de specifieke samenstelling van beperkingen en mogelijkheden die daaruit voortvloeien.

De SME is daarom noch een neutraal instrument in socialistische handen, noch simpelweg een kapitalistische restauratie. Het is een specifieke, tegenstrijdige configuratie waarin de socialistische staatsvorm en de kapitalistische marktverhoudingen structureel op gespannen voet staan. Dit maakt het mogelijk om te stellen dat de toevoeging ‘socialistisch’ in Liu Guoguang's analyse niet louter decoratief is, omdat het een reële institutionele beperking van de marktverhoudingen benoemt, een daadwerkelijke concentratie van planingscapaciteit en politieke afscherming van binnenlands kapitaal die tot andere uitkomsten leidt dan een liberale markteconomie. Maar Ollmans structurele argument over kapitaal als relatie is eveneens reëel – de marktverhoudingen die in de SME worden geïntroduceerd, genereren hun eigen druk, hun eigen ideologische effecten, hun eigen accumulatielogica waarmee de partijstaat rekening moet houden en die zij niet zomaar naar behoeven kan sturen.

Dit brengt ons bij de NEP-vraag die Poulin's vergelijkende analyse opwerpt.^{¶¶} Is de SME een overgangsvorm in de marxistische zin die Lenin bedoelde – een strategische terugtrekking die de socialistische politieke staatsvorm in stand houdt, terwijl marktverhoudingen worden ingezet onder toezicht van de arbeidersstaat, met de verwachting dat die verhoudingen geleidelijk zullen worden ingeperkt en uiteindelijk zullen worden vervangen? Of is het gestabiliseerd tot iets anders, bijvoorbeeld een aparte sociaaleconomische formatie, zoals Jabbour et al. betogen, waarvan het institutionele karakter niet langer een overgang is, maar gevestigd is?^{††} Dit kader kan deze vraag niet van tevoren beantwoorden,

en dat hoeft ook niet. Wat het wel kan doen, is specificeren wat er nodig is om de vraag te beantwoorden; namelijk een analyse van de vraag of de structurele druk die marktverhoudingen in de Chinese partijstaat hebben geïntroduceerd, geleidelijk wordt ingeperkt door de groeiende socialistische institutionele capaciteiten, of dat de logica van kapitaalaccumulatie de eigen reproductie van de partijstaat geleidelijk overneemt.^{‡‡} Dit is een empirische en theoretische vraag, die niet kan worden beantwoord door eigendomsvormen te controleren of geopolitieke loyaliteiten te verklaren. Het is echter precies de vraag die een marxistische staatstheorie van de SME bij uitstek kan onderzoeken – en die noch het kampisme, noch het staatskapitalisme, noch het ontwikkelingsdenken op de juiste wijze kan formuleren.

Implicaties voor socialistische politiek

Het argument dat in dit essay wordt ontwikkeld, is niet, en kan niet, louter theoretisch zijn. Als de SME een specifieke, tegenstrijdige configuratie is waarin de socialistische staatsvorm en de kapitalistische marktverhoudingen structureel op gespannen voet staan, in plaats van een socialistisch succes of een kapitalistische restauratie, dan verschillen de daaruit voortvloeiende politieke conclusies wezenlijk van die van de dominante linkse posities – en deze verschillen zijn van belang voor hoe socialisten vandaag de dag denken over China, over markten en over de mogelijkheden en beperkingen van een door de staat geleide transitie.

De eerste implicatie betreft de politieke relatie tussen links en China. De kampistische positie leidt tot een politiek van onkritische solidariteit. Hoe? Volgens het argument is kritiek op de tegenstrijdigheden van het SME, omdat China socialistisch is, ofwel naïef ofwel objectief anticomunistisch.^{§§} De staatskapitalistische positie leidt tot een de tegenovergestelde politiek van afwijzing. Hier betekent solidariteit met Chinese arbeiders, omdat China kapitalistisch is, verzet tegen de CPC in plaats van zich serieus bezig te houden met wat de SME produceert en voor wie.^{¶¶} Beide posities zijn politiek ontwapenend. De kampistische positie houdt geen rekening met de werkelijke kosten die de tegenstrijdigheden van het SME met zich meebrengen – voor Chinese arbeiders die onderworpen zijn aan marktdiscipline; voor de ideologische effecten van de marktmystificatie die Ollman identificeert; voor de structurele druk die accumulatie-eisen introduceren in het partijstaatsbestuur, enzovoort. De staatskapitalistische positie houdt geen rekening met de zeer reële institutionele verschillen tussen de Chinese partijstaat en liberale marktstaten, noch kan zij verklaren waarom die verschillen van

¶ Zie Brodsgaard, Kjeld Erik, and Koen Rutten. 2017. “From Accelerated Accumulation to Socialist Market Economy in China: Economic Discourse and Development from 1953 to the Present.” In *From Accelerated Accumulation to Socialist Market Economy in China*. Brill.

** Poulin, Maxence. 2021. “Comparative Analysis of the Economic Structure of the Socialist Market Economy of China and the New Economy Policy.” *International Critical Thought* 11 (4): 519–34.

†† Jabbour, Elias, Alexis Dantas, and Carlos José Espíndola. 2022. “On The Chinese Socialist Market Economy And The ‘New Projectment Economy.’” *World Review of Political Economy* 13 (4).

‡‡ Deze formulering laat opzettelijk een vraag open die door de dominante posities die in sectie III worden besproken bij voorbaat wordt uitgesloten.

§§ Ik zou Rockhills argument in *Who Paid the Pipers of Western Marxism?* (New York: Monthly Review Press, 2025) willen aanhalen, dat de neiging van kampisten illustreert om socialistische geloofwaardigheid te ontfangen aan een anti-westerse positie in plaats van aan een onafhankelijke analyse van sociale verhoudingen.

¶¶ Natuurlijk is dit ook deels de Sinofobie die in veel linkse discourse te zien is.

belang zijn voor de socialistische strategie wereldwijd.

Een marxistische staatstheorie van de SME maakt een andere politiek mogelijk. Het betekent kritische solidariteit zonder illusies en kritiek zonder capitulatie aan anticomunistische ideologie. Dit betekent serieus nemen wat de specifieke institutionele vorm van de Chinese partijstaat mogelijk maakt (de planningscapaciteiten, de bescherming van strategische sectoren tegen winst op korte termijn, de relatieve autonomie ten opzichte van binnenlands kapitaal) en wat de structurele druk van marktgerichte sociale verhoudingen oplegt, ook aan arbeiders. Het betekent weerstand bieden aan de verleiding om geopolitieke afstemming te interpreteren als een maatstaf voor socialistisch karakter, en tegelijkertijd weerstand bieden aan de verleiding om de aanwezigheid van uitbuiting en marktconcurrentie te interpreteren als een antwoord op de vraag naar het klassenkarakter van China.

De tweede implicatie betreft markten onder socialistische omstandigheden in bredere zin. Ollmans analyse toont aan dat markten geen neutrale instrumenten zijn die socialistische staten zonder gevolgen kunnen inzetten. De marktmystificatie die hij beschrijft – de verhulling van de productie; de naturalisering van concurrentie en hebzucht; de atomisering van arbeiders als kopers en verkopers – is in de dagelijkse praktijk voelbaar, ongeacht wie de betrokken bedrijven bezit. Dit is een structureel argument met structurele implicaties, aangezien elk socialistisch project dat significante marktverhoudingen behoudt, serieus moet nadenken over wat die verhoudingen voortbrengen en niet zomaar mag aannemen dat socialistisch eigendom of politieke sturing ze kan overstemmen. De Sovjet-NEP, het Joegoslavische zelfbestuursexperiment en de SME; ze vertegenwoordigen allemaal historisch specifieke pogingen om deze tegenstrijdigheid te beheersen, en ze hebben allemaal hun eigen specifieke spanningen tussen socialistische politieke vorm en marktgerichte sociale verhoudingen gegenereerd en blijven die genereren. De les is niet dat markten nooit onder socialistische omstandigheden kunnen worden gebruikt, aangezien Lenins eigen analyse van de NEP als een strategische noodzaak onder specifieke historische omstandigheden leerzaam blijft. We moeten eerder begrijpen dat het gebruik van markten onder socialistische omstandigheden een heldere analyse vereist van de structurele druk die ze met zich meebrengen, en actieve institutionele mechanismen vergen om die druk te beperken, in plaats van aan te nemen dat politieke wil voldoende is.*

Conclusie

Dit essay betoogt dat de dominante linkse posities over de socialistische markteconomie in China – de kampsistische bevestiging en de staatskapitalistische afwijzing – een gemeenschappelijke theoretische zwakte delen: een ontoereikende beschrijving van de staat en van de rol van markten als socia-

le verhoudingen. Door gebruik te maken van de marxistische staatstheorie en Ollmans structurele kritiek op de verhulling van de markt, is geprobeerd een kader te ontwikkelen dat de afzonderlijke inzichten van elke positie kan samenbrengen: dat de specifieke institutionele vorm van de Chinese partijstaat reële capaciteiten genereert die verschillen van die van liberale marktstaten, en dat de marktverhoudingen die in de SME worden geïntroduceerd structurele druk uitoefenen die socialistisch eigendom en politieke sturing niet zomaar kunnen opheffen.

De SME is noch een neutraal instrument in socialistische handen, noch simpelweg kapitalisme met Chinese kenmerken. Het is een specifieke, tegenstrijdige configuratie waarin de socialistische staatsvorm en de kapitalistische marktverhoudingen structureel met elkaar in spanning staan – een spanning die niet kan worden opgelost door eigendomsstructuren te controleren, geopolitieke loyaliteiten te verklaren of de socialistische intentie van de partij te benadrukken. Marxistische staatstheorie biedt de theoretische instrumenten om deze spanning rigoureus te analyseren: door te vragen waarvan de reproductie van de Chinese staat afhangt, welke structurele druk marktverhoudingen uitoefenen op het partijstaatbestuur en welke specifieke beperkingen de institutionele vorm van de partijstaat oplegt aan die druk.

De vraag die dit kader oproept – of de SME een overgangsvorm is waarin socialistische institutionele capaciteiten de marktverhoudingen steeds meer beperken, of dat accumulatie-eisen de reproductie van de partijstaat steeds meer overschaduwden – kan niet van tevoren worden beantwoord. Het is een empirische en theoretische kwestie, geen vaststaand gegeven. Maar het is wel de juiste vraag, en het correct formuleren ervan is op zichzelf al een politieke prestatie. Een links dat de vraag niet rigoureus kan stellen, kan hem ook niet beantwoorden – en een links dat hem niet kan beantwoorden, is slecht toegerust voor de politieke uitdagingen die de tegenstrijdigheden van de SME zullen blijven genereren, zowel binnen als buiten de socialistische politiek.

Ollman eindigt zijn kritiek op het marktsocialisme met een waarschuwing: marktsocialisten hebben de markt aangezien voor een blikopener, terwijl hij in werkelijkheid meer functioneert als een vleesmolen.[†] Deze waarschuwing geldt evenzeer voor elk socialistisch project dat marktverhoudingen als neutrale instrumenten beschouwt die naar believen kunnen worden ingezet. De historische prestatie van de SME is reëel; dat geldt ook voor de structurele spanningen. Beide serieus nemen – zonder de troost van kliekvorming of de valse duidelijkheid van staatskapitalistische afwijzing – is het minimum dat een marxistische analyse vereist, en het uitgangspunt voor een socialistische politiek die adequaat is voor het huidige moment. •

* Lenin, V. I. n.d. "The New Economic Policy And The Tasks Of The Political Education Departments." Geraadpleegd 14 dec, 2025. www.marxists.org; cf. Poulin, Maxence. 2021. "Comparative Analysis of the Economic Structure of the Socialist Market Economy of China and the New Economic Policy." *International Critical Thought* 11 (4): 519–534.

† Bertell Ollman, "Market Mystification in Capitalist and Market Socialist Societies," in *Market Socialism: The Debate among Socialists*, red. Bertell Ollman en David Schweickart (New York: Routledge, 1997), 125.

F₁₂ (De forcingaxioma's)

Samuel Vriezen

Of waren we er al Overal tussenin Onbeholpen, primair,
een beetje vergeten Schuchter, vluchtig Maar van alle tijden
en osmotisch ons verspreidend Koppig In leven In berichten
tussen havens en achterland, overal waar handel is In aanleg planetair,
alleen niet grijpbaar, nog Waren we er, wereldwijd uitgesmeerd Vaag en onvast
maar dicht elke erkende plek doordringend Innig roerig Niet te vatten
voor harmonie die schikt Waren we altijd al in beweging, vanzelf,
al of niet gericht Bewogen we minstens als wasem Konden we schuiven
tussen de plekken ons toebedeeld Op de planeet Of sippelen, spatten,
verstuiven, om ons heen grijpen Naar ons Aanhoudend voortschrijden,
het gewoonste van de wereld Beweging Die nauwelijks ooit sporen trekt
in de boeken Bleef ongekend dus ons verbluffend algemeen Ons duwen
veelal te fijn Maar vermoedden we ons Gaven we ons door als klein rumoer;

→ Lees over dit gedicht op pagina 74

— Wiens macht is het?

Over het functioneren van de FNV en wat we daarvan kunnen leren

Foppe de Haan

Vakbonden hebben één bestaansrecht: de collectieve macht van hun leden organiseren. Dat maakt ze anders dan elke andere organisatie in het maatschappelijk middenveld. Een belangenbehartigings-NGO kan functioneren met een passief donateursbestand. Een liefdadigheidsinstelling kan functioneren met alleen personeel. Een vakbond die geen geloofwaardige stakingsdreiging kan organiseren heeft geen macht – en zonder macht berust al het andere dat ze doet (lobbyen, adviseren, onderhandelen) op institutionele positie in plaats van op het vermogen om de productie te stoppen of andere kosten op te leggen aan een tegenstander die weigert toe te geven. En binnen de bonden bepaalt de vraag wie de koers en het handelen van de organisatie aanstuurt – de leden of het personeel – of de vakbond werkelijke macht heeft of slechts een plek aan tafel.

In een ander stuk (De zaak Pols: De draaideur is het symbool, niet de kwaal, brievensectie, pagina 78) ga ik in op de vraag hoe professionalisering klassenverhoudingen produceert binnen NGO's en sociale bewegingen in bredere zin. De vakbond is waar deze ontwikkeling de meeste problemen oplevert. Een milieulobbygroep kan zelf bepalen waar ze de lat legt als het gaat om 'succes'. Een vakbond heeft die vrijheid niet, en als ze faalt merken leden dat aan hun lonen, arbeidsomstandigheden, pensioenvoorwaarden, en de bereidheid van hun collega's om mee te doen aan acties. Het falen wordt ervaren, en is meer dan een rekensom, vooral bij complexe vraagstukken als wat je moet vinden van rekenrentes en indexatiegraden en hun redelijkheid.

En als we kijken hoe de ledentallen van de Nederlandse vakbonden zich de afgelopen decennia hebben ontwikkeld, dan lijkt het duidelijk dat leden het vertrouwen in de bond zijn verloren. De sectoren met de hoogste organisatiegraad zijn die welke veel minder van internationale concurrentie te vrezen hebben, terwijl meerdere economisch belangrijke sectoren (IT, de uitzendbranche, zakelijke dienstverlening, landbouw/tuinbouw, horeca, handel – en, in mindere mate, de financiële dienstverlening) niet of nauwelijks georgani-

seerd zijn.* De lage organisatiegraad van veel van die sectoren is in veel landen een probleem, onder andere omdat er veel wordt gewisseld van werkgever en veel mensen kort voor een werkgever werken of alleen mogen werken via uitzendconstructies, maar het is opvallend dat organisaties die voor hun invloed afhankelijk zijn van leden en arbeidersorganisatie dit hun beloop lijken te laten.

Dat 'hun beloop laten' is de kern van de puzzel. Twee lezingen dringen zich op. De eerste is dat het niet anders kán: in geïndividualiseerde branches met hoog verloop en versnipperde werkgevers – IT en delen van de zakelijke dienstverlening voorop – komt er domweg geen onderhandelingsstructuur tot stand, en het onderzoek van de vakbeweging zelf (De Beer, De Burcht) laat zien dat de cao-dekking in zulke sectoren eerder afhangt van de organisatiegraad van *werkgevers* dan van die van de bond. De tweede lezing is dat het wél anders kan maar niet gebeurt: waar de FNV wél middelen inzet – de 'Schoon Genoeg'-schoonmakerscampagne, met op de SEIU geënte organisatievormen – verdubbelde het ledental in een laagbetaalde, door migranten gedomineerde sector met een minimale uitgangsorganisatiegraad. Het vermogen om zulke sectoren te bereiken bestaat dus; of wat daar wordt opgebouwd werkelijk organiseren is of slechts mobiliseren, zien we later. In andere ongeorganiseerde sectoren is de bond vooral aanwezig als belangenbehartiger voor preciaire arbeidsmigranten (tuinbouw, vleesverwerking) of van verliezende cao-rondes (detailhandel) – aanwezig als pleitbezorger of onderhandelaar, niet als organisator van ledenmacht.

Beide lezingen wijzen, langs verschillende wegen, op hetzelfde onderliggende feit: een organisatie die haar contributie int via automatische incasso en wier cao's algemeen verbindend worden verklaard voor niet-leden†, kan zichzelf financieel én institutioneel reproduceren zonder ook maar iemand te organiseren. En die zelfreproductie berust niet eens op contributie alleen: een substantieel deel van het inkomen van de bond komt rechtstreeks van werkgevers, en de gele bonden – organisaties die werkgevers in het leven

* Organisationsgraad per bedrijfstak: CBS, 'Wat kenmerkt vakbondsleden?', *Statistische Trends* (2023 en CBS, 'Percentage vakbondsleden onder werknemers verder gedaald' (2024). De financiële dienstverlening (±12 procent in 2022) ligt hoger dan IT, de zakelijke dienstverlening, de landbouw en de horeca, en is daarom als 'in mindere mate' gekwalificeerd.

† 'Algemeen verbindend verklaard voor niet-leden' verwijst naar de *algemeenverbindendverklaring* onder de Wet op het algemeen verbindend en het onverbindend verklaren van bepalingen van collectieve arbeidsovereenkomsten (Wet AVV, 1937): de minister van Sociale Zaken kan, op verzoek van de cao-partijen, de bepalingen van een cao voor een hele sector ook bindend verklaren voor niet-ondertekenende werkgevers en niet-georganiseerde werknemers. Anders dan bij het sluiten van een cao vereist deze verbindendverklaring wél dat de cao in de sector breed representatief is.

roepen om cao's van eigen makelij te tekenen – zijn slechts het uiterste geval van een financiering die het apparaat bindt aan werkgevers in plaats van aan de arbeiders wier macht het geacht wordt te zijn. De overleving van de bond is losgekoppeld van de vraag of zij haar leden in beweging krijgt. In de sectoren die betrekkelijk georganiseerd blijven – openbaar bestuur, onderwijs, zorg, bouw, grotendeels beschut tegen internationale concurrentie – teert de bond op een geërfde organisatiegraad die zij nauwelijks vernieuwt: hoger dan elders, maar niettemin dalend, en in het openbaar bestuur en de bouw sneller dan het landelijk gemiddelde.* In de blootgestelde, adversariële sectoren waar organiseren duur, traag en conflictueus is, laat de bond het lopen. Dat patroon naar buiten – hele economische sectoren die niet worden georganiseerd – is de keerzijde van het interne patroon: de verschuiving van organiseren naar dienstverlening, van leden naar personeel. Het is dezelfde ont koppeling, die deels blijkt uit wie de bond wél en niet bereikt, deels blijkt uit wie binnen de bond de koers bepaalt. Daarom is de vakbond het scherpste geval onder alle NGO's: nergens anders is de vraag 'wiens macht is het?' zo direct af te lezen aan wat de organisatie wel en niet doet.

In dit artikel wil ik de geschiedenis van de FNV vergelijken met die van de Chicago Teachers Union (CTU). Dit onder andere omdat delen van FNV en links in bredere zin de afgelopen 15 jaar bewust naar de overkant van de Atlantische Oceaan keken voor inspiratie, onder andere bij het organiseren van sectoren waarvoor geen opleiding nodig is en waarin veel migranten en kinderen van migranten actief zijn. Nederlandse vakbonden opereren binnen een corporatistisch kader dat is ontworpen om werkenden tot 'sociale partner' te maken. In de afgelopen vier decennia heeft het personeel de leden grotendeels verdrongen, via een wisselwerking tussen professionalisering, berusting en uitstroom. In de VS is het verval van de vakbonden in brede zin dramatischer, de verschillen tussen vakbonden zijn groter en talrijker, en het analytische vocabulaire is verder ontwikkeld. De geschiedenis van CTU levert zowel het diagnostische kader als bewijs dat de machtsverschuiving lokaal omkeerbaar is. De institutionele context (corporatisme versus adversarieel onderhandelen, evenredige vertegenwoordiging versus een tweepar-

tijenstelsel, een uitgeholde tegenover een altijd al minimale verzorgingsstaat) verschillen daarmee sterk, maar juist door dat verschil zijn de parallellen onthullend: de vervaldynamiek – professionalisering, en vervolgens de vervanging van leden door personeel – keert in beide terug.

Als eerst een paar algemene punten over organisaties. In klassenmaatschappijen verschaffen machtsposities zowel handelingsvermogen als materiële zekerheid. Dus wie organisatiemacht bezit, heeft reden die macht te gebruiken om die positie te behouden. Walther Müller-Jentsch geeft dit zijn vakbondsspecifieke vorm: het belang van de bestuurder ligt daarmee ook in het behouden van de *intermediaire* positie tussen kapitaal en arbeid. Dit betekent dat hij er belang bij krijgt om ledenmilitantie te beteugelen in plaats van deze te mobiliseren. De archieven van de FNV laten zien dat dit een reëel probleem is.

Jane McAlevey ontwikkelde in haar *No Shortcuts* een vocabulaire voor de verschillende manieren om leden te betrekken bij acties en het behalen van organisatiedoelen – belangenbehartiging, mobiliseren, organiseren. In dit boek laat ze ook zien hoe de vervanging van leden door personeel omkeerbaar is op het niveau van een afzonderlijke bond. Zowel de Amerikaanse geschiedenis als die van de FNV suggereren dat pogingen om fundamentele veranderingen in de werkwijze op federatieniveau weerstand langs meerdere assen tegelijk oproepen. Daaruit volgt dat de FNV niet met een maar met twee problemen kampt: een organisatieprobleem (de verschuiving van organiseren naar advocacy) en een politiek probleem (structurele ondergeschiktheid aan het poldermodel en de bijbehorende partijrelaties). Geen van beide kan worden opgelost zonder het andere.

Het oprichtingspact en de prijs

Het overzicht van De Beer en Berntsen over het Nederlandse vakbondswezen identificeert de structurele oorsprong van het probleem: toen de Stichting van de Arbeid in 1945 werd opgericht, 'accepteerden de vakbonden dat zij geen enkele rol zouden spelen op de werkplek, in ruil voor een prominente rol op nationaal en bedrijfstakniveau.'† Wat dit concreet betekende: geen erkende vakbondsvetegenwoordiging op bedrijfsniveau, geen loononderhandeling op de

* Wat deze sectoren onderscheidt is het *niveau*, niet de trend. In de sectorreeks van het CBS – organisatiegraad naar bedrijfstak, die pas in 2018 begint – bedroeg de organisatiegraad in 2018 34 procent in het openbaar bestuur, 32 procent in het onderwijs, 25 procent in de bouw en 22 procent in de zorg, tegenover 7 à 10 procent in informatie/communicatie en de zakelijke dienstverlening en 18 procent voor de hele werknemerspopulatie. In 2025 was het totaal gedaald tot 15 procent, en drie van de vier bolwerken waren nog sneller gedaald: het openbaar bestuur tot 24, de bouw tot 18, de zorg tot 18. Alleen het onderwijs bleef ongeveer op peil (29 procent), na een dip tot 27 in 2022. Het hogere niveau is van oude datum – de CBS-analyse uit 2012 toont dezelfde rangorde, openbaar bestuur bovenaan en horeca en zakelijke dienstverlening onderaan, in zowel 2001 als 2011 – net als de seculiere daling, van boven de 35 procent in 1950–1980 naar 25 procent in 2000 en 20 procent in 2011. CBS, StatLine-tabel 85992NED (2018–2025); CBS, 'Vakbeweging en organisatiegraad van werknemers,' *Sociaaleconomische trends* (2012). De daling in de bouw is bovendien deels compositioneel. Doordat de organisatiegraad alleen werknemers telt, verplaatste de massale omzetting van bouwvakkers in zelfstandigen een groot deel van het vak volledig buiten de maatstaf – het zzp-aandeel van de sector steeg tussen 2003 en 2019 met ruwweg 14 procentpunt, de sterkste verschuiving van alle sectoren, en het flexaandeel met meer dan 19 – terwijl de slinkende werknemerskern steeds meer wordt bemand via uitzendbureaus die putten uit Oost-Europese migrantenarbeid die vakbonden zelden organiseren en die een werknemersenquête sowieso moeilijk bereikt. CBS, 'Profiel van flexwerkers in Nederland, 2003–2019' (2021).

† Paul de Beer en Lisa Berntsen, 'Trade unions in the Netherlands: Erosion of their power base in the stable Polder Model,' in Waddington, Müller, en Vandaele (red.), *Trade unions in the European Union* (Peter Lang/ETUI, 2023), pp. 799–832. Het oprichtingspact van 1945, de loonstagnatie-data, de organiseer-/stafverhouding, de loon-ledenelasticiteit en de werkgeversbijdragecijfers zijn alle uit dit hoofdstuk. De Beer en Berntsen concluderen dat 'marginalisering het meest waarschijnlijke scenario lijkt voor de Nederlandse vakbonden' – een oordeel vanuit de mainstream van de arbeidsverhoudingen, wat het des te opvallender maakt.

werkplek, in Nederland geen *shop stewards* die de Britse en Amerikaanse bonden wel hadden. De vakbonden opereerden op nationaal niveau (SER, Stichting van de Arbeid) en op sectorniveau (cao-onderhandelingen). Op de werkplek zelf werd de wettelijk verplichte ondernemingsraad de primaire instelling – gekozen door alle werknemers, niet alleen vakbondsleden, met advies- en instemmingsrechten maar zonder bevoegdheid om over lonen te onderhandelen of om het werk neer te leggen. Dit bedoel ik met ‘werkplekafwezigheid’: vakbonden hebben leden, plaatselijk werkplekkader en bedrijfsledengroepen – maar geen eigen onderhandelstructuur op de werkvloer. Het werkplekkader dat wél ontstond kreeg geen betekenisvolle onderhandelingsmacht en kaderlid worden is vaak lastiger dan de formele openheid doet vermoeden.

Dit is het oprichtingspact van het poldermodel. De vakbonden die het sloten – het socialistische NVV, het katholieke NKV, het protestantse CNV – waren elk ingebed in een eigen zuil. Zij waren niet de enige vakcentrale in het veld. Uit de stakingen van het verzet was de communistisch geleide Eenheidsvakcentrale (EVC) voortgekomen, die eind 1945 zo’n 170.000 leden telde – een evenknie van het NVV – en die zich per bedrijfstak organiseerde rond precies de werkplekstrijdbaarheid die het pact afruilde: de wilde Rotterdamse havenstakingen van 1945, de acties bij Hoogovens en Werkspoor. De EVC werd buitengesloten. De Stichting van de Arbeid liet alleen bonden toe die haar spelregels aanvaardden, wat de EVC weigerde, en de erkende centrales gebruikten hun monopolie op de nationale tafel om haar van cao-onderhandelingen uit te sluiten, waarna zij in de Koude-Oorlogsjaren uiteenviel. Een deel van wat het oprichtingspact zijn ondertekenaars opleverde was, met andere woorden, de bevoegdheid om een strijdbaar rivaal te marginaliseren die precies de werkplekorganisatie opbouwde die zij hadden afgezworen – het ‘het kan ook anders’ van dit essay, concreet gemaakt bij de oorsprong. Strijdbaar werkplekvakbondswerk was in de Nederlandse context niet onbeschikbaar; het werd verslagen.[‡] Drie decennia lang leek het pact te werken – maar het werkte op geleende omstandigheden, niet vanwege zijn eigen deugdelijkheid. De naoorlogse wederopbouw en afzet-

markten die nog grotendeels afgeschermd waren van internationale concurrentie hielden de vraag naar arbeid hoog; vanwege de daaruit voortvloeiende schaarste aan arbeiders hadden ze structurele macht ongeacht werkplekorganisatie; de nog intacte verzuilde infrastructuur bood vakbonden een inbedding in een bredere gemeenschap; en een groeiende economie en verzorgingsstaat betekenden dat onderhandelen op nationaal niveau reële resultaten opleverde. De bestuurders aan de nationale tafel konden naar resultaten wijzen.

Maar de levensvatbaarheid van het pact hing af van die hele conjunctuur – en elke steunpilaar eronder begon te bezwijken. Toen ontzuiling de bestaansgrond van de confessionele vakbonden ondermijnde, fuseerden NVV en NKV in 1976 tot de FNV; het CNV bleef onafhankelijk. De fusie schiep een grotere organisatie met een groter professioneel apparaat, maar viel samen met het verlies van de sociale wereld die het oprichtingspact zijn houdbaarheid had gegeven. Naarmate ontzuiling de sociale infrastructuur doorsneed, en de arbeidsschaarste die de werkplekorganisatie had vervangen van twee kanten werd ondergraven – het einde van volledige werkgelegenheid dat de vraag deed verslappen, de intrede van vrouwen op de arbeidsmarkt en de werving van ‘gastarbeiders’ die het aanbod vergrooten – bleek de afwezigheid van werkplekorganisatie een val waaruit de vakbond niet wist te ontsnappen. En (hieronder besproken) pogingen in de jaren tachtig om de aanwezigheid op de werkplek te herstellen faalden omdat de benodigde organisatie-infrastructuur nooit was opgebouwd.[§]

Verscheidene mechanismen versterkten de verschuiving. Geen organisatie-infrastructuur op de werkplek waardoor leden handelingsvermogen konden ontwikkelen. De wet en het poldermodel belonen institutionele aanwezigheid in plaats van ledenbetrokkenheid – vakbondsbestuurders hebben geen actieve achterban nodig om aan tafel te mogen plaatsnemen. En dankzij automatische incasso is er geen noodzaak tot regelmatig contact tussen vakbondslid en organisatie, waardoor de aandacht kan verschuiven naar dienstverlening en het minimaliseren van de kosten (en arbeidsuren) die komen kijken bij ledenbeheer.[¶]

‡ De Eenheidsvakcentrale kwam voort uit de Eenheidsvakbeweging, in 1944 opgericht op initiatief van de illegale CPN en geworteld in de stakingen tijdens de bezetting (de Februaristaking van 1941, de april-meistakingen van 1943). In het najaar van 1945 omgedoopt tot EVC, telde zij tegen het einde van dat jaar zo’n 160.000 à 180.000 leden – vergelijkbaar met het socialistische NVV – en organiseerde zij zich per bedrijfstak in plaats van per beroep. De Stichting van de Arbeid en het College van Rijksbemiddelaars boden haar alleen toegang tot loononderhandelingen op voorwaarde dat zij spelregels aanvaardde die zij verwierp, en het NVV gebruikte zijn positie binnen de Stichting om de EVC buiten de cao-onderhandelingen te houden. Geïsoleerd naarmate de Koude Oorlog verscherpte en vanaf 1948 door afsplitsingen verzwakt, verschrompelde zij tot marginaliteit en werd zij in 1964 definitief opgeheven. Zie Paul Coomans, Truike de Jonge en Erik Nijhof, *De Eenheidsvakcentrale (EVC) 1943–1948* (Historische Studies; Groningen: H.D. Tjeenk Willink, 1976); zie ook het Vakbondshistorie-dossier ‘Oprichting van de Eenheidsvakbeweging (EVB)’ (vakbondshistorie.nl).

§ De belangrijkste wetenschappelijke bron over de recente interne geschiedenis van de FNV is *Precaire polder* (IISG, 2018), 160 pp. Rosa Kösters’ lopende promotieproject ‘Tussen solidariteit en fragmentatie’ breidt dit werk uit naar 1970–2020. Eveneens essentieel: de Beer en Berntsen (2023); en De Beer et al. (red.), *Polderen en strijden* (Van Gennep, 2025). Wat opvallend afwezig blijft is een kritische monografie vanuit een links-arbeidersperspectief vergelijkbaar met wat Moody, McAlevey of Fantasia/Voss bieden voor de VS.

¶ Het demobiliserende effect van automatische contributieheffing wordt geanalyseerd in Rick Fantasia en Kim Voss, *Hard Work: Remaking the American Labor Movement* (University of California Press, 2004), die het resulterende model ‘push-button unionism’ noemen, en in Kim Moody, *On New Terrain: How Capital Is Reshaping the Battleground of Class War* (Haymarket, 2017). De contributieheffing is slechts de contributiekant van een bredere ont koppeling: union-security-clausules doen hetzelfde aan de lidmaatschapskant – ze leveren een onderhandelingsseenheid zonder dat de bond de actieve instemming van zijn leden telkens opnieuw hoeft te winnen – en de Nederlandse *algemeenverbindendverklaring* (zie [^fn-avv]) breidt een cao op vrijwel dezelfde manier uit tot niet-leden. Geen van deze mechanismen is op zichzelf verwerpelijk; gekoppeld aan een dienstverleningsmodel laat elk het apparaat zich reproduceren zonder iemand te organiseren.

Het Akkoord van Wassenaar van 1982 bezegelde dit door het poldermodel te institutionaliseren als het primaire kader voor arbeidsverhoudingen. Vanaf dat moment domineerde de werkorganisatie – de parallelle structuur van betaald personeel die de werkelijke operationele macht bezit naast de formele democratische organen van de vakbond – de leden. Gele bonden konden vrijelijk opereren omdat het poldermodel elke organisatie die een cao ondertekent als legitieme sociale partner behandelt en het Nederlandse recht vrijwel geen onafhankelijkheidseisen stelt aan organisaties die bewerken namens arbeiders te onderhandelen.* En het FNV-leiderschap, dat zich aan ‘polderen’ had gecommitteerd, werd geconfronteerd met *faits accomplis* die het zelf had helpen creëren – akkoorden bereikt in overlegorganen waar werkgevers- en staatsbelangen domineerden, gepresenteerd aan leden als onvermijdelijk – en het ontbeerde de organisatorische capaciteit om ze aan te vechten.

Daarna werd de omslag naar dienstverlening expliciete strategie. Geconfronteerd met ledenverlies – onder vrouwen, allochtonen en flexwerkers, en in de IT- en commerciële dienstensectoren waar ze nooit voet aan de grond kreeg – wilde de FNV met het rapport *FNV 2000* (1987) ‘herkenbaarder’ worden door persoonlijke dienstverlening aan de leden: de FNV moest een ‘sociale ANWB’ worden. Bert Breij, een de beweging welgezinde historicus, leest die stap als de aanloop naar ‘een vakbeweging die zichzelf afbreekt, zichzelf smaller maakt’, op weg naar *zaakwaarnemerschap* – optreden als zaakwaarnemer van de leden in plaats van als voertuig van hun macht.†

De resultaten, gemeten over vier decennia, zijn schrijnend: reële cao-lonen zijn ‘vrijwel stabiel gebleven sinds 1979.’ Per saldo hebben de lonen de inflatie bijgehouden en niets meer – waardoor het loondeel van het BBP daalde van 58 procent in 1980 naar 48 procent in 2018. De tijdreeksanalyse van De Beer en Berntsen bevestigt wat je zou verwachten: leden worden lid wanneer ze de vakbond zien winnen. Er is een meetbaar positief verband tussen loongroei en ledenaanwas – en dus is structureel ledenverlies het logische gevolg van een veertigjarig falen reële loongroei te realiseren.

En terwijl de vakbond op het loonfront tekortschoot, bleef de materiële basis van het pact onder haar voeten verschuiven. De arbeidsschaarste en de afscherming van concurrentie die ooit het organisatiewerk deden, keerden nooit terug. Sterker nog, ze werden steeds verder en op grotere schaal

ondergraven door de Europese integratie: de interne markt, de oostelijke uitbreidingen van 2004 en 2007, en de detachingsconstructies waarmee bedrijven functies konden vervullen met werknemers die minder betaald kregen omdat ze zogenaamd in hun thuisland werkten – die elk de concurrentie op de arbeids- en productmarkten heropenden die de naoorlogse hausse had opgeschort. De vakbond organiseerde vrijwel niets ervan – niet de vrouwen en gastarbeiders die het naoorlogse arbeidsbestand hervormden, en evenmin de EU-mobiele en gedetacheerde werknemers die het opnieuw hervormden – en reageerde op deze verschuivingen, voor zover al, als belangenbehartiger in plaats van als organisator. Daarom zijn de sectoren die er het meest aan blootstaan precies die waarmee dit essay opende: nauwelijks georganiseerd, of helemaal niet.

Eén kwestie is de uitzondering die de regel bevestigt. De intrede van vrouwen op de arbeidsmarkt zette de vakbond wél aan tot organiseren rond één onderwerp – seksuele intimidatie op het werk – en een tijd lang organiseerde de bond in de volste zin. Vanaf omstreeks 1980 dwongen vakbondsvrouwen (het FNV-Vrouwensecretariaat onder Elske ter Veld, en leden op de werkvloer) ‘ongewenste intimiteiten’ op de agenda als een arbeidsomstandighedenkwestie in plaats van een privézaak, tegen het openlijke verzet in van een mannelijke leiding die het beneden de klassenstrijd vond – Industriebond-voorman Arie Groenevelt noemde het ‘een belediging voor het mannelijk deel van de arbeidersklasse.’ De methoden waren organisatie-methoden: een klachtenbus die ‘bijna explodeerde,’ een ‘zwartboek’ van aanrandingen dat vrouwen bij Hoogovens samenstelden en dat een onwillige Industriebond tot actie dwong, scholingscursussen onder de titel ‘Vakbondsvrouwen in verzet tegen seksisme.’ En het leverde iets op – een klachtenbureau in 1985, vertrouwenspersonen, en uiteindelijk de wijziging van de Arbwet in 1994 die elke werkgever wettelijk verantwoordelijk maakte voor het voorkomen van intimidatie, agressie en pesten.‡ Maar zie ook wat er nu gebeurt nu ‘de wet het geregeld heeft’. Vier decennia later bestaat de aanwezigheid van de vakbond op het gebied van veilig werken uit een vertrouwens telefoon die vier avonden per week open is, een meldpunt, downloadbare adviesbladen, onderzoeksrapporten die slechte werkgevers bij naam noemen, en brieven aan de Tweede Kamer – dienstverlening en belangenbehartiging, en de ledenmilitantie die de oorspronkelijke resultaten binnenhaalde is

* De lage drempel is vastgelegd in de Wet op de collectieve arbeidsovereenkomst (Wet cao, 1927): een cao is bindend zodra ze is gesloten tussen een werkgever of werkgeversvereniging en één vakbond – zonder enige eis van meerderheid, meerdere bonden of representativiteit/onafhankelijkheid – en artikel 14 verplicht de gebonden werkgever de voorwaarden ook toe te passen op zijn ongeorganiseerde werknemers, zodat één handtekening het hele personeelsbestand van dat bedrijf bereikt. De representativiteitstoets komt pas bij de sectorbrede verbindendverklaring in beeld (de Wet AVV van 1937).

† Bert Breij, *Twee miljoen leden: over het verleden, de toekomst en het heden van de Nederlandse vakbeweging*. Het rapport *FNV 2000* en de aanduiding ‘sociale ANWB’, evenals de ING-casus uit 2008, komen aan de orde in de historische hoofdstukken. Breij – oud-vakbondsjournalist en diensthoofd Industriebond FNV – schrijft als een de beweging welgezinde insider, wat het oordeel ‘zichzelf afbreekt’ des te opvallender maakt.

‡ Over de vakbondsoorsprong van het Nederlandse beleid tegen seksuele intimidatie op het werk – de campagne van het FNV-Vrouwensecretariaat vanaf omstreeks 1980, de Solidariteitsgroep Handen Thuis van de Hoogovenvrouwen en haar *zwartboek* uit 1983, en het klachtenbureau van 1985 – zie het dossier van de Stichting VHV *Van Taboe naar Beleid* (delen 1–2), gebaseerd op FNV-archiefmateriaal bij het IISG; de behandeling loopt tot 1993 (deel 3, over de cao-route, is in voorbereiding). De Arbwet-wijziging van 1994 legde vervolgens de werkgeversverantwoordelijkheid voor seksuele intimidatie, agressie en pesten vast als *psychosociale arbeidsbelasting*. Dat de kwestie door vakbondsvrouwen werd aangezwengeld tegen het verzet van de leiding in en later werd geprofessionaliseerd tot een apparaat van dienstverlening en naleving, is het traject dat het dossier beschrijft.

compleet weggeëbd. Dezelfde demografische verschuiving die de materiële basis van het pact ondergroef, bracht kortstondig precies het organiseren voort dat de vakbond verder grotendeels ontbeerde – en het apparaat metaboliseerde het vakkundig.

De gastarbeiders waren de andere toetreders, en hun geval verloopt omgekeerd. Waar vakbondsvrouwen hun kwestie van binnenuit afdwongen, moesten migrantenarbeiders vooral van buitenaf handelen: van de ruim veertig wilde stakingen van Spaanse, Turkse, Joegoslavische en Italiaanse arbeiders tussen 1961 en 1974 – vaker over huisvesting, eten en medische zorg dan over loon – braken de meeste uit buiten de vakbondsstructuren om, en de meest consistente interventie van de bond was defensieve belangenbehartiging tegen de staat: verzet tegen de uitzetting van arbeiders die stakten. De bonden hadden gastarbeiders verwelkomd om de banen te vullen die de bazen niet ingevuld kregen, maar vreesden hen als loonconcurrentie en potentiële stakingsbrekers en bleven grotendeels passief toen Turkse en Marokkaanse gezinnen zich in de jaren zeventig vestigden. Migrantten organiseerden zichzelf waar de bond dat niet deed – in organisaties als het Komitee Marokkaanse Arbeiders Nederland (KMAN), het Turkse HTIB. De FNV was aanvankelijk fel gekant tegen elke vorm van migrantenzelforganisatie. Haar eigen minderhedenbeleid, dat in de loop van de jaren tachtig vorm kreeg, sprak vooral de overheid op haar verantwoordelijkheden aan en bleef vaag over wat de bond zelf zou doen. Pas laat in het decennium ging ze, onder druk van de overheid, serieus pleitbezorgen, via cao-bepalingen en aanstellingsprogramma's die weinig opleverden. Hierin werden ze niet alleen door werkgevers gedwarsboemd, zoals Roosblads studie documenteert, maar ook door discriminatie en concurrentievrees in eigen kring.[§] En de dochters van die arbeiders, die in veel groteren getale betaald werk gingen doen dan hun moeders, belandden juist in de blootgestelde, laaggeorganiseerde sectoren – schoonmaak, zorg, horeca, logistiek – waar de bond het minst organiseert. De enige serieuze poging in deze richting, de migrantenschoonmaaksters van 'Schoon Genoeg,' was in McAleveys terminologie een mobilisatiecampagne.

Kortom, de intrede van vrouwen bracht organiseren voort dat het apparaat absorbeerde; die van de gastarbeiders bracht organiseren voort dat het grotendeels nooit ondernam – zelfhulp buiten de bond, en late belangenbehartiging erbinnen. Van twee kanten dezelfde ontkoppeling.

Wat de archieven aantonen

Het IISG-rapport *Precaire polder* (2018), gebaseerd op eerder ongeopend FNV-archiefmateriaal, documenteert hoe de verschuiving van leden naar personeel zich binnen de bond vol-

trok.[¶] In 1992 diagnosticeerde de interne projectraad van de Dienstenbond het probleem: de professionalisering van vakbondswerk had een 'kloof' geschapen tussen de wereld van actieve kaderleden en die van professioneel vakbondspersoneel. Betaalde bestuurders hadden 'zo'n voorsprong... dat kaderleden zich altijd inferieur voelen. Dit remt kaderleden af om actief te worden, want 'de bestuurder weet het toch beter en heeft overal een antwoord op.'" De auteurs merken op dat dit geen recente ontwikkeling was maar terugvoerde op de oorsprong van de moderne vakbeweging onder Henri Polak: de beslissing om professioneel personeel in dienst te nemen 'schiep reeds een zeker onderscheid tussen de wereld van de actieve kaderleden en de wereld van de professionele vakbondsmensen. Dit onderscheid is in zekere zin een kloof geworden.'

Het archiefmateriaal toont dat elke poging om deze kloof te dichten haar op een hoger niveau reproduceerde. Toen de Industriebond in de late jaren tachtig probeerde kaderleden meer bij de collectieve onderhandeling te betrekken, was de opkomst hoog (4.500 leden kwamen naar voorbereidende bijeenkomsten) maar 'de invloed van hun deelname was verwaarloosbaar.' Toen de Dienstenbond besloot 'de werkplek centraal' te stellen in het vakbondswerk, nam de oplossing de vorm aan van 'professionalisering van kaderactiviteiten' – het trainen van gespecialiseerde kaderleden om taken van betaalde bestuurders over te nemen, waarmee de kloof simpelweg verschoof van gewone leden versus werkorganisatie naar gewone leden versus gespecialiseerde kaderleden. Een districtshoofd schreef in 1988 aan de hervormingswerkgroep: 'Laten we niet net doen alsof we echt iets doen, want dat kan een enorme boemerang-effect hebben. Je moet er niet aan denken dat je kaderlid zou zijn en er achter zou komen.'

De conclusie van het rapport is vernietigend: de 'efficiency-slag' van professionalisering en specialisatie 'lijkt ten koste te zijn gegaan van de democratie in de bond, en kan de problemen die (kader)leden in de jaren '80 reeds hadden gesignaleerd zelfs hebben versterkt.' De verschuiving van werkplekorganisatie (bedrijfsledengroepen) naar deelname aan ondernemingsraden – die in de jaren negentig versnelde – 'lijkt op langere termijn te hebben bijgedragen aan de ondermijning van de stakingscapaciteit van de vakbeweging.'

Waarom reproduceert het patroon zichzelf? Niet omdat vakbonden hierin uitzonderlijk zijn – elke organisatie die delegeert ontwikkelt een laag met een belang bij haar eigen positie. Het belang is vrijwel universeel; de vraag is niet of het bestaat maar hoe je hier organisatorisch mee omgaat – en dat wordt moeilijker naarmate de organisatie opschaalt, omdat schaal het apparaat dat het verdedigen waard is concentreert en de inzet van het beklede van een positie verhoogt. Wat

§ Over de wilde stakingen van arbeidsmigranten in 1961–1974 (grotendeels buiten de vakbondsstructuren om) en de reactie van de bonden, zie het dossier van de Stichting VHV *Stakende arbeidsmigranten in de jaren 1960 en 1970*. Over het minderhedenbeleid van de FNV, haar aanvankelijke afkeer van migrantenzelforganisatie ('fel gekant tegen iedere vorm van zelforganisatie'), de nota die 'de overheid op haar verantwoordelijkheden aansprak' maar vaag bleef over de eigen rol van de bond, en de late, door de overheid aangejaagde belangenbehartiging van eind jaren tachtig, zie J. Roosblad, *Vakbonden en immigranten in Nederland (1960–1997)* (Aksant, 2002). Het KMAN en het HTIB zijn de bekendste Marokkaanse en Turkse migrantenzelforganisaties uit die periode.

¶ Van Dijk, Van Rossum, Van Diepen, Kösters, en Scholte, *Precaire polder* (IISG, 2018). Citaten in dit deel komen uit secties 3.4.1 (pp. 63-73), 3.4.2 (pp. 74-81) en 4.5 (pp. 130-138). Het citaat van het districtshoofd is uit een brief in het Industriebond-archief, inv. nr. 39, 1988. De diagnose van de projectraad van de Dienstenbond is uit 'Welk scenario biedt de DB FNV het meeste perspectief?' (1992), bijlage 'de kern van het probleem.'

specifiek is voor vakbonden is de *richting* waarin het belang wijst. Walther Müller-Jentschs analyse van vakbonden als 'intermediaire organisaties' lokaliseert die: de positie die de bestuurder wil behouden is de mediërende, tussen kapitaal en arbeid – wat het belang kantelt naar het leveren van een bestuurbaar ledenbestand aan de onderhandelingsrelatie, niet naar de ledenmilitantie die haar zou kunnen verstoren, en die kanteling wordt sterker naarmate de vakbond institutioneel meer is ingebed.* Neem de typische bestuurder: salaris niet gekoppeld aan uitkomsten in de sector waarvoor hij onderhandelt, vaak niet afkomstig uit die sector en niet van plan er lang te blijven, werkend op een vast contract dat hem isoleert van de gevolgen van slechte deals. Zo'n bestuurder heeft geen materiële prikkel om te winnen – en elke prikkel om de institutionele relaties waarvan zijn positie afhangt te behouden. Toen de Industriebond zijn participatieproces herontwierp, hadden de bestuurders die het ontwierpen een structureel belang bij een vorm van participatie die hun eigen relevantie behield – en dat is wat ze produceerden. Het resultaat is een zichzelf versterkende cirkel: bestuurders die niet organiseren hebben geen basis om hun eigen machtspositie te beoordelen, worden risicomijdend, organiseren dus niet – en die weigering zorgt dat er geen tegenkracht vanuit de leden ontstaat om de cyclus te doorbreken.

Bob Hanckes studie uit 1986 van een Belgische overheidsvakbondsafdeling levert het complementaire mechanisme – wat er aan de ledenkant gebeurt. Hij vond dat leden met een hoog klassenbewustzijn meer participeerden op elk niveau van vakbondsactiviteit, meer bereid waren om interne oppositie te formuleren en te organiseren, en systematisch hogere democratische aspiraties hadden. Zijn centrale conclusie was dat de verschuiving naar 'klantgericht' vakbondswerk – leden behandelen als consumenten van vakbondsdiensten in plaats van als dragers van collectieve actie – de democratie zou ondermijnen, omdat het juist de leden waren met een bredere politieke definitie van vakbondswerk die democratisering aandreven. De relatie is wederzijds versterkend: betrokken leden produceren politiek bewustzijn, dat democratische participatie aandrijft, die de betrokkenheid in stand houdt. Het organisatiemodel van het personeel stimuleert het omgekeerde: het depolitiseert leden, reduceert participatie en verankert de werkorganisatie.†

De twee mechanismen vormen samen een spiraal. Professionalisering betekent dat de vakbond minder levert; leden die dit herkennen en ermee zitten vertrekken; degenen die blijven behandelen de vakbond in toenemende mate als dienstverlener. Beide reacties verminderen het interne ver-

zet tegen de werkorganisatie – wat verdere professionalisering mogelijk maakt, verder vertrek, verdere berusting. De ledendalingscijfers hierboven zijn de kwantitatieve keerzijde van deze spiraal: een vakbond die niets levert verliest de leden die iets van je verwachten.

Accommodatie is niet hetzelfde als helder zicht, en geen van beide dekt de hele lading. Neem zelfs de leden die zich geen illusies maken over de werkorganisatie en die zien wat er gaande is: hoewel zij lijken in te stemmen met de veranderingen is er vooral sprake van berusting of accommodatie, een rationele reactie op een organisatie die weinig levert en waarbinnen het moeilijk is om dingen te veranderen. Hun berusting komt niet voort uit misleiding – dus daarop focussen zou niets opleveren. En voor de meeste leden speelt de kwestie van illusie nauwelijks: ze hebben geen belichaamde ervaring van een bond die draait op hun eigen activiteit in plaats van op personeel, en weinig vocabulaire om zich die voor te stellen, zodat de dominantie van de werkorganisatie niet zozeer registreert als een onrecht dat betwist moet worden maar als simpelweg hoe de bond werkt of als iets gematigd positiefs dat vanwege schaarse middelen niet verder komt.

Wat schaars is, is niet het besef dat de bond faalt – dat circuleert vrijelijk – maar twee lastiger verkrijgbare zaken: de levenservaring waardoor een door leden bestuurde bond als een reële optie zou voelen in plaats van als utopie, en diepgaand begrip *waarom* de bond faalt, van de oorzaken en de weeffouten. Dit laatste mist niet zomaar maar wordt actief geblokkeerd – door een technische kadering die de oorzaken laat verschijnen als een kwestie voor bestuurders en experts in plaats van als iets wat leden vanuit hun eigen werkervaring kunnen beoordelen, door een personeelsbestand dat de rolverdeling heeft geïnternaliseerd die het zou moeten aanvechten en terugduwt als leden erover reiken, en door de erosie van de plekken waar zulk begrip ooit gezamenlijk werd opgebouwd. En omdat de dispositie die de eerste afwezigheid achterlaat zowel affectief als cognitief is, is bewijs dat de bond ooit anders werkte onvoldoende om voldoende verlangen aan te wakkeren om die strijd aan te gaan.

Het uiteinde van de spiraal versterkt dit. De leden met de ervaring en het gezag om enthousiasme te wekken – degenen die onvrede in actie zouden kunnen omzetten – zijn onevenredig vaak degenen die al zijn weggejaagd of gestopt; wie blijft, doorziet het falen vaak wel zonder het in beweging te kunnen brengen, zodat zelfs heldere onvrede inert blijft. Daarom is 'verhef de leden, kweek bewustzijn' de verkeerde diagnose: het bazuïnt een falen rond dat ze al zien, terwijl

* Walther Müller-Jentsch, 'Trade Unions as Intermediary Organizations,' *Economic and Industrial Democracy* 6(1), 1985, pp. 3–33. Müller-Jentsch betoogt dat de structurele positie van de vakbondsbestuurder tussen kapitaal en arbeid belangen schept in het in stand houden van de intermediaire rol zelf – een dynamiek die intensiveert naarmate de vakbond meer institutioneel ingebed raakt. Richard Hymans complementaire analyse (met name *Industrial Relations: A Marxist Introduction*, 1975) identificeert hoe bestuurders 'belangen, perspectieven en middelen verwerven die vakbondsbeleid neigen te kanaliseren richting accommodatie met werkgevers of overheden en inperking van ledenactivisme' – niet door individuele tekortkomingen maar door de aard van de positie.

† Bob Hancké, 'Vakbondsleden en vakbondsdemocratie,' *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken* 2(4), 1986, pp. 30–43. Gebaseerd op zijn licentiaatsverhandeling uit 1985 aan de Vrije Universiteit Brussel, gepubliceerd als *Sociaal bewustzijn en vakbondsdemocratie*. De studie gebruikte het vierdimensionale model van vakbondsdemocratie van Nicholson et al. en ondervroeg leden van ACOD-Antwerpen. Hancké vond positieve correlaties tussen klassenbewustzijn en alle vier dimensies van vakbondsdemocratie. Zijn kernpunt: de 'klantenbinding' tussen leden en vakbond 'opent weinig perspectieven voor de studie van hun democratisch functioneren.' Het zijn leden met een bredere politieke definitie van vakbondswerk die de impulsen voor democratisering genereren.

het ontbreekt aan handelingsperspectief. Wat opgebouwd moet worden is moeilijker en specifiek: ervaring van het alternatief, kortetermijndoelen die concreet genoeg zijn om haalbaar te lijken maar die wel toewerken naar een nuttig overkoepelend doel en die de strijd waard zijn, de structurele geletterdheid die de oorzaken kan benoemen en onder druk kan vasthouden, en een groep leden die dat begrip in collectieve beweging kan omzetten. En dat moet worden opgebouwd door organiseren te combineren met langetermijn kadervormingsactiviteiten – de politiek-economische scholing die een begrip van het falen omzet in het vermogen om te analyseren, te argumenteren en te leiden.

De pensioenstrijd

De pensioenstrijd maakt de consequenties tastbaar. De strijd begon door middel van kortingen die waren ingevoerd via een technische wijziging waarover de meeste leden nooit waren geïnformeerd. De Pensioenwet van 2007 verplichtte pensioenfondsen hun toekomstige verplichtingen te waarderen tegen de risicovrije marktrente. Toen de crash van 2008 en de eurocrisis de rente vervolgens richting nul dreven, zwollen de verplichtingen van de fondsen op papier op en stortten hun dekkingsgraden in – ook al waren hun bezittingen, die zo'n 1.300 miljard euro waard waren, intact. Onder het financieel toetsingskader dwingt een lage dekkingsgraad een fonds om pensioenen niet langer te indexeren, en onder een bepaalde grens om ze te korten. Zo legden in 2013 meerdere van de grootste fondsen nominale kortingen op elke claim op, en werd indexatie jarenlang bevroren. Dit niet omdat het geld op was, maar omdat de boekhoudregel het zei. De hoogte van de uitkering werd niet meer bepaald door een toezegging uit een pensioenovereenkomst maar door één financieel-marktcijfer, de dekkingsgraad.[‡] Meer dan een decennium lang deed de FNV niets publieks tegen wat neerkwam op het verbreken van de pensioentoezegging, en de weerstand die wél ontstond kwam van onderop en tégen de leiding in plaats van via haar: FNV-kadercomités – 'Red

het Pensioenstelsel,' 'Breed Protest tegen de Pensioenroof' – die de ingestorte rekenrente een boekhoudtruc noemden en eisten dat ze omhoogging, en die pas rond 2018–2019 opdoken en, naar eigen zeggen, 'grotendeels onbekend zelfs binnen de FNV' bleven.[§] Dat de tegenreactie zo laat kwam, ligt er mede aan dat het apparaat was meegegaan in het marktwaarderingssysteem en de besturen bemant die het beleid uitvoeren: de specialisten die het hadden moeten aanvechten hadden het regime zelf al geïnternaliseerd, en toen leden het wél aanvochten verzette het campagne-team zich hiertegen. De vakbond zelf zette stille diplomatie (SER-overleg, achterkamertjesdeals) en incidentele demonstraties in voor een gevecht waarin echte concessies alleen hadden kunnen worden afgedwongen middels collectieve actie – wat de werkorganisatie niet kon of wou leveren. De uitkomst was onvermijdelijk lang voordat het bestuur ermee instemde – niet omdat het gevecht onwinbaar was, maar omdat de betrokken onderdelen van de organisatie die confrontatie niet aandurfd en -wild.

Achter dat onvermogen school een gebrek aan economische geletterdheid. Het breken van de pensioenbelofte lukte vanwege de vorm: door de uitkeringen afhankelijk te maken van een dekkingsgraad werd een politieke beslissing omgezet in een ogenschijnlijk boekhoudkundig feit, alleen door specialisten te begrijpen en verdedigbaar als pure voorzichtigheid. Om dit aan te kaarten was een economische geletterdheid die de risicovrije rekenrente kon benoemen als een politieke keuze in dienst van het kapitaal in plaats van een natuurwet, en dat argument onder druk kon verdedigen. Die geletterdheid was op elk niveau dun gezaaid, inclusief onder bestuurders. Vanwege het gebrek hieraan was weerstand bijna onmogelijk omdat het breken van de belofte makkelijk kon worden verkocht als 'goed beleid.'[¶]

Dat de FNV die tegenmacht een paar jaar eerder wél wist te mobiliseren, maakt het falen erger. In 2004, toen de overheid de vervroegde-uittrekingsregelingen (VUT en prepensioenen) wilde afschaffen, bracht de vakbond meer dan 300.000

‡ Het mechanisme wordt uiteengezet door Chris Driessen (senior pensioenadviseur van de FNV en vertegenwoordiger van de FNV in de SER) en David Hollanders in *Positie en strategie van de vakbeweging* (Wetenschappelijk Bureau voor de Vakbeweging / De Burcht, FNV). De Pensioenwet van 2007 ging over op marktwaardering van pensioenverplichtingen tegen de risicovrije rente; na 2008 deed de dalende rente de dekkingsgraden instorten en dwong, onder het financieel toetsingskader, tot niet-indexeren en de nominale kortingen van 2013, ondanks ruwweg 1.300 miljard euro aan fondsvermogen. Het FTK werd door het tweede kabinet-Rutte in 2015 opgelapt maar niet fundamenteel herzien. Hollanders' titel – 'Vakbond: slachtoffer én drager van financialisering pensioendomein' – vat de dubbele binding samen: de FNV is slachtoffer en drager van een financialisering waarin ze meeging en wier fondsbesturen ze bemant.

§ De georganiseerde uitdaging van het dekkingsgraadregime kwam via FNV-kadercomités in plaats van via de federatie, en richtte zich op de oorzaak – de risicovrije rekenrente – in plaats van alleen op de kortingen. 'Red het Pensioenstelsel' (een *Landelijke Actiecomité* van FNV-kaderleden, geïnitieerd in de sector Senioren) stelt dat de 'verkeerde rekenregels' indexatie onderdrukten terwijl het fondsvermogen steeg van ruwweg 800 miljard naar bijna 2.000 miljard euro, en omschrijft zichzelf als 'grotendeels onbekend, zelfs binnen de FNV' (redhetpensioenstelsel.nl). 'Breed Protest tegen de Pensioenroof' eiste een rekenrente van 3,5%, framede het pensioenakkoord van 2019 als pensioenroof, en riep leden op tegen de lijn van de leiding te stemmen (acties gedocumenteerd vanaf januari 2019; ruwweg 3.000 mensen gaven gehoor aan de oproep van de regionale comités op 8 september 2018). Over de interne weerstand – oppositie 'vanuit zowel het campagne-team van de bond als de Pensioencommissie,' en de eigen terughoudendheid van vicevoorzitter Tuur Elzinga om een hogere rekenrente te eisen ('monetair beleid biedt geen oplossing voor een neergaand kapitalistisch systeem') – zie 'Pensioencomités in debat met vicevoorzitter FNV Elzinga,' globalinfo.nl (2020). De financialisering achter de dubbele binding is uiteengezet in het hierboven aangehaalde Driessen/Hollanders-materiaal.

¶ Een vergelijkbaar politiek probleem speelde in dezelfde periode in de partijpolitiek. In aanloop naar de verkiezingen van september 2012 leidde de SP onder Emile Roemer de peilingen met rond de 35 zetels, met een programma dat de door de EU opgelegde begrotingsnorm van 3 procent verwierp. Onder druk gezet in de economische campagnedebatten om het negeren van de begrotingsregels te verdedigen – en zonder een uitgewerkt verhaal over waarom ze genegeerd konden worden – haperde Roemer; de SP viel terug naar haar niveau van 2010, 15 zetels, ingehaald door de PvdA van Diederik Samsom (over de ineensorting, zie Tom van der Meer, 'Het electorale fundament van de SP – en de dramatische campagne van 2012,' *StukRoodVlees*, 2014). De 60%-norm t.a.v. staatsschuld is, net als de rekenrente, een politieke keuze die als budgettaire noodzaak wordt gepresenteerd, en in beide gevallen waren de uitdagers niet in staat

mensen op het Museumplein – de grootste vakbondsdemonstratie in de Nederlandse geschiedenis – en kabinet en werkgevers bonden in. Pensioenbeleid was dus niet onwrikbaar. Het verschil was dat de dreiging in 2004 direct en zichtbaar was – een regeling die iedereen zag verdwijnen – terwijl de kortingen van de jaren 2010 via een technisch kanaal kwamen dat de meeste leden nooit als aanval herkenden. Het gevecht dat gemobiliseerd had kunnen worden kwam er nooit, en noch het bestuur noch de werkorganisatie deed iets om de dreiging zichtbaar te maken.

In de pensioencasus waren de institutionele belangen van de werkorganisatie niet abstract. De FNV beheert pensioenfondsen en bezit vastgoed via vehikels die verweven zijn met kapitaalfondsen, waardoor de organisatie als instelling financiële belangen heeft die kunnen afwijken van de belangen van haar leden. Cees Grimbergens onderzoekserie *Zwarte Zwanen* documenteert de gevolgen: in het geval van Pensioenfonds Vervoer pleegde Goldman Sachs fraude met miljarden aan fondsvermogen, en de FNV- en CNV-bestuurders die in het fondsbestuur zaten dekten het toe. Leden van het verantwoordingsorgaan werden het zwijgen opgelegd met geheimhoudingsverklaringen en dreigementen met juridische procedures.* Het pensioenakkoord dat het FNV-bestuur uiteindelijk sloot – en de royerering in 2022 van Jan de Jong, de voorzitter van de sector Senioren, omdat hij publiekelijk de steun van de sector had ingetrokken – volgt hetzelfde patroon dat Grimbergen documenteert bij meerdere fondsen: de werkorganisatie als geheel of specifieke vakbondsbestuurders met bestuurszetels in het pensioenfinanciële complex ontwikkelen institutionele loyaliteiten die hun verantwoordingsplicht jegens leden overstijgen.

Diezelfde dynamiek heeft een langer en scherper precedent één sector verderop, en het scharniert op een herstructurering die de bonden zelf mee hebben ontworpen. Het havenpensioenfondsen – het Pensioenfonds voor de Vervoer- en Havenbedrijven – beschikte over reserves waaruit bonden en werkgevers jarenlang hadden geput voor vroegpensioenregelingen; toen de FNV en het CNV in 1996 met de werkgevers voorstelden er €136 miljoen uit te halen om de pensioenleeftijd te verlagen, ging het fondsbestuur alleen akkoord op voorwaarde dat het fonds zó werd omgebouwd dat zulke ‘grepen uit de kas’ nooit meer konden voorkomen. Het

ging op in de onafhankelijke verzekeraar Optas, op veilige afstand van werknemers en werkgevers, met zijn miljarden voortaan beheerd door professionals in plaats van de sociale partners – en juist de ingreep die het geld moest beschermen plaatste het buiten het bereik van de leden. Optas indexeerde niet langer en potte de reserves op; dat maakte het een overnameprooi, Aegon nam het in 2007 over, en de fusie Optas-Aegon van 2018 stelde Aegon in staat de geoormerkte reserves – inmiddels €2,5 miljard, zo’n €58.000 per verzekerde – voor eigen doeleinden aan te wenden. De Nederlandsche Bank, de toezichthouder die de leden hoort te beschermen, keurde de fusie in het geheim goed en verklaarde zestien van haar documenten vertrouwelijk op het ongefundeerde zeggen van de verzekeraar; een rechter vernietigde die instemming in 2023 omdat de bank ‘onvoldoende oog’ had gehad voor de havenarbeiders – waarna er niets gebeurde, zodat de gepensioneerden, van wie de meesten inmiddels de tachtig voorbij zijn, nog altijd procederen. Dat de bonden zelf de gedepoliteerde structuur mee hebben opgebouwd is de kern: de als bescherming verkochte herstructurering was het instrument van de onteigening.[†]

Maar ook het polderkader beperkte wat structureel mogelijk was – en die beperking was er niet een die de FNV in haar eentje had kunnen omverwerpen, hoe strijdbaar ook: het regime van rekenrente en dekkingsgraad was inmiddels wet, geschraagd door de centrale bank en de fiscale architectuur van de EU. De twee mechanismen produceren dan identiek gedrag – bestuurders die actie tegenhouden om de organisatie te beschermen – vanuit tegengestelde oorzaken: endogene verstrengeling en exogene inperking. In de pensioencasus zijn ze niet eens netjes te scheiden, want de FNV hielp het regime bouwen waarin ze nu vastzit – ze ging mee in de financialisering van het pensioenstelsel en bemant de besturen die het uitvoeren. Dat maakt haar, in de woorden van een FNV-adviseur, tegelijk slachtoffer én drager. Endogene verstrengeling vraagt om het herverdelen van autoriteit binnen de vakbond; exogene beperking vraagt om het veranderen van de kwetsbaarheid van de organisatievorm voor het poldermodel. De FNV-pensioencasus raakt aan beide, en dat is mede waarom het lastig voorkombaar of oplosbaar is.

om verzet te organiseren onder (resp.) de bevolking en vakbondsleden. Dit is een ander punt dan hierboven: het probleem hier is een gebrek aan inzicht en organisatiekracht; hier is het de klasse-analytische geletterdheid om een legitimatie aan te vechten die als technische voorzichtigheid is verkleed.

* De verstrengeling tussen vakbondsbestuur en de financiële industrie is gedocumenteerd in Cees Grimbergens onderzoeksdocumentaireserie *Zwarte Zwanen* (Omroep MAX, 2013–2025). De Pensioenfonds Vervoer-zaak is de meest onthullende, maar Grimbergen documenteert het patroon bij meerdere fondsen: vakbondsbestuurders met bestuurszetels ontwikkelen institutionele loyaliteiten die verantwoordingsplicht jegens leden overstijgen. Dezelfde serie documenteert een parallelle geheime schikking bij het ABP, het grootste Nederlandse fonds, dat zijn geheimhoudingsovereenkomst met Goldman Sachs in 2013 erkende zonder het onderliggende verlies te openbaren (*Zwarte Zwanen 2*, ‘Schatrijk met uw pensioenpremie’). De serie is beschikbaar via [MAX Vandaag](#).

† Merijn Rengers en Jeroen Wester, ‘De toegeëigende pensioenmiljarden van havenarbeiders en de rol van DNB: wie houdt toezicht op de toezichthouder?’, *NRC*, 11 mei 2025. De herstructurering in 1996 (FNV/CNV en werkgevers) van het Pensioenfonds voor de Vervoer- en Havenbedrijven tot de onafhankelijke verzekeraar Optas (om de pensioenleeftijd te verlagen en ‘grepen uit de kas’ te beëindigen), de overname door Aegon in 2007, de fusie Optas-Aegon van 2018 die de geoormerkte reserves vrijspelde (inmiddels €2,5 miljard, ~€58.000 per verzekerde), de geheime instemming van De Nederlandsche Bank en het vertrouwelijk verklaren van zestien fusiedocumenten op het ongefundeerde zeggen van Aegon, en het vernietigende vonnis van februari 2023 wegens ‘onvoldoende oog’ voor de havenarbeiders zijn alle afkomstig uit dit onderzoek. Het cassatieberoep van pensioenadvocaat Florence Schoonderwoerd loopt nog bij de Hoge Raad. Dit is een ander fonds en een andere affaire dan de zaak Pensioenfonds Vervoer / Goldman Sachs hierboven; wat het toevoegt is dat de bonden de gedepoliteerde structuur die de onteigening later mogelijk maakte, zelf hebben helpen bouwen.

Een vocabulaire voor wat er misging

Het traject van de FNV – van werkplekafwezigheid naar professionele dominantie naar organisatorische verlamming – is hoe een organisatie zich ontwikkelt zonder betekenisvolle tegenwerking. Wat de Nederlandse archieven registreren als een ‘kloof’ tussen bestuurders en kader, laat McAleveys veldwerk ons preciezer benoemen. Dankzij decennia als vakbondsorganizer en hoofdonderhandelaar onderscheidt ze in *No Shortcuts* (2016) drie actievormen die het ene woord ‘professionalisering’ op één hoop veegt.*

Pleitbezorging of **advocacy** betekent dat professionals handelen namens een achterban. Advocaten, lobbyisten, onderzoekers en communicatiespecialisten voeren de strijd. Gewone mensen zijn op geen enkele betekenisvolle manier betrokken. Dit model kan kleine winsten opleveren – de gordelplicht, productveiligheidsregels – maar het kan macht niet aanvechten, omdat het nooit het enige concrete voordeel inzet dat gewone mensen hebben ten opzichte van elites: grote aantallen, georganiseerd om collectief te handelen.

Mobiliseren betekent dat een professionele staf aanhangers naar acties stuurt: rally's, petitie, media-evenementen, stembuscampagnes. Dit is een flinke verbetering ten opzichte van advocacy, want er komen mensen opdagen. Maar de aanwezigen worden geregisseerd. De staf ziet zichzelf als de centrale drijvende kracht van verandering; de deelnemers zijn er om gefotografeerd en geteld te worden, niet om mee te beslissen over strategie. Mobiliseren kan er van buitenaf radicaal uitzien – massademonstraties, social-mediacampagnes, burgerlijke ongehoorzaamheid – terwijl het de achterban feitelijk demobiliseert, omdat gewone mensen leren dat hun rol is om instructies op te volgen in plaats van zelf handelingsvermogen uit te oefenen.

Organiseren betekent dat het handelingsvermogen voor verandering berust bij een voortdurend groeiende basis van gewone mensen die geen activisten zijn, die niet kwamen opdagen omdat ze sympathisant waren, en die meehelpen de machtsanalyse te ontwikkelen, de strategie te ontwerpen en de uitkomst zelf te realiseren. De organiseeraanpak steunt niet op door staf aangestuurde acties maar op het opbouwen van meerderheidsparticipatie onder een afgebakende achterban – een werkplek, een kerkgemeenschap, een buurt – en het testen van die participatie door escalerende collectieve acties die de leden zelf leiden.

McAleveys kernbevinding is dat alleen organiseren de macht kan opbouwen die nodig is voor gevechten met hoge inzet. Of de eis nu een pensioenregeling is, controle over productie, onderwijsfinanciering, of het recht om je vakbond te organiseren in een staat met vijandige wetgeving: de macht die nodig is om te winnen is evenredig aan wat het de tegenstander kost om toe te geven. Goedkope eisen

(een marginale loonsverhoging voor schoonmakers, waar loonen een klein deel van de gebouwkosten uitmaken) kunnen worden gewonnen door te mobiliseren. Eisen met een hoge waarde (een uitkeringspensioen, controle over arbeidsomstandigheden, het stakingsrecht) vereisen de geloofwaardige dreiging van collectieve actie door een meerderheid – wat organiseren vereist.

Het onderscheid is van belang omdat veel van wat door gaat voor ‘organiseren’ in hedendaagse bewegingen feitelijk mobiliseren is. Als een stafmedewerker de petitie schrijft en aanhangers vraagt te tekenen, is dat mobiliseren. Als organische leiders op de werkvloer een overweldigende meerderheid van hun collega's een openbare petitie laten tekenen die erkenning eist – wetend dat de werkgever hun namen zal zien – is er sprake van organiseren. Op een foto kan de petitie er hetzelfde uitzien. De macht erachter is fundamenteel anders.

Hoe organiseren eruitziet

De Amerikaanse casus toont hoe het alternatief eruitziet – zowel wanneer het werkt als wanneer het wordt vernietigd.

De Congress of Industrial Organizations (CIO), opgebouwd in de jaren dertig door massastakingen, sit-downs en militantie van de basis, draaide op wat McAlevey diep organiseren noemt. Socialisten, communisten, IWW-veteranen waren de beste organizers van de CIO, juist omdat zij zich niet alleen inzetten voor het winnen van campagnes maar voor het opbouwen van het vermogen van werkenden om collectief te handelen en het samenbrengen van arbeiders met verschillende etnische achtergrond en vaardigheidsniveaus, die de ambachtbonden van de AFL grotendeels hadden afgeschreven als ongeschoold. Zij ontwikkelden specifieke methoden: het identificeren van organische leiders (arbeiders tot wie hun collega's zich van nature wendden, die vaak *niet* de eersten waren die zich als vrijwilliger voor de vakbond meldden), het rekruteren en ontwikkelen van die leiders, en het gebruik van escalerende ‘structuurtests’ om te beoordelen of de organisatie in staat was om te staken. De vakbonden die daaruit voortkwamen waren, zoals Stepan-Norris en Zeitlin aantoonde, niet alleen de effectiefste maar ook de meest democratische – uitgerust met de interne facties, open verkiezingen en alternatieve nieuwsbrieven waarvan Robert Michels zei dat ze onmogelijk waren. ‘De ijzeren wet van oligarchie’ vernietigde deze vakbonden niet. McCarthyisme vernietigde ze: de Taft-Hartley Act van 1947 verbood solidariteitsstakingen en eiste anticommunistische verklaringen; de daaropvolgende zuiveringen verdreven de linkse organisatoren die de ruggengraat van de CIO-methode vormden, vaak met medewerking van de rechterzijde van de bonden.[§]

Wat ervoor in de plaats kwam was *business unionism* – een professionele staf die het verval beheerde. De American Federation of Labor beoefende dit al decennia: haar leiders, zoals Piven en Cloward opmerkten, ‘gingen meer functione-

* Jane McAlevey, *No Shortcuts: Organizing for Power in the New Gilded Age* (Oxford University Press, 2016). McAleveys onderscheid tussen advocacy, mobiliseren en organiseren is gebaseerd op decennia ervaring als vakbondsorganizer en op vergelijkend onderzoek naar Amerikaanse vakbondscampagnes na 2000.

§ Judith Stepan-Norris en Maurice Zeitlin, *Left Out: Reds and America's Industrial Unions* (Cambridge University Press, 2003). Hun systematische analyse toont aan dat links-geleide CIO-vakbonden zowel de meest effectieve als de meest democratische waren – in tegenspraak met Michels' ‘ijzeren wet van de oligarchie.’

ren als arbeidsmakelaars dan als arbeidersleiders, meer vertrouwend op heimelijke afspraken met werkgevers.' Nadat het McCarthyisme het organisatorenkader van de CIO had vernietigd, won het AFL-model bij verstek. Sweeney huurde de American Management Association in om zijn groeiende SEIU-staf te trainen, met de *Harvard Business Review* bovenaan het curriculum (Moody). Automatische contributieheffing ontkoppelde ook hier inkomsten van betrokkenheid. Het dienstverleningsmodel werd de weg van de minste weerstand.*

Toen kwam wat McAlevey 'New Labor' noemt. In 1995 won een nieuwe generatie vakbondsleiders onder leiding van John Sweeney de eerste betwiste verkiezing in de geschiedenis van de AFL-CIO door te beloven de bonden nieuw leven in te blazen door agressief te gaan organiseren; Andy Stern volgde hem het jaar daarop op aan het hoofd van hun vlaggenschip, de SEIU. Twintig jaar en honderden miljoenen dollars later was de organisatiegraad verder gedaald: van 10,3% naar 6,7% in de particuliere sector. Wat ging er mis?

New Labor verving organiseren door de *corporate campaign*: tactische oorlogvoering niet door arbeiders maar door een professionele staf van onderzoekers, juristen en communicatiemensen die de werkgever bestookt via merkshade, aandeelhoudersacties, politieke hefbomen en neutraliteitsovereenkomsten. In het corporate-campagnemodel zijn arbeiders één van een dozijn 'hefboompunten' – gelijkgesteld aan een gemeenteraadslid, een ketenpartner of een journalist. Communicatiestaf selecteert een paar mediagenieke arbeiders als 'authentieke boodschappers,' coacht hen en presenteert hen aan de media. De rest is irrelevant. Peter Olney, organizing director van de International Longshore and Warehouse Union, beschreef de interne discussies zo: 'De gesprekken gingen erover hoe arbeiders het organiseren eigenlijk in de weg zaten'.

Het verschil tussen de twee modellen wordt het helderst geïllustreerd door het contrast tussen twee afdelingen van dezelfde vakbond – SEIU – die beide verpleeghuismedewerkers organiseerden in het nieuwe millennium. In Connecticut handhaafde vakbond 1199 New England de CIO-traditie: identificatie van organische leiders, open onderhandelingen waar alle arbeiders welkom waren, en routinematig staken met breed draagvlak. Het resultaat waren de beste verpleeghuisarbeidscontracten van het land – inclusief uitkeringspensioenen die zorgmedewerkers in staat stelden met pensioen te gaan via een zwaar werkregeling. In de staat Washington volgde de SEIU-afdeling het Stern-model: bedrijfscampagnes, neutraliteitsafspraken uitonderhandeld door staf, contracten die arbeiders van werkvloerrechten en het stakingsrecht beroofden. In ruil daarvoor kregen ze marginale loonsverhogingen. Wat de vakbond kreeg was organisatorische groei – meer contribuerende leden, niet betere arbeidsvoorwaarden. Dezelfde vakbond, dezelfde sector,

* Frances Fox Piven en Richard A. Cloward, *Poor People's Movements: Why They Succeed, How They Fail* (Vintage, 1977). Hun analyse van hoe formele organisaties ontwrichtende macht laten verdampen is specifiek van toepassing op organisaties die mobiliseren beoefenen in plaats van organiseren – een onderscheid dat zij niet maakten maar dat McAleveys kader verduidelijkt.

hetzelfde land, tegengestelde aanpakken – en de resultaten waren zo verschillend als de methoden voorspelden.[†]

Hele-arbeider organiseren: de Smithfield-casus

Het contrast tussen 1199NE en de SEIU in Washington state laat het verschil zien tussen organiseren en mobiliseren op de werkplek. De Smithfield-casus laat zien waarom de werkplek alleen niet genoeg is.

Smithfield Foods exploiteerde de grootste varkensslachterij ter wereld in het gehucht Tar Heel, North Carolina – een right-to-work-staat[‡] met de laagste organisatiegraad van het land. Het personeelsbestand was overwegend mannelijk, raciaal en etnisch divers (zwarte, Latino, witte en inheems-Amerikaanse – grotendeels Lumbee – arbeiders), en blootgesteld aan omstandigheden waarmee de vleesverwerkingsfabrieken die Upton Sinclair in *The Jungle* (1906) beschreef modern leken: veel arbeiders misten vingers of ledematen, de lopende banden draaiden op snelheden die suggereerden dat de bazen arbeiders zagen als verlengstukken van de machines. Het bedrijf speelde raciale en etnische spanningen systematisch uit door de federale immigratiedienst in te zetten om illegale arbeiders te terroriseren en raciale verdeeldheid te gebruiken om solidariteit tussen zwarte en witte arbeiders tegen te gaan.

De UFCW probeerde de fabriek drie keer te organiseren. De eerste twee pogingen (1994, 1997) faalden. Beide benaderden de campagne als een werkplekgevecht: genoeg kaarten getekend krijgen, de NLRB-verkiezing winnen.[§] Werkgever-sintimidatie, raciale verdeeldheid en de afwezigheid van enige gemeenschapsinfrastructuur versloegen beide pogingen.

De derde poging slaagde – en slaagde overtuigend – toen de campagne werd herkadert als een moreel gevecht waarin ras en klasse gelijk gewicht kregen, en de eigen gemeenschapsnetwerken van de arbeiders systematisch werden ingeschakeld. Dominee Nelson Johnson, een burgerrechten-veteraan, speelde hierin een centrale rol: hij hielp de campagne arbeiders te bereiken via hun kerken, hun families, hun sportteams, hun buurtrelaties. Arbeiders zelf lichtten hun gemeenschappen voor over de omstandigheden in de fabriek. Wilde stakingen veroorzaakten een crisis die de gemeenschap niet kon negeren. De landelijke consumenten-

campagne hielp, maar zonder het handelingsvermogen van de arbeiders en hun gemeenschap zou er geen overwinning zijn geweest.

McAlevy noemt dit ‘whole worker organizing’: de erkenning dat arbeiders niet slechts werknemers zijn maar mensen die zijn ingebed in families, kerkgemeenschappen en buurten, en dat hun macht op de werkplek afhangt van (en kan worden versterkt door) hun invloed in die andere settings. De linkse organisatoren van de CIO begrepen dit in de jaren dertig; William Z. Foster's *Organizing Methods in the Steel Industry* wijdt een heel hoofdstuk aan het betrekken van kerken, broederschappen en werklozenorganisaties. McAlevy wijst erop dat de meeste hedendaagse vakbonden dit vermogen zijn kwijtgeraakt – niet omdat ze niet over ‘bondgenoten in de gemeenschap’ spreken, maar omdat ze gemeenschapsbetrokkenheid uitbesteden aan staf of aan zwakke bevriende organisaties in plaats van het op te bouwen via de eigen organische banden van de arbeiders.

Zou het hier kunnen werken?

De schoonmakersstakingen van 2010–2014 worden het vaakst aangehaald als bewijs dat organiseren in de Nederlandse context zou kunnen werken. De ‘Schoon Genoeg’-campagne gelanceerd door de FNV in 2007 met op SEIU geïnspireerde organiseertechnieken, produceerde de langste stakingsacties in Nederland sinds 1933: negen weken in 2010, vijftien weken in 2012. De schoonmakers – overwegend vrouwen, overwegend met een migratie- of etnische-minderheidsachtergrond – wonnen loonsverhogingen, betere scholing, werkdrukbeoordelingen en verbeterde ziekteverzuimvoorwaarden. Het ledental in de schoonmaaksector verdubbelde ruwweg. De campagne richtte ook een Schoonmaakparlement op – 75 gekozen schoonmaakmedewerkers die als besluitvormingsstructuur van de campagne fungeerden. Binnen de FNV-geschiedenis was dit ongekend: arbeiders die collectief handelingsvermogen uitoefenden via een orgaan onder hun eigen controle, in plaats van via bestuurders die namens hen onderhandelden.[¶]

Maar wat voor macht werd hier opgebouwd? Zoals Connolly, Marino en Martinez Lucio documenteerden op basis van uitgebreid veldwerk (2008–2013), is het antwoord ambigu.

† Over het contrast tussen 1199 New England en Washington state SEIU, zie McAlevy, *No Shortcuts*, hoofdstuk 3. Dezelfde landelijke vakbond, dezelfde sector (particuliere verpleeghuizen), hetzelfde land – radicaal verschillende aanpakken en radicaal verschillende uitkomsten.

‡ Zogeheten ‘right-to-work’-wetten, toegestaan onder de Taft-Hartley Act, verbieden de union-security-clausules – de *union shop* en de *agency fee* – die arbeiders in een georganiseerd bedrijf anders zouden verplichten lid te worden van de vakbond of op zijn minst te betalen voor de belangenbehartiging die de bond hun wettelijk verschuldigd is. De naam is een vinding van werkgevers: de wetten geven geen recht op werk, alleen het recht om door een vakbond vertegenwoordigd te worden zonder eraan bij te dragen. (De eigenlijke *closed shop* – vakbondslidmaatschap als voorwaarde om aangenomen te worden – werd in 1947 federaal verboden.) Deze clausules zijn de lidmaatschapstegenhanger van de automatische contributieheffing, en vanuit organiseerogpunt snijden ze naar twee kanten: ze beschermen een bond tegen meeliften, maar waar die al is afgegleden naar dienstverlening laten ze hem teren op gegarandeerd lidmaatschap in plaats van dat telkens opnieuw te verdienen.

§ De erkenningsverkiezing is zelf deel van wat hiervan een mobiliseergevecht maakt dat beperkt blijft tot de werkplek, in plaats van een organiseergevecht. Ze richt de campagne op één juridisch moment in plaats van op duurzame macht op de werkvloer, en levert de werkgever een procedureel slagveld – uitstelprocedures, verplichte ‘captive-audience’-bijeenkomsten, geschillen over de samenstelling van de onderhandelingsseenheid – waarin de straffen voor het illegaal ontslaan van organizers zwak genoeg zijn om een routineuze bedrijfskost te vormen. Een bond kan de stemming winnen en niets hebben opgebouwd dat het eerste cao-gevecht overleeft.

¶ Heather Connolly, Stefania Marino, en Miguel Martinez Lucio, ‘“Justice for Janitors” goes Dutch,’ *Work, Employment and Society* 31(2), 2017, pp. 319–335. Gebaseerd op meer dan 50 interviews met vakbondsbestuurders en organizers plus niet-participerende observatie van 2008–2013. Alle citaten van FNV-organizers en -bestuurders zijn uit hun veldwerk. Zie ook Ad Knotter, ‘Justice for Janitors Goes Dutch,’ *International Review of Social History* 62(1), 2017.

Enerzijds schiep de campagne werkelijk handelingsvermogen bij arbeiders. Een organizer verwoordde de verschuiving van institutionele legitimiteit naar ledenmacht: het doel was een akkoord getekend ‘vanuit een machtspositie... Niet vanuit de institutie, niet vanuit het feit dat ze zeggen, “Ik accepteer dat je aan tafel zit.” Nee! Ze moeten zeggen, “Nou, ik kan je niet weghalen van de tafel want je hebt de macht.”’ Anderzijds werd de campagne gestart door het bestuur, en de infrastructuur werd vooral opgetuigd door gespecialiseerde *organizers*, in plaats van dat dit werd gedaan door organische leiders onder de schoonmakers zelf die een opleiding kregen.

De nageschiedenis van de campagne illustreert dit. Na de stakingen werden de organizers in feite wat Connolly et al. ‘ontevredenheidsmanagers’ noemen: ze perkten verwachtingen in die waren gewekt maar die niet pasten binnen binnen de bestaande vakbondsstructuur en kanaliseerden die. Uiteindelijk werd er een commissie opgericht waarin werkgevers, vakbonden en opdrachtgevers samen zorgen voor ‘eerlijke prijzen’ – sociaal partnerschap onder een andere naam. Het leiderschap gebruikte de organisatietactieken om een sterkere positie aan tafel te krijgen, niet om de tafel te vervangen. En toen de campagne eindigde verdampte veel van de mobilisatie-infrastructuur. Ook het Schoonmaakparlement verdween – de democratische structuur bleek een campagne-instrument, geen permanente transformatie van het operationele model. En daarom zou McAlevey het mobiliseren noemen, hoewel het participatiever was dan wat de FNV normaal doet.

Het organiseerexperiment blijft marginaal binnen de FNV-structuur: ruwweg 100 organizers op circa 2.000 FTE.* Campagnes in laagbetaalde sectoren werden gesubsidieerd door welvarender sectoren, wat wrevel wekte. Overdracht naar andere sectoren was beperkt: bestuurders in oudere sectoren zoals de industrie – sectoren met hogere organisatiegraad – waren, zoals een FNV-Bondgenoten-bestuurder het uitdrukte, ‘niet zo geïnteresseerd in organiseren.’ De fundamentele vraag – ‘waarvoor organiseren wij?’ – blijft onbeantwoord. Als het antwoord is ‘om onze positie binnen gereguleerd sociaal partnerschap te versterken,’ dan is organiseren een tactische innovatie binnen het advocacy-model,

geen transformatie ervan.

Er is nog iets dat opvallend genoeg niet werd overgenomen. De campagne ontleende haar naam en methoden aan de ‘Justice for Janitors’ van de SEIU – maar niet haar agenda. In de Verenigde Staten maakte diezelfde campagne het bestrijden van seksueel geweld tegen het overwegend uit migranten bestaande en overwegend vrouwelijke schoonmaakpersoneel tot een van haar kernpunten: de *Frontline*-documentaire *Rape on the Night Shift* (2015) bracht het naar buiten, schoonmakers wonnen vervolgens Californische wetten (AB1978 in 2016, AB2079 in 2018) die training tegen intimidatie verplichtten, terwijl vrouwen door ervaringsdeskundigen geleide structuren bouwden – het *Ya Basta* Center, een *promotora*-voorlichtingsprogramma – om andere vrouwen te organiseren rond de gevaren van geïsoleerd werk. Schoon Genoeg organiseerde een demografisch vrijwel identiek personeelsbestand en zweeg hier in alle toonaarden over: noch haar eisen (loon, reiskosten, taalscholing onder werktijd, waardering), noch het veldwerk erover, noch het latere zwartboek van het Schoonmakersparlement zelf (intimidatie door leidinggevend, werkdruk, contracten, ziekmelden) registreert enige vorm van intimidatie of gendergerelateerde onveiligheid op het werk.† Hier zie je het verschil tussen mobiliseren en organiseren terug in de strijdeisen in plaats van in wie het gevecht voert: een door personeel bepaalde agenda van haalbare eisen die aan de onderhandelingstafel geen kwaad kunnen, in plaats van het benoemen en vechten voor wat de arbeiders zelf het meest bedreigt. *Deep organizing* ontleent zijn agenda aan wat de arbeiders het meest willen veranderen. Als je de tactieken importeert zonder die genererende kern, blijven de kwesties die een ledenbestand zelf zou aandragen onzichtbaar. En hoewel we voor de Nederlandse situatie simpelweg niet weten in hoeverre dit speelt, is de FNV daar zelf sterk debet aan: ze doet er geen onderzoek naar en rapporteert er niet over, terwijl TNO en Europese instanties dit wél als risicoberoepen en -populaties aanmerken.

De Smithfield-casus laat zien hoe een diepere aanpak eruit zou kunnen zien. Het ledenbestand van de FNV omvat veel arbeiders bij wie whole-worker organiseren het meest voor de hand liggend en het krachtigst zou zijn: migrantarbeiders

* Paul de Beer en Lisa Berntsen, ‘Trade unions in the Netherlands: Erosion of their power base in the stable Polder Model,’ in Waddington, Müller, en Vandaele (red.), *Trade unions in the European Union* (Peter Lang/ETUI, 2023), pp. 799-832. Het oprichtingspact van 1945, de loonstagnatie-data, de organiseer-/stafverhouding, de loon-ledenelasticiteit en de werkgeversbijdragecijfers zijn alle uit dit hoofdstuk. De Beer en Berntsen concluderen dat ‘marginalisering het meest waarschijnlijke scenario lijkt voor de Nederlandse vakbonden’ – een oordeel vanuit de mainstream van de arbeidsverhoudingen, wat het des te opvallender maakt.

† Over de Nederlandse campagne: Connolly, Marino en Martinez Lucio (2017); de *misstanden* werden gerapporteerd in de enquête van het Schoonmakersparlement (2021) – intimidatie door leidinggevend, werkdruk, contracten, ziekmelden. Over de Amerikaanse vergelijking: de *Frontline*/Reveal-documentaire *Rape on the Night Shift* (2015); de Californische wetten AB1978 (2016) en AB2079 (2018), die registratie en verplichte training tegen (seksuele) intimidatie en geweld in de schoonmaakbranche invoerden; en de door overlevenden geleide *Ya Basta*-coalitie en het *promotora*-voorlichtingsprogramma van de SEIU. Dat Nederlandse stilzwijgen komt niet doordat het risico onbekend zou zijn: arbo-voorlichting (TNO’s *Wegwijzer Seksuele Intimidatie*; de Nederlandse Arbeidsinspectie) rekent de schoonmaak tot de sectoren met een hoog risico op seksuele intimidatie, juist vanwege alleen werken, nachtelijke uren, wisselende locaties en daders van buiten (klanten), en Europees onderzoek – UNI Global Unions *Working Against the Clock*, de psychosociale-risicorichtlijn van EU-OSHA voor de sector – documenteert hetzelfde risico voor het overwegend vrouwelijke schoonmaakpersoneel, dat grotendeels een migratieachtergrond heeft. En de omissie bleef niet beperkt tot 2010–2014: de hierboven genoemde enquête van het Schoonmakersparlement (2021) en een parallel onderzoek van FNV Schoonmaak en Schoonmakend Nederland (2021) onder 292 schoonmakers kaderen het probleem allebei als intimidatie, discriminatie en ongewenst gedrag (herkomst, huidskleur, religie), met gendergerelateerde veiligheid nergens onder de benoemde categorieën.

in de logistiek, landbouw, vleesverwerking en schoonmaak, ingebed in etnische, religieuze en buurtgemeenschappen die de werkorganisatie niet bereikt. Wie neemt de beslissingen binnen de vakbond? Als dit een klassenprobleem is en niet alleen een diversiteitsprobleem, schiet de standaardreactie van 'meer representatie' tekort. Het probleem is niet de demografische samenstelling van de professionele kaste maar haar bestaan.

Interne hervorming en haar grenzen

De FNV heeft haar eigen rank-and-file hervormingsmoment gekend – en de vergelijking met de Chicago Teachers Union (CTU) is leerzaam, juist vanwege wat er anders verliep.

In 2010 was de CTU – in McAleveys woorden – 'een vrij typische zwakke, fantasieloze organisatie.' Een factie genaamd CORE won het vakbondsvoorzitterschap door campagne te voeren op diep organiseren. Binnen twee jaar was CTU in staat een stakingsautorisatiedrempel van 75% te negeren die was ingevoerd om stakingen onmogelijk te maken en voerde een negendaagse staking die burgemeester Rahm Emanuel versloeg – een Democraat met nauwe banden met het grootkapitaal. Het belangrijkste resultaat was niet het contract maar de duurzame macht die de staking buiten de werkplek opleverde: ze verschoof de publieke opinie in Chicago en maakte CTU-voorzitter Karen Lewis tot een geloofwaardige uitdager in de burgemeestersverkiezing.[‡]

In 2009 organiseerde een groep kaderleden binnen Abvakabo FNV die zichzelf de 'Kloofdichters' noemden, een interne oppositiegroep. De naam was de diagnose: er was een 'geweldige kloof' tussen wat bestuur en leden wilden doen. Op initiatief van Lot van Baaren en Ger Geldhof, beiden bondsraadleden, schreven de Kloofdichters een programma voor een democratische en strijdbare vakbond en stelden elf kandidaten voor het onbezoldigde bestuur op het congres van mei 2010. Hun slogan: 'Abvakabo FNV wordt weer een vakbond van, voor en door de leden.'[§]

Zeven van de elf kandidaten wonnen. Met twee bondgenoten verkozen in het dagelijks bestuur had de hervormingsfractie een meerderheid in het vijftienkoppige bestuur. Het congres nam op alle fronten verscherpte standpunten aan – versterking van de 'actiepoot' van de vakbond, meer ledencontrole over bestuursverkiezingen, verwerping van de technocratische lijn van het vertrekkende bestuur.

Toen de pensioencrisis van 2011 toesloeg, weigerde het door de Kloofdichters beïnvloede Abvakabo-bestuur het akkoord te accepteren dat tussen de FNV-confederatie, werkgevers en overheid was uitonderhandeld. FNV-voorzitter Agnes Jongerius had het pensioenakkoord getekend – verhoging van de pensioenleeftijd van 65 naar 67 en verschuiving van

financieel risico naar werknemers – ondanks verzet van de twee grootste bonden. Negentig procent van de ondervraagde leden was tegen het akkoord; bij FNV Bondgenoten stemde 96% tegen. Maar de federatieraad opereerde op basis van een-stem-per-bond ongeacht ledenomvang: Bondgenoten en Abvakabo vertegenwoordigden samen 60 procent van het FNV-ledenbestand en waren betrokken bij 90 procent van de collectieve onderhandelingen, maar hadden slechts 2 van 19 stemmen. Een coalitie van kleinere bonden drukte het akkoord door. De architectuur van de federatie produceerde een uitkomst die inging tegen de uitgesproken voorkeuren van de leden – wat het voornaamste argument werd voor de daaropvolgende herstructurering. Bondgenoten en Abvakabo zegden het vertrouwen op; Jongerius trad af in juni 2011. De confederatie scheurde bijna.

Wat volgde was geen CTU-achtige transformatie maar een vierjarig herstructureringsproces gestuurd van bovenaf. In december 2011 kwamen de 19 FNV-bondsvoorzitters bijeen voor een crisioverleg in Dalfsen, bijeengeroepen door twee externe mediators: Herman Wijffels (CDA, voormalig directeur Rabobank, voormalig SER-voorzitter) en Han Noten (PvdA, voormalig directeur NS). Telefoons werden geconfisqueerd. Het resultaat was een mandaat voor structurele reorganisatie richting 'De Nieuwe Vakbeweging.' De kwartiermakers die werden aangesteld om de nieuwe structuur te ontwerpen waren professionele bestuurders, geen organizers: de leiding kwam bij Jetta Klijnsma (PvdA-kamerlid, voormalig staatssecretaris), en het adviesteam dat zij samenstelde liep van een CNV-adviseur en een SP'er tot een vertegenwoordiger van een *werkgeversorganisatie* in de zorg (Frank Bluiminck van ActiZ) – met geen enkele actieve kaderorganizer erbij, ondanks de verzoeken van Abvakabo. De klassensamenstelling van de ontwerpers had grote invloed op de structuur: wat ontstond was een dienstverlenende vakbond met een consultatief parlement, geen strijdbare vakbond met democratische controle.

Medio 2012 werd Ton Heerts – voormalig voorzitter van de AFMP (militaire vakbond), voormalig FNV-vicevoorzitter, voormalig PvdA-kamerlid – tijdelijk voorzitter. In mei 2013 werd de overgangsorganisatie 'FNV in Beweging' formeel opgericht op een oprichtingscongres, met Heerts gekozen als voorzitter via directe ledenstemming (62%) boven Corrie van Brenk (38%). De nieuwe structuur introduceerde het ledenparlement – 108 leden gekozen per sector – als hoogste besluitvormingsorgaan, ter vervanging van de oude federatieraad.

Het ledenparlement was van begin af aan een zwak democratisch instrument. Het communiceerde nauwelijks met de leden of naar buiten; vergadernotulen waren zo goed als ontoegankelijk; stemmingen waren geheim. Het orgaan be-

‡ Over de Chicago Teachers Union, zie McAlevey, *No Shortcuts*, hoofdstuk 4. De institutionele context verschilt aanzienlijk van Nederland, maar de kernles – dat diep organiseren een uitgeholde vakbond snel kan herbouwen – is als principe overdraagbaar.

§ De eigen pamfletten van de Kloofdichters zijn gearchiveerd op Solidariteit.nl: zie 'Een nieuwe aanpak, een strijdbare vakbond' (maart 2010) en 'Een strijdbare vakbond' (mei 2010). Het meest volledige verslag van het congres van 2010 is 'Historisch congres Abvakabo FNV' op Grenzeloos.org. Voor het traject van de Kloofdichters via de pensioencrisis naar de fusie van 2015, zie 'Socialisten in de vakbeweging, een reactie op Ewout van den Berg en Hans Boot,' eveneens op Grenzeloos.org. Het *Precaire polder*-rapport noemt de Kloofdichters als de groep die organiseren op de Abvakabo-agenda zette vanaf 2009 (zie Tamminga, *De vuist van de vakbond*, 2017, pp. 91-93). Wat opvallend afwezig is in de wetenschappelijke literatuur is een doorwrochte analyse van de Kloofdichters als rank-and-file hervormingsbeweging vergelijkbaar met de behandeling die CORE heeft gekregen in de Amerikaanse arbeidsstudieliteratuur.

stond als formele structuur zonder de transparantie of communicatiestructuur die het tot een werkelijk kanaal voor het handelingsvermogen van leden hadden gemaakt. Zijn autoriteit werd al binnen weken na oprichting getest en hol bevonden. In april 2013 – voordat het oprichtingscongres zelfs had plaatsgevonden – tekende Heerts het Sociaal Akkoord met werkgevers en kabinet: verkorting van de WW-duur en verzwakte ontslagbescherming in ruil voor vage werkgelegenheidstoezeggingen. Het ledenparlement had een strikte motie opgelegd: geen onderhandelingen over WW- of ontslagrechtshervormingen. Heerts maakte bezwaar – ‘Ik ga niet gebonden aan handen en voeten naar Den Haag’ – en het federatiebestuur verzachtte het mandaat. Het ledenbestand werd voor het voldongen feit gesteld, met nauwelijks tijd om achterbannen te raadplegen. De overheid brak vervolgens haar toezegging om EUR 4,3 miljard aan bezuinigingen op te schorten. De adjunct-hoofdredacteur van NRC Handelsblad noemde het ‘de wonderbaarlijke pacificatie van de FNV.’ Het patroon was hetzelfde als bij het pensioenakkoord dat de crisis had veroorzaakt: het leiderschap handelt, de leden worden achteraf geïnformeerd. De nieuwe bestuursstructuren hadden het organogram veranderd zonder de machtsverhoudingen te veranderen.

De formele fusie op 1 januari 2015 ontbond de meeste individuele bonden in een ‘ongedeelde FNV.’ Een aantal bonden – de Politiebond, de Horecabond, de AO_b (Onderwijsbond), Druk en Papier – behielden hun onafhankelijkheid binnen de federatie, met behoud van eigen bondsraden en besturen. Eén aangesloten organisatie verliet de federatie helemaal.* De nieuwe structuur absorbeerde de energie van de Kloof dichters. *Organiseren* werd het werk van een losse afdeling in plaats van de werkwijze van de vakbond als geheel te veranderen. De pensioenkwes_tie die de hele herstructurering had veroorzaakt werd uiteindelijk geregeld langs lijnen die het ledenbestand oorspronkelijk had afgewezen. In 2019, onder FNV-voorzitter Han Busker, tekende de FNV een pensioenakkoord dat Tuur Elzinga – toen vicevoorzitter met de pensioenportefeuille, later voorzitter – had uitonderhandeld en verdedigd. Toen Jan de Jong, voorzitter van de sector Senioren, in april 2022 een persbericht uitbracht waarin de sector zijn steun voor de pensioenhervorming introk, royeerde Elzinga’s bestuur hem. De rechtvaardiging: het publiceren van interne verdeeldheid was ‘expliciet extern publiciteit geven aan interne verdeeldheid binnen de FNV’ en kon alleen bedoeld zijn om ‘de FNV te schaden.’ Het mechanisme is herkenbaar: dissidentie herkaderd als ontrouw, organisatorische eenheid ingeroepen om de achterban het zwijgen op te leggen die het meest direct geraakt wordt.

De structurele ongelijkmatigheid van de fusie van 2015 is van belang voor wat daarna kwam. Begin 2025 escaleerde een bestuurscrisis snel: de werkorganisatie stelde eenzijdig een gedragscode in; het ledenparlement verwierp deze en

nam een motie van wantrouwen tegen het bestuur aan; de algemeen directeur en algemeen secretaris meldden zich ziek; het personeel staakte op 17 februari; het bestuur trad af in maart. FNV Personeel diende samen met 480 leden een verzoek in bij de Ondernemingskamer, gesteund door sectorraden, de ondernemingsraad en de zittende raad van toezicht. Op 13 juni benoemde de rechtbank Lodewijk Asscher (voormalig PvdA-minister) en Ton Heerts (dezelfde voormalige FNV-voorzitter die het Sociaal Akkoord had getekend) als tijdelijke toezichthouders met bevoegdheid over nieuwe verkiezingen en organisatiehervorming. In plaats van de bestuursverkiezingen te faciliteren die het ledenparlement had voorbereid, stelden Asscher en Heerts nieuwe statuten voor (‘Voor de toekomst: een sterke FNV!’) die de rol van het ledenparlement zouden uithollen ten gunste van sectorgebaseerd bestuur. Het ledenparlement verwierp het plan met een krappe marge en nam moties aan met grote meerderheden die behoud van gekozen besturen en het ledenparlement eisten; de toezichthouders keerden terug naar de Ondernemingskamer voor uitgebreidere bevoegdheden. Het ledenparlement en de georganiseerde achterban konden geen effectief verzet bieden: het proces verliep onder strakke tijdsdruk, er bereikte nauwelijks informatie de gewone leden, en de structurele implicaties van de voorgestelde statuten werden niet breed begrepen tot het te laat was. Het patroon is niet nieuw – een structurele reorganisatie die de bestuursarchitectuur verandert zonder iets te doen aan de dominantie van de werkorganisatie over het ledenbestand – maar met een verdere draai: waar het Sociaal Akkoord van 2013 het ledenparlement omzeilde, beoogt het voorstel van 2025 zijn effectieve macht permanent af te schaffen.

De bonden die in 2015 hun onafhankelijkheid behielden hebben institutionele redenen om mee te gaan met de herstructurering: zij hebben al eigen bestuursstructuren en passen van nature in een sectorgebaseerd model. De sectoren binnen de ‘ongedeelde’ FNV hebben ondertussen weinig actieve leden – mede omdat vakbondsbestuurders kaderactiviteit ontmoedigen – wat ze gemakkelijker van bovenaf controleerbaar maakt. Macht verschuiven van het ledenparlement naar de sectoren is in de praktijk macht verschuiven van het ene orgaan dat – hoe zwak ook – een formeel kanaal bood voor de georganiseerde ledenstem, naar organen waar de werkorganisatie al domineert.

Zowel CORE als de Kloof dichters waren ledengestuurde hervormingsfacties die interne verkiezingen wonnen van een verankerd professioneel leiderschap, en beide realiseerden tijdelijke veranderingen. CORE hield de verandering langer vast – de CTU staakte, won, en de organisatie-infrastructuur overleefde omdat ze geworteld was in organische leiders op elke school. De hervormingen van de Kloof dichters werden geabsorbeerd door een structurele reorganisatie die de dominantie van de werkorganisatie intact liet. De her-

* Over het congres van Dalfsen, de kwartiermakers en de overgangsperiode FNV in Beweging, zie de Solidariteit.nl-dossiers ‘FNV, onderweg’ en ‘FNV, van de leden’ (meerdere artikelen 2011–2026) en Grenzeloos.org dossier 210. De samenstelling van Klijnsma’s adviesteam, de tijdlijn van het Sociaal Akkoord en de moties van het ledenparlement zijn gedocumenteerd in deze bronnen. Over de terugtrekking van ANBO, zie de berichtgeving op Solidariteit.nl over het congres van mei 2013. De Ondernemingskamer-zaak van 2025, de benoeming van Asscher/Heerts en de voorgestelde statutenwijzigingen zijn gedocumenteerd in Solidariteit.nl commentaren C547, C553, C554, en in ‘Plan voor hervorming FNV torpedeert ledendemocratie,’ *Jacobin NL*, november 2025.

vormingsenergie werd gekanaliseerd in een ledenparlement dat nauwelijks communiceerde met de leden – een orgaan dat weinig kon doen om het handelingsvermogen van leden te vergroten, en waarvan de eerste grote test (het Sociaal Akkoord) aantoonde dat het leiderschap het naar believen kon omzeilen.

De organisatorische transformatie van CORE werd beproefd en bewezen door collectieve actie die aan elke leraar in Chicago liet zien dat het nieuwe model werkte. De Kloof dichters hadden die test nooit. Hun hervormingen werden doorgevoerd binnen het bestaande poldermodel door de werkorganisatie, wat betekende dat ze altijd kwetsbaar waren om uitgemanoeuvereerd te worden door de institutionele machinerie die ze probeerden te transformeren. Een hervormingsfactie die interne verkiezingen wint maar geen macht kan tonen door collectieve actie en die niet breed is geworteld maakt weinig kans.

Wat een staking doet wat een verkiezing niet kan, is macht verankeren onder het niveau van de leiding. De naam voor de laag waarop ze inwerkt is de militante minderheid – de oude syndicalistische term die Kim Moody nieuw leven inblaast: de politiek bewuste kern – bij CTU: de organische leiders op elke school – die tussen oplevingen door een organiseercultuur draagt en kan handelen zonder op aansturing van de staf te wachten.[†] De staking van 2012 bewees dat capaciteit dáár verankerd zat en niet alleen in de functionarissen die door een reorganisatie buitenspel konden worden gezet – en daarom waren de verworvenheden van CORE robuust. De Kloof dichters hadden een bestuursverkiezing gewonnen, maar misten een brede basis: hun meerderheid rustte op een ondergemobiliseerd ledenbestand, en was dus afhankelijk van de werkorganisatie voor de implementatie. Daarmee zit het poldermodel niet alleen stakingen maar ook interne hervorming in de weg.

Maar tien jaar na de oorspronkelijke machtsovername door CORE van de CTU dook het patroon opnieuw op: achtergehouden financiële audits, een huis van afgevaardigden dat publicatie van zijn eigen notulen verbood, leiderschap dat handelde tegen de statuten. Een hervormingsfactie genaamd REAL – ontstaan uit CORE – ging in mei 2025 de verkiezingen in op transparantie. Vanwege haar structuur was het mogelijk die strijd aan te gaan: interne oppositie vormde en deed mee. De winst van de Kloof dichters was oppervlakkiger en de absorptie sneller en vollediger dan die van CORE, wat suggereert dat de staking structureel werk deed – maar organisatiewerk gaat altijd door. De vraag voor beide facties is niet of het patroon opnieuw opduikt, maar of de eerdere hervormingen genoeg ruimte boden voor leden om de macht aan te vechten voordat de organisatie het verzet

neutraliseert.

De bureaucratie van de bond kweekt niet alleen interne hervormingsfacties; ze duwt energie er ook volledig buiten. In 2017 richtten leraren in het primair onderwijs, gefrustreerd door de afstand tussen de onderwijsbond en de klas, PO in Actie op en trokken ze de onderwijsstakingen van 2017–2019 – dezelfde kloof die de Kloof dichters hadden benoemd, nu van buitenaf aangepakt. Het verdween niet zozeer als dat het werd geabsorbeerd: medeoprichter Thijs Roovers werd lid van de AOb, kwam in het dagelijks bestuur en werd voorzitter – de hervormingsenergie geïnstitutionaliseerd zoals die van de Kloof dichters, alleen van buiten naar binnen. Universitair personeel richtte datzelfde jaar WO in Actie op vanwege de werkdruk, met demonstraties, ‘witte’ stakingen en klachten bij de Arbeidsinspectie; jaren later doet het nog steeds oproepen, maar het bouwde tot dusver nooit de structuur onder de leden die aandacht in macht zou omzetten – bewustwording en lobby, gedragen door gevestigde wetenschappers, mobiliseren in precies McAleveys betekenis. Buiten de bond zijn de plafonds dezelfde als erin: absorptie, of het mobilisatieplafond.[‡]

Organiseren als vocabulaire

Terug naar FNV. De meest recente intentieverklaring van de vakbond zelf bevestigt de diagnose. In juni 2026 nam het FNV-congres *De Kracht van Beweging* aan, het meerjarenbeleid van de federatie voor 2026–2030, ingediend door het bestuur onder Hans Spekman en beslecht via 489 amendementen in 54 tekstvoorstellen, elk met het stemadvies van het bestuur.[§] Het document leest als een zelfportret van de werkorganisatie, en welke amendementen werden aangenomen is even veelzeggend als wat het niet haalde.

De aangenomen versie van het meerjarenbeleid geeft het vocabulaire toe. De helft van het plan onder de kop ‘wat is ervoor nodig’ opent niet met zichtbaarheid of lobby maar met organisatie: ‘Onze macht komt in de eerste plaats van de organisatie op de werkvloer. Van kadergroepen die elke dag bouwen aan de band met collega’s. Een sterk georganiseerde FNV is de basis.’ Organiseren wordt *een beproefde en effectieve methode* genoemd; het gesprek van collega tot collega heet de basis van duurzame betrokkenheid; een ‘sterk georganiseerde FNV’ staat als eerste organisatorische prioriteit vermeld in plaats van als laatste. Aan de oppervlakte lijkt organiseren gewonnen te hebben.

Maar als we kijken naar het ‘hoe dan’ wordt de spoeling dunner. Elk amendement dat macht zou hebben verplaatst van de werkorganisatie naar de leden werd afgewezen of uitgehouden. De eis van Metaal voor financiële transparantie binnen de bond: niet aangenomen. Het voorstel om kaderleden

[†] De ‘militante minderheid’ is een oude revolutionair-syndicalistische en Wobbly-term, nieuw leven ingeblazen door Kim Moody (*On New Terrain*, 2017), voor de politiek bewuste, organisatorisch capabele kern binnen de basis die tussen mobilisaties door een organiseercultuur in stand houdt. Er is meer nodig – capaciteit verweven in de dagelijkse praktijk van het ledenbestand in plaats van geconcentreerd in een kader of staf.

[‡] Over PO in Actie en de overstap van Thijs Roovers naar het AOb-bestuur, zie de berichtgeving van de AOb zelf (aob.nl). Over WO in Actie – het ontstaan in 2017, de focus op werkdruk en de actievormen – zie ScienceGuide, ‘WO in Actie: wat heeft drie jaar actievoeren opgeleverd?’ (2020), en de organiseercritiek in socialisme.nu, ‘Hoger onderwijs: hoe verder na de estafettestakingen?’; de heropleving van 2024–2025 is gedocumenteerd in Ewout van den Berg, Lisa Berntsen en Saskia Boumans (red.), *Hoger onderwijs in verzet: documentatie van de actiebeweging tegen de bezuinigingen 2024–2025* (De Burcht, Wetenschappelijk Bureau voor de Vakbeweging, 2025).

[§] FNV, *De Kracht van Beweging: Meerjarenbeleid FNV 2026–2030* (goedgekeurd door het congres, 5 juni 2026).

aan de cao-tafel te laten meepraten in plaats van hen slechts te enquêteren: niet aangenomen, op grond dat het huishoudelijk reglement dit al regelt. Het voorstel voor een onafhankelijke FNV-ombudspersoon met bevoegdheden over de werkorganisatie én de leden werd afgewezen als ‘te gedetailleerd.’ De breed gedragen eis voor bestuursverkiezingen van onderaf werd een belofte om ‘de statuten met de bondsraad te bespreken.’ Wat het wél haalde, was taal, uitgesproken prioriteiten en een onderzoeksagenda – nooit een bindend mechanisme: het Gentse model van door de vakbond uitgevoerde sociale zekerheid, een wettelijke minimum-cao en een wettelijk verankerde automatische prijscompensatie – de hefbomen die het lidmaatschap rechtstreeks aan voorziening zouden koppelen – verschijnen alleen onder de kop ‘blijven leren’.

De staking ondergaat dezelfde operatie in het klein. Ze overleeft in de tekst – ‘Staken geldt daarbij als ons krachtigste middel om onze onderhandelingspositie te versterken’ – maar onder een opsommingsteken hertiteld als *Actievoeren*, als gereedschap uit een ongedefinieerd breder repertoire, en ondergeschikt gemaakt aan de onderhandelingsstafel in plaats van aan de eigen capaciteit van de leden. Het uitgebreide recht op politieke en solidariteitsstakingen over sectoren heen is een reële winst; maar een recht is iets om in de wet te verdedigen, en het meerjarenplan verbindt zich aan niets dat die capaciteit zou opbouwen – aan geen van de oplopende collectieve acties (een handtekeningenactie met ruime meerderheid, een stickerdag, een proefstaking) waarmee een bond test en opbouwt of ze überhaupt kan staken. Het benoemt het krachtigste wapen van de leden en onderneemt niets om het te slijpen.

Dezelfde kloof loopt door in wat het plan over de eigen krimp zegt. Het is eerlijk dat de aantallen stokken – de bond ‘stabiliseert in ledental, maar grote ledengroei blijft uit’ – en het verbindt zich op plekken wél aan organiseren: kaderleden vormen ‘de basis van vakbondsmacht,’ er moeten nieuwe kaderleden worden geworven en opgeleid, leden worden ‘structureel getraind’ om met collega’s macht op te bouwen, en actievoeren met sterke kadergroepen ‘zorgt voor betere resultaten en ledengroei.’ Wat het niet doet, is de twee schakels leggen die die keten versterken. Wat betreft ledengroei is de concrete toezegging *marketing* – een geïntegreerde strategie die werving op de werkvloer versmelt met ‘datagedreven marketing,’ lid-werft-lid en het positioneren van de individuele dienstverlening – waarbij de groeivraag zelf wordt gedegradeerd tot een onderzoeksprioriteit. Wat betreft organisatiecapaciteit committeert het stuk zich niet aan een escalatieladder waarmee geschoolde leden een stakingsvaardig ledenbestand opbouwen. In een tijd van verval benoemt het plan dus de keten van werving via kader naar actie maar marketing en onderzoek worden gebombardeerd tot de te versterken schakels – hetzelfde vocabulaire zonder mechanisme als de rest.

In dit opzicht horen het meerjarenplan en de herstructurering van 2025 bij elkaar: ze zijn de programmatische en

de bestuurlijke kant van één en dezelfde ont koppeling. De herstructurering herschikt de organen waardoor leden kunnen spreken met als doel hen organisatorisch te verzwakken en de plek van sommige bonden te versterken; het meerjarenplan vertelt die leden wat het apparaat namens hen zal doen. Het pensioenakkoord dat het ledenbestand ooit afwees, moest worden ingestemd als verklaard uitgangspunt, de geschiedenis onvermeld. Het document beschrijft geen organisatie die zich opmaakt om haar leden de handelingscapaciteit in handen te geven. Het beschrijft een organisatie die heeft geleerd om te zeggen dat ze dat gaat doen.

Het politieke probleem

In haar boek laat McAlevey de vraag buiten beschouwing hoe vakbonden zich tot politieke partijen moeten verhouden. Die omissie doet ertoe – haar eigen Amerikaanse casussen laten zien dat je de politieke context als vakbond niet kan negeren. De FNV-analyse illustreert hetzelfde gegeven nog helderder: waar de Amerikaanse band tussen partij en vakbond informeel is, institutionaliseert het poldermodel de relatie vakbond-partij-werkgever.

Kim Moody’s werk illustreert dit in de Amerikaanse context. Zijn analyse van de Democratische Partij in *On New Terrain* (2017) toont dat elke poging van vakbonden om de partij van binnenuit te hervormen – de Rainbow Coalition, de Progressive Alliance, DSOC – werd geabsorbeerd door een partij die tegelijkertijd naar rechts bewoog onder druk van bedrijfslobbyorganen, de Democratic Leadership Council en structurele hervormingen die macht concentreerden in elitaire handen.*

McAleveys eigen casussen laten zien waarom dit er zelfs binnen haar eigen kader toe doet. Achtendertig procent van de vakbondshuishoudens in Wisconsin stemde voor het behoud van gouverneur Scott Walker, kort nadat hij werkenden in de publieke sector hun collectieve onderhandelingsrechten had ontnomen. In Michigan verwierpen kiezers een referendumvoorstel om collectieve onderhandelingsbescherming in de staatsgrondwet te verankeren, waarna de gouverneur snel right-to-work-wetgeving doorvoerde. Dit zijn mislukkingen van politiek bewustzijn die werkvloerorganisatie alleen niet kan verklaren of voorkomen. De oorzaak is politiek: doordat de vakbonden de politiek van hun leden aan de Democratische Partij koppelden – die niets leverde maar wel loyaliteit eiste – bouwden ze nooit een eigen, onafhankelijke arbeiderspolitiek op, en bleven leden achter met partijboodschappen in plaats van een eigen klassenanalyse. Toen de aanval kwam, hadden vakbondshuishoudens weinig om op terug te vallen, en koos een groot deel voor juist de krachten die hen ontmantelden.

De Nederlandse variant is minder dramatisch maar structureel parallel. De FNV investeert in partijrelaties – historisch met de PvdA, daarnaast met GroenLinks en het links-van-het-midden blok – in plaats van in ledenorganisatie. De Beer en Berntsen documenteren de voortdurende informele banden: voormalig FNV-voorzitter Agnes Jongerius ging naar

* Kim Moody, *On New Terrain*, hoofdstuk 8. De Nederlandse institutionele context verschilt (evenredige vertegenwoordiging, coalitiepolitiek, poldermodel), maar de structurele dynamiek – vakbondsleiderschap dat investeert in partijrelaties in plaats van in ledenorganisatie – is vergelijkbaar.

het Europees Parlement voor de PvdA; voormalig CNV-vice-voorzitter Aart Jan de Geus werd Minister van Sociale Zaken voor het CDA; voormalig Jong-CNV-voorzitter Jesse Klaver werd leider van GroenLinks. De SP, die beweert de uitzondering te zijn, volgt hetzelfde patroon: Ron Meyer, betrokken bij *Schoon Genoeg* campagnes, werd SP-partijleider – en bracht het mobilisatiemodel mee, waarbij hij het *Our Revolution*-sjabloon van door staf aangestuurde massacampagnes naar Nederland probeerde te vertalen. De volgende partijleider, Lilian Marijnissen, kwam eveneens uit de FNV-werkorganisatie, zonder organiseren-ervaring of interesse daarin. Mensen bewegen tussen werkorganisatie of vakbondsleiderschap en partijpolitiek, nooit van kaderlid naar bonds- of partijbestuur. En toen de FNV in 2011–2013 herstructurering nodig had, waren de ontwerpers PvdA-politici en SER-gelieerde figuren; toen de FNV in 2025 toezichthouders nodig had, benoemde de rechtbank een voormalig PvdA-minister en een voormalig FNV-voorzitter. De partij-vakbondspijplijn produceert de mensen die de crises managen die haar eigen logica genereert. Het resultaat is dat het politieke bewustzijn van arbeiders wordt gevormd door professionele bestuurders in plaats van door eigen ervaringen van collectieve strijd.

De Beer en Berntsens, zelf geen radicalen, concluderen dat ‘marginalisering het meest waarschijnlijke scenario lijkt voor de Nederlandse vakbonden.’ De formele positie van de vakbond blijft bestaan zolang werkgevers en de staat er baat bij hebben – en naarmate het ledenbestand blijft eroderen, ‘kan uiteindelijk een punt worden bereikt waarop de werkgevers en de overheid de vakbonden niet langer nodig hebben om maatschappelijke en politieke steun voor hun doelen veilig te stellen.’ Dit is het eindstation van het advocacy-model: een vakbond wiens legitimiteit berust op institutionele positie in plaats van op ledenmacht kan terzijde worden geschoven zodra de instelling haar niet meer nodig heeft.

De ondergeschiktheid is niet alleen politiek maar ook financieel. De gepubliceerde cijfers van de FNV tonen dat 24 procent van haar inkomsten uit werkgeversbronnen komt – 7 procent uit directe werkgeversbijdragen en 17 procent uit door werkgevers gefinancierde sociale fondsen. Een *Follow the Money*-onderzoek uit 2023 naar cao-financiering documenteert het systeem waarbinnen dit werkt: 122 van 180 sectoren met een cao hebben paritaire sociale fondsen, gezamenlijk bestuurd door werkgevers en vakbonden, waardoor werkgeversbijdragen stromen. De FNV domineert deze fondsen – ze heeft de meeste bestuurszetels en in sommige gevallen ontvangt ze de gehele uitkering als eerste, waarbij andere vakbonden accountantsverklaringen moeten indienen voor ze hun deel ontvangen.[†] Dit geeft de FNV institu-

[†] Casper Rouffaer en Tom Claessens, ‘Vakbond De Unie morrelt aan de fundamenten van het poldermodel,’ *Follow the Money*, 2023. Het primaire onderwerp van het onderzoek is de DigiC-methode van De Unie voor cao-onderhandelingen, maar het documenteert het bredere systeem van werkgeversfinanciering waarvan alle vakbonden – inclusief de FNV – afhankelijk zijn. De FNV-inkomstenopsplitsing (7% werkgeversbijdragen, 17% sociale fondsen) is afkomstig uit de eigen gepubliceerde kerncijfers van de FNV. De weigering van de FNV om nadere financiële details te delen en Paul de Beers analyse van groeiende werkgeversafhankelijkheid zijn uit

tionele macht over kleinere vakbonden, maar het bindt de organisatorische overleving van de FNV ook aan het systeem dat ze zou moeten aanvechten.

Werkgevers zijn er openhartig over. In 2008 begon ING nieuwe werknemers desgewenst een door de bank betaald vakbondslidmaatschap aan te bieden – bij een bedrijf met een lage organisatiegraad. Werkgevers willen de bonden niet kwijt als onderhandelingspartner, aldus Breij, en zijn bereid daarvoor te betalen – via de cao, en nu ook door het lidmaatschap zelf te financieren. ‘Dankzij werkgeversbijdragen’, schrijft hij, ‘lijken nog al wat bonden zichzelf nu overeind te kunnen houden’ – precies waarom hij zich afvraagt of hun onafhankelijkheid daarmee ‘in het geding’ is.*

Toen *Follow the Money* om financiële details vroeg, weigerde de FNV met als uitleg dat ze niet wil dat werkgevers weten hoe lang ze een staking kan volhouden – een antwoord dat zowel de afhankelijkheid als het bewustzijn ervan onthult.

Zoals Paul de Beer in hetzelfde onderzoek opmerkt, maakt dalend ledental vakbonden steeds afhankelijker van werkgeversbijdragen, waarmee de autonomie wordt ondermijnd waarop de legitimiteit van het systeem rust. En omdat het fonds dat een vakbond voor een cao betaalt alleen de bonden betaalt die tekenen, is die financiering evenzeer een drukmiddel als een subsidie: ‘Een vakbond die niet tekent, krijgt straks ook geen geld meer,’ aldus een FNV-bestuurder – ‘dat is een drukmiddel waarmee werkgevers de uitkomst van cao-onderhandelingen kunnen beïnvloeden.’ Werkgevers en gele bonden sluiten dan ook een groeiend aantal akkoorden zonder de FNV – in het uiterste geval via bonden die bestaan om betaald te worden, zoals de LBV, die een cao tekende voor 200.000 uitzendkrachten tot woede van de FNV, het CNV en De Unie, die haar ‘een familiebedrijf’ noemden dat ‘tegen betaling bereid is om werkgevers te helpen,’ en die de werkgeverskoepel VNO-NCW al eerder ‘de Antillenroute van de arbeidsverhoudingen’ noemde.† De FNV wordt zo tegelijkertijd ondermijnd door hetzelfde systeem waar ze ook baat bij heeft: gele bonden bedreigen haar positie, maar de

structurele hervorming die dit zou verhelpen – het ontkoppelen van vakbondsfinanciering van cao-onderhandelingen, zoals arbeidsjuristen hebben voorgesteld – zou ook de eigen dominantie van de FNV over de fondsinfrastructuur elimineren. Het FNV-standpunt om ‘slechte’ akkoorden te weigeren is principieel, maar vermindert direct de inkomsten – waarmee een structurele spanning ontstaat tussen organisatorische integriteit en organisatorische overleving die het advocacy-model niet kan oplossen.

Het pensioenfondsbestuur voegt nog een laag toe. Door de FNV voorgedragen bestuursleden – vaak specialisten – zitten in de besturen van pensioenfondsen die miljarden beheren. Zowel het juridische kader als de institutionele cultuur behandelt dit beheer als een technische kwestie over rendement en risicoparameters – niet als een politieke kwestie over wat er met het geld van arbeiders gebeurt. Het fiduciaire-plicht-kader definieert verantwoord beheer als financiële optimalisatie, wat de machtsuitoefening depolitiseert op het punt waar ze het grootst is: de investeringsbeslissingen die bepalen waar het kapitaal van arbeiders heengaat en wiens belangen het dient. Gewone leden hebben geen zicht op deze beslissingen. Het ledenparlement wordt misschien geïnformeerd, maar door de ondoorzichtigheid heeft het ledenbestand geen basis om een oordeel te vormen, laat staan bestuurders ter verantwoording te roepen. De in de pensioenparagraaf gedocumenteerde zaken zijn extreme gevallen – ingepikte reserves, doofpotaffaires, geheimhoudingsverklaringen. Maar ze vinden plaats in een bredere context van afgezanten en bestuurders die zijn ingebed in een financieel bestuursstelsel wiens normen zij overnemen, en die macht uitoefenen over middelen wier eigenaren niet kunnen zien wat ermee gedaan wordt. Dat dit niet algemeen als politiek probleem wordt begrepen is zelf onderdeel van het probleem.

Dit zwaard snijdt aan twee kanten. Stemrecht in de besturen van deze pensioenfondsen is reële winst, geen val die de bond had moeten weigeren: beter dat georganiseerde arbeid

hetzelfde stuk, evenals de typering door de FNV-bestuurder van de alleen-bij-ondertekening-uitbetaalde fondsbijdrage als ‘drukmiddel’ (in de sector technische groothandel, waar een nieuw opgericht sociaal fonds de FNV uitsloot) en het LBV-/‘Antillenroute’-voorbeeld (de eigen woorden van de FNV, het CNV en De Unie voor de bond die een cao tekende voor 200.000 uitzendkrachten). Een follow-up uit 2025 (Rouffaer, ‘Vakbond verkoos geld boven achterban – onder druk van oud-VVD-minister,’ *Follow the Money*, 2025) documenteert een concreet geval waarin het mechanisme in werking trad: De Unie trok zich binnen zes dagen terug uit een gesloten cao voor 5.000 beveiligers na ontvangst van een financieel ultimatum van de voorzitter van de werkgeversvereniging, en koos EUR 200.000 aan jaarlijkse werkgeversbijdragen boven het onderhandelingsresultaat dat ze acht weken eerder had bereikt.

* Bert Breij, *Twee miljoen leden: over het verleden, de toekomst en het heden van de Nederlandse vakbeweging* (Amsterdam: Vakbondshistorische Vereniging, 2008). Het rapport *FNV 2000* en de aanduiding ‘sociale ANWB’, evenals de ING-casus uit 2008, komen aan de orde in de historische hoofdstukken. Breij – oud-vakbondsjournalist en diensthoofd Industriebond FNV – schrijft als een de beweging welgezinde insider, wat het oordeel ‘zichzelf afbreekt’ des te opvallender maakt.

† Casper Rouffaer en Tom Claessens, ‘Vakbond De Unie morrelt aan de fundamenten van het poldermodel,’ *Follow the Money*, 2023. Het primaire onderwerp van het onderzoek is de DigiC-methode van De Unie voor cao-onderhandelingen, maar het documenteert het bredere systeem van werkgeversfinanciering waarvan alle vakbonden – inclusief de FNV – afhankelijk zijn. De FNV-inkomstenopsplitsing (7% werkgeversbijdragen, 17% sociale fondsen) is afkomstig uit de eigen gepubliceerde kerncijfers van de FNV. De weigering van de FNV om nadere financiële details te delen en Paul de Beers analyse van groeiende werkgeversafhankelijkheid zijn uit hetzelfde stuk, evenals de typering door de FNV-bestuurder van de alleen-bij-ondertekening-uitbetaalde fondsbijdrage als ‘drukmiddel’ (in de sector technische groothandel, waar een nieuw opgericht sociaal fonds de FNV uitsloot) en het LBV-/‘Antillenroute’-voorbeeld (de eigen woorden van de FNV, het CNV en De Unie voor de bond die een cao tekende voor 200.000 uitzendkrachten). Een follow-up uit 2025 (Rouffaer, ‘Vakbond verkoos geld boven achterban – onder druk van oud-VVD-minister,’ *Follow the Money*, 2025) documenteert een concreet geval waarin het mechanisme in werking trad: De Unie trok zich binnen zes dagen terug uit een gesloten cao voor 5.000 beveiligers na ontvangst van een financieel ultimatum van de voorzitter van de werkgeversvereniging, en koos EUR 200.000 aan jaarlijkse werkgeversbijdragen boven het onderhandelingsresultaat dat ze acht weken eerder had bereikt.

zit waar de beleggingsbeslissingen worden genomen dan dat het geld geheel aan de financiële sector wordt overgelaten. Maar wat ze beheren is natuurlijk niet simpelweg uitgesteld loon van werkenden, en het zo noemen is onderdeel van het probleem. Wat de fondsen aanhouden is financieel kapitaal – ruim een biljoen euro dat belegd moet worden om toe te nemen, uit rendementen die elders aan arbeid worden onttrokken – zodat een gefinancierd pensioen de bestaanszekerheid van werkenden koppelt aan de accumulatie die hen uitknijpt, en hen tot gemedieerde renteniers maakt wier belang bij hoge rendementen indruist tegen hun belang als werkenden en solidariteit met werkenden elders. Daarom kapselt de zetel in wie er ook in zit: de logica van het pensioenfonds is die van het kapitaal. Zitting nemen in het bestuur is die logica uitvoeren – de fiduciaire normen overnemen en zo, in de woorden van een FNV-adviseur, slachtoffer én drager tegelijk te worden; de winst en de coöptatie zijn keerzijden van dezelfde medaille. De druk om gecoöpteerd te worden is structureel, geen kwestie van falende individuele wilskracht, en tegenmacht van leden die je disciplineren is de enige manier om dat inzicht niet te verliezen – hoewel je daarmee dus in moet gaan tegen de logica van het pensioenfonds, niet slechts tegen de staf.

Een pensioenfonds is, omdat het kapitaal beheert, niet alleen een val maar ook een hefboom. En hoe vakbonden daar gebruik van maken is veelzeggend. Er zijn drie manieren om fondsen te politiseren. De eerste is desinvestering als politieke daad: de Nederlandse vakbeweging heeft die bij mijn weten tot dusver slechts één keer bewandeld, toen PGGM, dat het zorgfonds PFZW beheert, zich in 2014 terugtrok uit vijf Israëlische banken vanwege hun financiering van nederzettingen in de bezette gebieden. Deze desinvestering werd bepleit door de BDS-beweging, en ontlokte zowel een Israëlisch protest en de ontbieding van de Nederlandse ambassadeur. De tweede is desinvestering die als voorzichtigheid kan worden uitgelegd: de uitstap uit fossiele brandstoffen – ABP's terugtrekking van 15 miljard euro in 2021, gevolgd door PFZW en PME – kwam pas na jaren campagnevoeren, en werd verkocht en gedepolitiseerd door te worden geduid als financieel langetermijnsrisico in plaats van politieke keuze. Dat contrast is de les in het klein: de hefboom komt in beweging wanneer het politieke als 'goed beleid' kan worden vermomd, en zit vast als dat niet lukt. De derde weg ging de andere kant langs, over eigendom: het voorstel van Rudolf Meidner, in de jaren zeventig gedaan aan de Zweedse vakbeweging, om winstgevendende bedrijven jaarlijks nieuwe aandelen te laten uitgeven aan vakbondsgecontroleerde fondsen om te zorgen dat arbeid een zeggenschapsbelang zou ontwikkelen – het socialiseren van kapitaal via juist het instru-

ment dat de vakbond nu inkapselt. Dit plan werd na hevig verzet uitgedraaid en in 1991 afgeschaft. Elke weg vraagt de bond het fonds te zien als kapitaal dat kan worden gehanteerd in plaats van uitgesteld loon dat moet worden veiliggesteld, en in brede zin doen vakbonden hier bijna niets mee tenzij ze het als optimalisatie kunnen uitleggen.*

De vraag is of het poldermodel zelf het mechanisme is waardoor de dominantie van de werkorganisatie over het ledenbestand in stand wordt gehouden – en of welke organisatiehervorming dan ook kan slagen zonder ook de afhankelijkheid van de vakbond van overlegstructuren te doorbreken die zijn ontworpen om consensus tussen kapitaal en arbeid te produceren. Organisatiehervorming zonder politieke onafhankelijkheid is ontoereikend – een vakbond die haar leden briljant organiseert maar hun macht kanaliseert in steun voor partijen die het kapitaal dienen zal de ondergeschiktheid op een hoger niveau reproduceren. Politieke onafhankelijkheid zonder organisatorische transformatie leidt tot niets – een vakbond die het poldermodel weigert maar geen geloofwaardige stakingsdreiging kan organiseren heeft niets om mee onafhankelijk te zijn. Noch McAlevey noch Moody biedt een kader dat beide omvat. Het argument over klassenverhoudingen binnen bewegingen suggereert waarom: wat bevochten moet worden is niet slechts een reeks organisatiepraktijken maar de materiële belangen van de mensen die van die praktijken profiteren – belangen die reorganisatie zullen weerstaan om dezelfde redenen als waarmee elke vorm van klassenprivilege wordt verdedigd.

Conclusie

De vraag uit de titel heeft een eerlijk antwoord: op dit moment is het de macht van de werkorganisatie. De institutionele positie van de FNV, haar overlegtoegang, haar bestuurszetels bij pensioenfondsen, haar inkomstenstroom – die behoren aan het professionele apparaat, niet aan de leden wier collectieve actie het enige is dat het apparaat werkelijke hefboom zou geven. De leden zijn formeel soeverein. In de praktijk zijn ze vooral een publiek.

Het hier besproken bewijsmateriaal laat zien dat dit veranderd kan worden. De linkse organisatoren van de CIO bouwden vakbonden die zowel de meest effectieve als de meest democratische waren. De CORE-caucus van de CTU herbouwde er een in twee jaar. Dit zijn geen utopische voorbeelden – het zijn gedocumenteerde casussen van vakbonden waar het antwoord op 'wiens macht is het?' een tijd lang luidde: 'die van de leden.' Dat het antwoord de neiging heeft terug te glijden betekent niet dat de vraag onbeantwoordbaar is. Het betekent dat het antwoord herhaaldelijk bevochten moet worden, en dat de organisatorische kenmerken die

‡ Over de desinvestering van 2014: PGGM, vermogensbeheerder van het zorgfonds PFZW, sloot Bank Hapoalim, Bank Leumi, First International Bank of Israel, Israel Discount Bank en Mizrahi Tefahot per 1 januari 2014 uit, met als reden hun financiering van nederzettingen in de bezette Palestijnse gebieden in strijd met het internationaal recht; Israël ontbood daarop de Nederlandse ambassadeur (berichtgeving in *Investment & Pensions Europe* en *Electronic Intifada*, 2014). Over de uitstap uit fossiele brandstoffen: na ruwweg zeven jaar campagnevoeren (ABP Fossilvrij / GoFossilFree) kondigde ABP op 26 oktober 2021 aan zo'n 15 miljard euro aan fossiele producenten te zullen verkopen, af te ronden begin 2023; PFZW en PME volgden onder druk van deelnemers. Over het Meidner-plan: het werknemersfondsvoorstel van Rudolf Meidner, in 1976 aangenomen door het congres van de Zweedse LO, zou winstgevendende bedrijven hebben verplicht jaarlijks aandelen ter waarde van zo'n 20 procent van de winst uit te geven aan vakbondsgecontroleerde collectieve fondsen, met geleidelijke overdracht van eigendom aan arbeid; de in 1983 aangenomen versie was drastisch verwaterd (vijf kleine regionale fondsen, ver onder de oorspronkelijke ambitie) en werd door de aantredende centrumrechtse regering in 1991 afgeschaft. Zie Joe Guinan, 'Socialising Capital: Looking Back on the Meidner Plan.'

het bevechten mogelijk maken er meer toe doen dan welke permanente oplossing ook.

De vraag is niet uniek voor vakbonden. Het is de vraag die elke organisatie die beweert een achterban te vertegenwoordigen moet beantwoorden – en je ziet dezelfde dynamiek bij stichtingen, belangenbehartigingsorganisaties en sociale bewegingen. Maar de vakbond is waar het antwoord het meest ertoe doet: bij andere organisaties is ‘het personeel’ een tekortkoming, bij een vakbond een innerlijke tegenspraak – want een vakbond wiens macht niet die van de leden is, heeft geen macht.

Hoe die strijd te voeren is een kwestie van schaal. De organisatiegerichte kern die haar zou dragen – de militante minderheid – is voorlopig te klein om een confrontatie op de schaal van de pensioenstrijd of van de federatie zelf te winnen en vast te houden; een factie die grootschalige confrontatie opzoekt voordat ze een basis heeft opgebouwd, is opnieuw de Kloofdichters. De eerste taak is de keuze van het terrein: de sectoren en subsectoren waar de werkorga-

nisatie het zwakst of het meest afhankelijk van haar leden is – de blootgestelde, laag-georganiseerde, strijdbare hoeken waar haar positie niet bestaat vanwege inertie en contributieheffing alleen, en waar een vakbonds aanwezigheid draait op kaderactiviteit. Daar kan een militante minderheid de capaciteit opbouwen die zich later distribueert, en daar toetst een staking, wanneer ze komt, iets werkelijks. Het meerjarenplan van 2026 laat, hoe erg het ook tekortschiet, de bruggenhoofden achter om mee te bouwen – toegang tot de werkvloer, ledenwerving van collega tot collega, lokale zelforganisatie, aangenomen als tekst waaraan de leden het apparaat kunnen houden – en de sectoren die het mechanisme benoemden, Metaal en Jong en de scherpste van de lokale netwerken, zijn plekken waar een basis zich zou kunnen vormen. Wiens macht het is, wordt niet bij de federatie of eenmalig besloten. Ze wordt makkelijker opgebouwd op de plekken waar het apparaat de minste reden heeft om te kijken, maar ook elders zijn mogelijkheden. De grootste fout is om niet te leren van het verleden. •

Bibliografie

- Breed Protest tegen de Pensioenroof. breedprotesttegende-pensioenroof.nl.
- Breij, Bert. *Twee miljoen leden: Over het verleden, de toekomst en het heden van de Nederlandse vakbeweging*. Amsterdam: Vakbondshistorische Vereniging, 2008.
- CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek). ‘Percentage vakbondsleden onder werknemers verder gedaald.’ 2024.
- CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek). ‘Wat kenmerkt vakbondsleden?’ *Statistische Trends*, 2023.
- Connolly, Heather, Stefania Marino, en Miguel Martinez Lucio. “Justice for Janitors” Goes Dutch: The Limits and Possibilities of Unions’ Adoption of Organizing in a Context of Regulated Social Partnership.’ *Work, Employment and Society* 31, nr. 2 (2017): 319–335.
- De Beer, Paul, en Lisa Berntsen. ‘Trade Unions in the Netherlands: Erosion of Their Power Base in the Stable Polder Model.’ In *Trade Unions in the European Union*, onder redactie van Jeremy Waddington, Torsten Müller, en Kurt Vandaele, 799–832. Brussel: Peter Lang/ETUI, 2023.
- De Beer, Paul, et al., red. *Polderen en strijden*. Amsterdam: Van Gennep, 2025.
- Fantasia, Rick, en Kim Voss. *Hard Work: Remaking the American Labor Movement*. Berkeley: University of California Press, 2004.
- FNV. *De Kracht van Beweging: Meerjarenbeleid FNV 2026–2030*. Amsterdam: FNV, 2026.
- Foster, William Z. *Organizing Methods in the Steel Industry*. New York: Workers Library Publishers, 1936.
- Grimbergen, Cees. *Zwarte Zwanen*. Documentaireserie. Omroep MAX, 2013–2025.
- Guinan, Joe. ‘Socialising Capital: Looking Back on the Meidner Plan.’
- Hancké, Bob. *Sociaal bewustzijn en vakbondsdemocratie*. Licentiaatsverhandeling, Vrije Universiteit Brussel, 1985.
- Hancké, Bob. ‘Vakbondsleden en vakbondsdemocratie.’ *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken* 2, nr. 4 (1986): 30–43.
- Hyman, Richard. *Industrial Relations: A Marxist Introduction*. Londen: Macmillan, 1975.
- Knotter, Ad. ‘Justice for Janitors Goes Dutch.’ *International Review of Social History* 62, nr. 1 (2017).
- McAlevey, Jane. *No Shortcuts: Organizing for Power in the New Gilded Age*. New York: Oxford University Press, 2016.
- Moody, Kim. *On New Terrain: How Capital Is Reshaping the Battleground of Class War*. Chicago: Haymarket, 2017.
- Müller-Jentsch, Walther. ‘Trade Unions as Intermediary Organizations.’ *Economic and Industrial Democracy* 6, nr. 1 (1985): 3–33.
- ‘Pensioencomités in debat met vicevoorzitter FNV Elzinga.’ Globalinfo.nl, 2020.
- Piven, Frances Fox, en Richard A. Cloward. *Poor People’s Movements: Why They Succeed, How They Fail*. New York: Vintage, 1977.
- Red het Pensioenstelsel (Landelijk Actiecomité van FNV-kaderleden). redhetpensioenstelsel.nl.

- Rouffaer, Casper. 'Vakbond verkoos geld boven achterban – onder druk van oud-VVD-minister.' *Follow the Money*, 2025.
- Rouffaer, Casper, en Tom Claessens. 'Vakbond De Unie morrelt aan de fundamenten van het poldermodel.' *Follow the Money*, 2023.
- Stepan-Norris, Judith, en Maurice Zeitlin. *Left Out: Reds and America's Industrial Unions*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Tamminga, Menno. *De vuist van de vakbond*. 2017.
- Van den Berg, Ewout, Lisa Berntsen, en Saskia Boumans, red. *Hoger onderwijs in verzet: documentatie van de actiebeweging tegen de bezuinigingen 2024–2025*. Amsterdam: De Burcht (Wetenschappelijk Bureau voor de Vakbeweging), 2025.
- Van der Meer, Tom. 'Het electorale fundament van de SP – en de dramatische campagne van 2012.' StukRoodVlees, 13 juni 2014.
- Van Dijk, Jan Joost, Matthias van Rossum, Moira van Diepen, Rosa Kösters, en Arthur Scholte. *Precaire polder*. Amsterdam: IISG, 2018.

Revolutie tussen twijfel en wiskundige zekerheid

Samuel Vriezen's *De harmonie der scheuren*

clint verdonschot

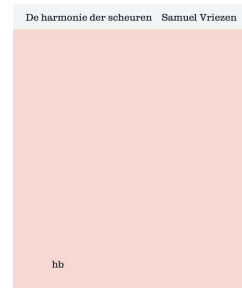
De harmonie der scheuren is één van de meest veeleisende boeken die ik ooit las, en dan moet u weten dat ik James Joyces *Ulysses* heb gelezen. Die vergelijking met Joyce lijkt op het eerste gezicht gepast, want net zoals je worstelt met Joyces gebruik van de gedachtestroom als een stijlmiddel, zul je in Vriezens bundel geconfronteerd worden met zinnen zonder een herkenbaar begin en einde. In het eerste deel van de bundel worden geen hoofdletters gebruikt, in het tweede deel wel, maar nergens geeft een punt het einde van een zin aan. In plaats daarvan zijn er komma's, puntkomma's, en dus gedichten die onweerstaanbaar doorstromen naar hun conclusie.

Toch gaat de vergelijking met Joyce uiteindelijk mank. In tegenstelling tot het ellenlange, monumentale *Ulysses* is de *De harmonie der scheuren* eigenlijk best kort—maar daardoor niet minder monumentaal. Belangrijker, waar Joyce vooral geïnteresseerd was in het mentale leven van individuen, is het tegendeel waar voor Vriezen. Het centrale onderzoeksthema van *De harmonie der scheuren* zijn niet individuen, maar collectieven. Het loslaten van de 'natuurlijke' zinspauzes lijkt daarom eerder bedoeld om de poëtische reflecties in een nieuw, haast muzikaal ritme te ordenen, een harmonie. Dat is het duidelijkst in het eerste deel van het werk, 'naar ons toe', dat strak geordend is in strofes van drie regels waarbij elke twee en derde regels respectievelijk één en twee stappen inspringt.

Het eerste deel laat zich dus lezen als een muzikale verkenning van de collectiviteiten, of liever gezegd: verzamelingen, die het bestaan op aarde

kenmerken. Vriezen laat veel van zulke verzamelingen de revue passeren: moleculen; scheikundige elementen; voedselketens; beleggingsportfolio's; en natuurlijk ook mensen en dieren. In dit eerste deel van de bundel onderzoekt Vriezen 'hoe dingen in de breedste zin van het woord, samenhangen in de breedste zin van het woord'. Dit is, niet toevallig, een beroemde definitie van het doel van filosofie,* de begeerte naar wijsheid, 'de hoop om te blijven leren' volgens een blurb van de uitgever, is een belangrijk motief in het boek. Het duidelijkst is deze in het gedicht '[F12]', een hommage aan Empedokles van Akragas. Empedokles is een Oud-Griekse natuurfilosoof die te boek staat als één van de eerste materialistische denkers: in zijn natuurleer bestaat de hele werkelijkheid uit verschillende samenstellingen van de vier elementen (water, aarde, lucht, vuur), en is alle verandering een consequentie van een wisselingen in de samenstelling uit die vier elementen die elkaar soms aantrekken en soms bestrijden. Niets kan immers uit niets ontstaan, en alles, dat is de keerzijde, hangt dus met elkaar samen: 'van autotroof tot / detrivoor, ieders gangen / kruisen, grijpen tot grond // ineen, allen elkaars bij- / product'

Maar filosofie is niet alles. *De harmonie der scheuren* is tenslotte ook een Marxistisch werk, en wil derhalve niet alleen de wereld interpreteren, maar ook revolutioneren—of tenminste de noodzaak van revolutie in dichtvorm vangen. Empedokles, zo lijkt het, fungeert in de bundel als een *foil*, een (filosofische) tegenstander, wiens wereldbeeld wellicht accuraat de totale samenhang van alles op deze wereld

Samuel Vriezen (2025).
De harmonie der scheuren.
Het Balanseer, 144 blz.
€24,00.

* Volgens Wilfrid Sellars: 'The aim of philosophy, abstractly formulated, is to understand how things in the broadest possible sense of the term hang together in the broadest possible sense of the term.'

beschrijft (beleggingsportfolios met mensen met voedselketens). Het punt is echter dat er ruimte gecreëerd moet worden voor iets radicaal nieuws, iets wat in die samenhang nog niet voorkomt en wat dus wél ontstaat uit het niets.

In navolging van de Maoïstische filosoof Alain Badiou, vindt Vriezen de voortekenen van het radicaal nieuwe in de wiskunde, specifiek: Zermelo-Fraenkel-verzamelingenleer, de theorie van oneindigheid, en de wiskundige methode van *forcing*. Het gaat te ver om daar in deze recensie dieper op in te gaan, maar wellicht helpt het de lezer als die weet dat deze methode in de wiskunde wordt gebruikt om aan te tonen dat een bepaalde wiskundige hypothese niet herleidbaar is uit een bepaald systeem van wiskundige axioma's. Die onafhankelijkheid van de hypothese van de axioma's is een belangrijk gegeven voor Badiou, maar ook voor Vriezen: het is een wiskundig voorteken voor het idee dat we ons iets kunnen voorstellen dat compleet losstaat van het bestaande, datgene wat gegeven is (de axioma's). En de overgang van het gegevene naar de onafhankelijke hypothese kan dus met recht een *radicale omwenteling* genoemd worden, een revolutie.

Die revolutie, moet de lezer weten, is voor de Maoïst Badiou uitdrukkelijk een gewelddadige gebeurtenis aangedreven niet zozeer door de massa's maar door de juiste (want: militante) subjecten die van de waarheid van de revolutie weten omdat ze haar letterlijk waar-maken. Badiou's idee is dat de revolutie, als een radicaal nieuw gegeven, niet van tevoren gerechtvaardigd kan worden; het is moralistisch om dat van militante activisten te verwachten. In plaats daarvan moeten militanten de revolutie volbrengen en zal dan pas de waarheid van de revolutie duidelijk zijn. In dat geval is, met terugwerkende kracht, inzichtelijk hoe een 'wij' is ontstaan dat er eigenlijk altijd al was:

Of waren we er al Overal tussenin
Onbeholpen primair,
een beetje vergeten Schuchter, vluchtig
Maar van alle tijden
en osmotisch ons verspreidend Koppig
In leven In berichten
tussen havens en achterland, overal waar
handel is In aanleg planetair,
alleen niet grijpbaar nog

Vriezen's begrip van revolutie staat centraal in het laatste deel van de bundel 'Restanten' waar het in conversatie treedt met dat van andere communistische dichters—Sonja Prins en Henriette Roland Holst (door Vriezen in de verantwoording aan het einde van de bundel aangeduid als HRH, *Her Royal Highness*)—en Jeroen Mettes, een dichter die wellicht niet bekend staat als communist maar wiens naam wel voor altijd verbonden zal zijn aan de alter-globalistische beweging die ontstond na de protesten tegen de bijeenkomst van de Wereldhandelsorganisatie in Seattle 1999.

In feite past het revolutiebegrip van die protesten bij Badiou: een onafleidbare, radicale gebeurtenis letterlijk uit het niets—de falsificatie van Empedokles' natuurfilosofie—die aangedreven wordt door politieke militanten die de waarheid van die gebeurtenis in leven houden en, waar mogelijk, volbrengen. Dit revolutiebegrip past natuurlijk minder goed bij de meer pacifistisch ingestelde Henriette Roland Holst. De laatste schreef ooit een gedicht, 'Wij zullen u niet zien', dat gericht is aan de Vrede. Hier een belangrijke passage:

Wij zullen u niet zien, lichtende Vrede,
wij zullen niet worden in uw glans
gewijd;
d' extase van den laatsten aardestrijd
zal niet zette' in gloed onze leden
noch ons hart vullen met haar zaligheid.

Hoe Roland Holst de strijd in ons tijdperk inschat, negatief, zonder dat we de lichtende Vrede aan het eind zul-

len meemaken, contrasteert sterk met Badiou's inschatting van militant activisme, een activiteit—letterlijk—van het waarmaken van de revolutie. Zo'n negatieve inschatting, dat het einde van de klassenstrijd niet in ons bereik ligt, is misschien te pessimistisch. Aan de andere kant mag je gerust de kriebels krijgen van Badiou's militante activist wiens blinde geloof in het eigen gelijk letterlijk hetgeen is waarvan het succes van de revolutie zou afhangen.

Ik benoem deze tegenstelling tussen Badiou en Roland Holst omdat ze productief is in Vriezen's 'Restanten'. Vriezen draagt een stuk uit het gedicht 'F12' op aan Roland Holst, waarin hij ook verwijst naar haar beroemdste gedicht, 'De zachte krachten zullen zeker winnen': 'Moest dus ons weten zwakker, / sterkte ons zachtere kracht'. Dat Vriezen hier het weten expliciet afzwakt, mag je gerust lezen als een knieval naar Roland Holst, gedaan, overigens, zonder haar gelijk te willen geven. Even later in hetzelfde gedicht, verwijst Vriezen expliciet naar de strofe uit Roland Holst die ik hierboven citeerde:

Zonder uitzicht
op extase van een laatste planetaire strijd
Konden we, moe, nog zingen
hoe zege aantoonbaar heeft bestaan

De vraagvorm van de regels, de onzekerheid over onze capaciteit om nog te geloven in de overwinning, staat op gespannen voet met het bestaan van de zege dat aantoonbaar is. Ik interpreteer het als een puntige uitdrukking van de productieve spanning die de hele bundel doortrekt: wiskundige zekerheid tegenover diepe twijfel; het radicaal nieuwe, uit niets afleidbaar, tegenover het historische proces dat voorzienbaar zal leiden tot de afschaffing van het kapitalisme. Dát is een spanningsveld dat, volgens mij, voor de meeste communisten veel herkenbaarder is dan het fanaticisme van Badiou's militant. •

Bont en blauw

Interview met animator Miles Dinjens

Mick Desrosiers

Animator en RSP-lid Miles Dinjens studeerde af met een korte film over het politiegeweld rond de protesten voor Palestina. Paraat sprak hem over het maakproces en het politieke doel van dit kunstproject.

Miles: 'Ik liep rond met het idee sinds ik in 2024 op een protest zelf door de politie was geslagen toen ik arm in arm met kameraden op een protest stond. Bovenhands met een knuppel. Ik wist natuurlijk wel hoe de politie te werk gaat, en ik had het ook wel van een afstandje meegemaakt, maar toen ik mezelf midden in de situatie bevond, stond ik toch versteld van hoe buitenproportioneel en overdonderend het geweld was.

Wanneer je een dag later de verslaglegging over een protest leest, dan mist er vaak veel. De verslaglegging gebeurt natuurlijk vaak vanuit het perspectief van de politie; de beweegredenen van de demonstranten komen weinig naar voren, ze worden neergezet als irritatie, een blokkade die opgeruimd moet worden. Maar er mist ook basale informatie zoals dat er überhaupt mensen zijn geslagen en gearresteerd. Zelfs als dat wel wordt genoemd dan zit er alsnog een enorm gat tussen de intensiteit van de ervaring en de verslaglegging.

Ik ging nadenken over hoe ik dat gat tussen de ervaring en de journalistieke verslaglegging kon overbruggen.

In het begin ging ik bijna als een journalist te werk. Ik maakte contact met betrokkenen, ik interviewde een aantal mensen over hun ervaringen. Dat was best lastig. Er heerst een sterke *security culture*, en dat is deels wel begrijpelijk, er is door de media af en toe ook mis-

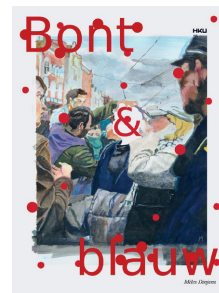
bruik gemaakt van mensen hun verhalen en ervaringen, maar het maakt dat mensen je niet meteen vertrouwen. Het hielp dat ik al een netwerk had in deze actiegroepen en daar vrienden had die een goed woordje voor me konden doen, en zelf al onderdeel was van allerlei chats. De twee mensen wiens interviews ik uiteindelijk in de film heb gebruikt hebben ook een band met de RSP, dat hielp ook.'

Waarom moest dit verhaal met animatie verteld worden?

'Ik ben vaak in situaties geweest dat ik dacht, 'had ik maar mijn camera bij me, dan kon ik dit documenteren en delen'. Maar mensen als wij zien al continu beelden van politiegeweld op social media, terwijl mensen buiten onze bubbel er nauwelijks iets van mee krijgen.

Zelfs als ik een camera bij me had, zijn er dingen die je niet kunt filmen, dingen die je niet op die manier kunt overbrengen. Zoals het shot waarin je opkijkt naar een agent die de kijker bovenhands met een knuppel slaat: dat heb ik gebaseerd op mijn ervaring, dat is mijn point of view. Dat kun je niet vastleggen met een camera.

Mijn publiek zijn de mensen die niet op zo'n protest aanwezig zijn, en niet in dezelfde *bubbel* zitten, en die dus niet weten wat er gebeurt. Ik moest heel empathisch te werk gaan; het moest een *emotionele journey* worden. Ze moeten het gevoel hebben dat ze er middenin zitten, alsof ze het zelf meemaken, en zich afvragen "gebeurt dit in Nederland?", want ja, dit gebeurt in Nederland.'

Miles Dinjens (2026).
Bont en Blauw.
Animatiefilm, 4:20 min.

Je had er ook voor kunnen kiezen om fragmenten van echte video's te gebruiken, waarom heb je daar niet voor gekozen?

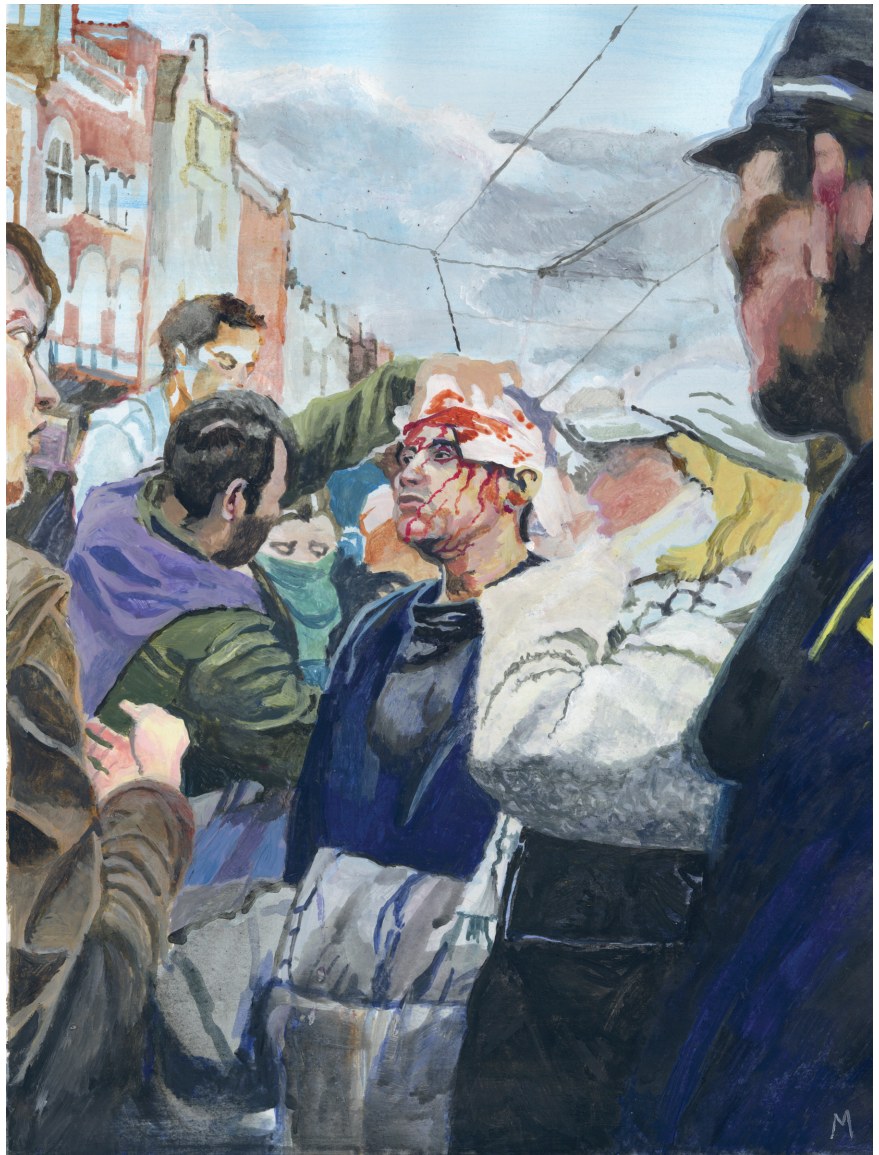
'Het ging me niet om de specifieke gebeurtenissen, maar om de ernst van de situatie. Hoe buitenproportioneel de politie zich gedraagt, en hoe ons recht op protest daardoor beetje bij beetje van ons wordt afgenomen. Ik maakte bijvoorbeeld een schilderij op basis van een foto van een kameraad van RSP Amsterdam, Diego, bloedend nadat hij op zijn hoofd was geslagen. Ik had daar een betere gelijkenis van kunnen maken, een echt portret van Diego, maar ik heb dat daarom bewust niet gedaan.

Voor een meer activistisch publiek had ik het misschien expressievere beelden gebruikt, en een extremere film gemaakt. Maar ik maakte het niet voor hen. Ik wilde die kijker niet ongevraagd confronteren met hele heftige beelden, ik wilde geen video van een bloedend persoon in hun gezicht gooien. Animatie is een hele goede manier om het te filteren.

Delen van de film maken gebruik van de rotoscope techniek: dat betekent dat je een video frame voor frame overtrekt. Zo zijn het perspectief en de manier van filmen *echt*, en dat merkt de kijker, zonder dat ik hen hoeft te confronteren met heftige beelden zonder dat ik weet hoe ze daarop zullen reageren.'

Je bent nu afgestudeerd van HKU Animation, wat zijn jouw plannen voor de komende tijd?

'Ik wil films maken over *anything that bothers me*. Het onderwerp politiegeweld wil ik nu even laten rusten, maar ik wil wel blijven kijken hoe ik activisme en kunst kan blijven combineren. En natuurlijk moet ik zorgen dat ik ervan rond kan komen zonder mijn ziel te verkopen. Het kan lastig zijn om geld van filmfondsen los te krijgen voor dit

Miles Dinjens

soort werk, maar ik denk dat ik met deze afstudeerfilm heb laten zien dat ik het kan, ik hoop dat dat kansen biedt.

Ik heb de film ingestuurd voor allerlei festivals de komende maanden, en ik weet al dat ik ben geselecteerd voor de studentencompetitie van het Nederlands Film Festival in september. De film zal binnenkort ook te zien zijn in

een galerie, No Limits Art Castle. Ik zal de komende tijd dus regelmatig panels en Q&A's doen, maar ik zie ook uit naar vakantie en even rust nemen!" •

Paraat wil een podium zijn voor debat. We verwelkomen stemmen van binnen en van buiten de RSP. Stuur je brieven naar redactie@weesparaat.nl

De zaak Pols: De draaideur is het symptoom, niet de kwaal

Foppe de Haan

Foppe de Haan reageert op een opiniestuk van Pieter Sellies in NRC over de overstap van Donald Pols van milieudefensie naar Tata Steel. Volgens Foppe is de vraag niet alleen waarom Pols zijn keuze maakt, maar waarom organisaties leiders voortbrengen bij wie die keuze voorspelbaar is.

Foppe is actief bij de RSP en de Nederlandse vereniging voor Veganisme. Hij is auteur van het Beyond Meritocracy blog project.

Pieter Sellies heeft gelijk dat de overstap van Donald Pols naar Tata Steel in een patroon past, en dat de belangen van megabedrijven niet die van loonafhankelijken en omwonenden zijn. Maar zijn diagnose stopt te vroeg. De overstap is het eindpunt, niet het begin. De vraag is niet alleen waarom Pols deze keuze maakt, maar waarom organisaties leiders voortbrengen bij wie die keuze voorspelbaar is.

Wie jarenlang als betaald directeur van een geprofessionaliseerd goed doel opereert, gaat steeds meer lijken op hun “gesprekspartners”. Het salaris, de netwerken, de status, het dagelijkse verkeer met bedrijfslobbyisten en beleidsmakers: het trekt allemaal richting de wereld van degenen aan de andere kant van de tafel. Jarenlang stakeholderdialoog voeren met Tata Steel traint je niet om Tata harder aan te pakken. Het stimuleert een focus op de gedeelde belangen en het vergeten van de tegengestelde. Als Pols zegt dat hij bij Tata de verduurzaming gaat versnellen, is dat waarschijnlijk geen cynisme. Wat volgt is dat de werkvorm het denkkader produceert dat de overstap mogelijk maakt.

Sellies weerlegt terecht de “verandering van binnenuit”-verdediging met voorbeelden. Maar empirische weer-

legging nodigt uit tot “misschien lukt het de volgende keer wel.” Het lukt structureel niet. Institutionele rollen absorberen de capaciteit van wie erin stapt: wie als communicatiedirecteur en Chief Sustainability Officer bij Tata zit, opereert per definitie binnen de kaders van het bedrijfsbelang, ongeacht de overtuiging waarmee je binnenkomt. Het patroon beperkt zich bovendien niet tot de milieubeweging: Sellies noemt zelf de FNV-onderhandelaars die zonder schroom aan de andere kant van de cao-tafel gaan zitten. Dezelfde dynamiek, dezelfde oorzaak.

Het probleem in IJmuiden is niet dát er staal geproduceerd wordt, maar dat de vervuiling decennialang ongemoeid is gelaten. Kookgasfabriek 2 lekt kankerverwekkende PAK's sinds de opening in 1972. De provincie wist dat al in 1983; de oventouren hoefden pas in 2007 te worden vervangen. Het bedrijf wisselde drie keer van eigenaar. Geen van hen maakte er werk van, en politici en de staat weigerden – net als bij Chemours en vele andere bedrijven – consequent in te grijpen.

Sellies vraagt wat je zou denken als je in IJmuiden woont en kanker hebt. Goede vraag, maar het antwoord gaat verder dan teleurstelling in Pols. Dat de overheid niet wilde handhaven was al decennia een publiek geheim. De vraag is waarom werkers en omwonenden niet organiseerden rond de eis dat de fabriek veilig moest worden gemaakt. De vakbond stelde werkgelegenheid decennialang boven gezondheid en presenteerde pas zeer recent een groen staalplan. Dat is niet het falen van de mensen die Sellies opsomt, maar van de organisaties die hen hadden moeten vertegenwoordigen en die de middelen hebben om dat proces te faciliteren.

Het is geen toeval dat er de afgelopen jaren allerlei nieuwe milieu- en klimaatorganisaties ontstonden: Extinction Rebellion, Fridays for Future, lokale burgerinitiatieven rond de Hoogovens, die doen aan blokkades en bezettingen in plaats van ansichtkaart campagnes. Men voelde dat gevestigde organisaties voor noch samen met hen strijden voor verbetering, en bouwden zelf alternatieven op. Maar nieuwe bewegingen en organisaties lopen dezelfde risico's. Naarmate ze groeien, komen betaald personeel, stichtingsstructuren en

fondsenwerving om de hoek kijken, met de wens om in te zetten op 'financiële zekerheid' en bestending van de organisatie.

Die cyclus doorbreek je niet met betere leiders maar met betere organisaties. Organisaties gefinancierd door hun leden, niet door fondsen of bedrijfsspartnerschappen. Milieudefensie is al een uitzondering door formeel een ledenorganisatie te zijn, maar dat was duidelijk niet genoeg om het verzetten van doelpalen dat gepaard gaat met professionalisering te voorkomen. Leden moeten de koers vaststellen en moeten de organisatie scherp houden, zodat het bestuur geen makelaarspositie kan opbouwen tussen financiers en achterban. Vakbonden hebben vertegenwoordigers nodig die zijn geworteld in bedrijf of sector en in de gemeenschap, zodat ze gemotiveerd zijn om samen de confrontatie aan te gaan, ook als dat een Tata geld kost. Scholing moet duidelijk zijn over belangenverschillen, zodat uitspraken als "we willen hetzelfde" worden herkend als gladder helling.

Sellies eindigt met de constatering dat de bestuurders van megabedrijven een klassenstrijd voeren tegen de rest van de samenleving. Klopt. Maar klassenstrijd voer je niet met organisaties waarin betaald personeel de richting bepaalt en met actieformen die vooral draaien om praten en PR-momentjes. Wie de macht van sociale bewegingen wil opbouwen (en Sellies heeft gelijk dat die macht nu te klein is om bedrijven als Tata te dwingen), moet niet alleen dergelijke overstappen veroordelen maar de organisatievormen bouwen die ze onmogelijk maken. Het probleem heet niet Donald Pols. Het heet professionalisering. •

Van nut en na-deel van CP voor het partijleven

Richard Hoogstraten

In het bulletin van 12 mei j.l. stelde kameraad Olivier uit Nijmegen de tweeledige vraag waarom Communistisch Platform als factie blijft bestaan, ondanks de mogelijkheid om meerderheden te winnen en of de RSP niet alle doelstellingen van CP al heeft behaald.* Deze vraag staat niet op zichzelf maar keert via informele kanalen herhaaldelijk terug in de vereniging. In dit stuk wil ik daarom de ruimte nemen om twee argumenten te ontwikkelen. Ten eerste schets ik in het kort een beeld van de ontstaansgeschiedenis van wat nu de RSP heet en de veranderende standpunten van CP daarin. Ten tweede maak ik een aantal algemene punten over het functioneren van facties in een democratische organisatie en de relatie daarvan tot CP. Deze argumenten zijn geen officieel standpunt van mijn factie, maar een persoonlijke reflectie.

Van SP naar RSP

In de eerste jaren bestond ons werk in de SP er voornamelijk uit om te pleiten voor marxisme in bredere zin, en voor de vestiging van een radicaal democratische partijstructuur. De interventie in de SP vertrok vanuit het beginsel dat een communistische partij alleen kon voortkomen uit de bestaande elementen van de arbeidersbeweging en een proces van overtuiging, splitsing en fusie. We waren dus nooit overtuigd dat de SP op zichzelf voldoende zou zijn om de oversteek te maken: als we er wel in geslaagd waren om een communistische meerderheid te organiseren, dan lag het ook in de lijn der verwachting dat een substantieel gedeelte van de oude partij zou vertrekken. Wel zagen we de

partij als het beste aanknopingspunt om het bredere veld te bestrijken.† In de praktijk bestond onze activiteit voornamelijk uit het analyseren van de ontwikkelingen in de partij in artikelen op onze website, het organiseren van debatten en scholingen, en het indienen van wijzigingsvoorstellen. Op termijn begonnen onze ideeën aan populariteit te winnen, niet zo zeer binnen de moederpartij maar wel bij de jongerenorganisatie ROOD. Hoewel we op sommige punten voorzichtig terrein wonnen, en meerderheden konden vinden op het afschaffen van bevooroordeelde kandidatencommissies en bureaucratisch meesturende medewerkers, was het aanvankelijk niet enkel een gericht voorstel vanuit de factie dat ROOD in conflict bracht met de SP leiding. In plaats daarvan was het een oproep van de ledenvergadering aan het ROOD bestuur om zich te distantiëren van pogingen van Lilian Marijnissen en haar parlementaire klik om toenadering te zoeken tot de VVD voor een mogelijke regeringsdeelname die de vlam in de pan liet slaan. Wel waren ook het door ons toedoen wegstemmen van een jaarverslag en het instellen van een vergoeding voor bestuursleden voor het partijbestuur reden om in te grijpen in de jongerenvereniging. Slechts nadat deze crisis zich ontwikkelde hebben wij kandidaten naar voren geschoven om een meerderheid van het ROOD bestuur te vormen. De directe aanleiding voor het stellen van eigen kandidaten kwam nadat er geen bestuur gevormd kon worden als gevolg van een oproep van ons om blanco te stemmen bij de bestuursverkiezingen.‡

Geconfronteerd met een snel oplopend politiek geschil binnen de partij, waaronder het royement van een zestael leden en het verbreken van de banden met ROOD, besloten we dat het noodzakelijk was om een breder onmiddellijk verbond te sluiten. Als Communistisch Platform deden we de oproep aan alle marxisten binnen de partij om zich formeel in een factie te verenigen met het doel om een onafhankelijk alternatief te vormen op de activistische en parlementaire vleugels van de partij. Gezien

* Olivier Hereijgers, 'Het platform van communistisch platform?' RSP intern bulletin 64, 12 mei 2026

† Zie hierover ook het stuk 'Stellingen over de SP', communisme.nu, 3 oktober 2017, www.communisme.nu

‡ Zie ook 'En nu doorpakken! Beschouwingen over de ROOD ALV', communisme.nu, 2 juli 2020 www.communisme.nu

de recente ontwikkelingen benadrukten we daarbij de noodzaak tot democratisering van de partijstructuren en stelden voor om zelf het goede voorbeeld te geven.* Die oproep werd door zo'n 300 leden gesteund, waaronder een aantal bestaande groepen zoals Ofensief, destijds de Nederlandse sectie van het trotskistische CWI (Committee for a Workers International). Op een serie van bijeenkomsten werd een gezamenlijk platform ontwikkeld om aan de verkiezingen voor het partijbestuur mee te doen, met als titel 'Eenheid in verscheidenheid'.†

Aankankelijk leek het partijbestuur van de SP de verkiezingen eerlijk te laten verlopen, en er werd een aantal debatten georganiseerd tussen de kandidaten voor het voorzitterschap en de secretarispositie. Halverwege het proces besloot het zittende bestuur echter om alle leden van ROOD en Marxistisch Forum, waaronder alle tegenkandidaten in de bestuursverkiezingen, te royeren. Daarop lanceerden deze groepen gezamenlijk het initiatief 'SP tegen de Heksenjacht', een campagne om het partijbestuur op te roepen om de ingezette koers terug te draaien.‡ Dit leverde een grootschalige bijeenkomst op waar feitelijk het concrete fundament werd gelegd voor de Socialisten, een verzameling SP-leden voor wie de heksenjacht ontolereerbaar was.§ In de periode die daarop volgde werden de overgebleven leden van ROOD formeel de partij uitgeduwd en besloot een aantal grote afdelingen – Amsterdam, Utrecht en Rotterdam – om onafhankelijk verder te gaan. De drie afdelingen deden bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2022 in hun gemeentes mee onder de vlag 'Socialisten', waar verder geen gedeelde politieke standpunten aan vast zaten behalve een algemene afkeer tegen royementen en schorsingen en het inzicht dat het voorlopig niet meer mogelijk was om binnen de SP te

blijven.¶

Pas in September 2022 werd een eerste conferentie gehouden waarop gesproken zou worden over het inrichten van een landelijke organisatiestructuur en een gedeelde politieke basis.** Destijds gingen er stemmen op om de Socialisten met onmiddellijke ingang om te zetten in een nieuwe politieke partij, waarover ik een polemieek gevoerd heb met Gijs Marteau, die ook dit standpunt was opgedaan.†† Mijn standpunt, en het standpunt van mijn factie, was dat een overhaaste verheffing van het project tot partij alleen desastreuze gevolgen kon hebben. Immers was de Socialisten slechts een losse formatie van afgesplitste afdelingen, individuele leden, en de Mandelistische website *Grenzeloos*, die buiten een afkeer van de recente ervaringen in de SP en een vaag gedefinieerd socialisme geen concrete overeenstemming hadden. Dat maakte dat elke vlucht naar voren een misstap zou zijn. Een eenheid in een partij die zich beperkte tot een breed gedefinieerd socialisme zou slechts een marginale variant van de SP vormen, terwijl het op korte termijn proberen te forceren van een volledig communistisch programma op dat moment slechts een sekte tot gevolg kon hebben die zich weinig zou kunnen onderscheiden van de bestaande organisaties op klein links. Wij pleitten er daarom voor om de Socialisten om te vormen tot een vorm van eenheidsfront, waarbij beperkte eenheid in actie de gelegenheid zou bieden om op termijn een sterkere fusie te organiseren.‡‡ Daarin waren wij bereid samen op te trekken met de factie van kameraad Marteau, maar die uitnodiging bleef onbeantwoord.

Op de conferentie zelf werd echter overweldigend duidelijk dat ons voorstel niet op een meerderheid kon rekenen. We besloten daarom tot een overeenkomst te komen met de voorstanders van het zo snel mogelijk op-

richten van een partij. Het resultaat was de formulering dat de Socialisten een partij-in-oprichting was, met een aantal concreet gestelde voorwaarden waaraan moest worden voldaan voordat de organisatie zichzelf met recht een zelfstandige partij kan noemen. De vereniging moest het eens worden over een programma en een statuten-document, tien actieve afdelingen met een volwaardig bestuur oprichten, en daarbij zowel op landelijk als lokaal niveau actief te zijn in de arbeids- en sociale beweging.§§ Wat volgde was een langgerekte programmadiscussie, die nodig was om de vele tactische en strategische kwesties grondig door te kunnen spreken. In deze discussie hebben wij, blijkbaar overtuigend, gepleit voor een revolutionair minimum-maximum programma. Over de uitkomst van die discussie kunnen twee dingen gezegd worden. Ten eerste, dat we gelijk hebben gekregen dat een vroege programmadiscussie tot gevolg zou hebben dat een groot deel van de oorspronkelijke deelnemers aan de Socialisten zich zouden terugtrekken. *Grenzeloos* stapte op nadat een meerderheid van de vereniging zich uitsprak tegen wapenleveranties aan de NAVO-proxyoorlog in Oekraïne, en de meer reformistisch-gezinde oud-SP leden verdwenen stilletjes van de conferentievloer. Boegbeeld Erik Meijer bijvoorbeeld verkiest tegenwoordig de PRO factie LinksBoven boven de logische conclusie van zijn jarenlange engagement met de SP. Ten tweede, hebben wij de veerkracht en de aantrekkingskracht van de Socialisten onderschat in de zin dat de vereniging erin geslaagd is om de geleden verliezen niet alleen te vervangen, maar ook daar bovenuit te stijgen. Het mag met recht gezegd worden dat de RSP tegenwoordig een van de twee, als niet de grootste organisatie op revolutionair links is.

Juist in die kracht schuilt echter ook

* Marxistisch Forum, 'Onze oproep', marxistischforum.nl/onze-oproep/

† Marxistisch Forum, 'Eenheid in verscheidenheid', 2021, www.marxistischforum.nl/wp-content/uploads/2021/09/MF_flyer.pdf

‡ sptegendeheksenjacht.nl

§ SP tegen de Heksenjacht, 'Verslag bijeenkomst 9 oktober', 31 oktober 2021 www.sptegendeheksenjacht.nl/2021/10/31/verslag-bijeenkomst-9-oktober/

¶ Gezamenlijke verklaring 'Op naar een democratisch socialistisch perspectief', www.rsp.nu

** Aankondiging conferentie 25 september 2022, rsp.nu/posts/conferentie/

†† Richard Hoogstraten, 'De Socialisten tussen partij en beweging', 3 maart 2022, www.communisme.nu

‡‡ Zie daarover ook: 'Reactie van het CP-bestuur op de vragen vanuit de Socialisten-conferentie', 6 augustus 2022, www.communisme.nu

§§ Richard Hoostraten, 'Compromissen uit de zolderkamer: verslag van de Socialistenconferentie', 20 oktober 2022, www.communisme.nu

gevaar. De Socialisten mag zich inmiddels hernoemd hebben naar Revolutionair Socialistische Partij, en wij hebben als CP ook besloten om de semantische discussie daarover los te laten, maar het doel van een massapartij is nog niet binnen handbereik. Zelfs volgens de eigen kadering is RSP slechts nog een 'partij-in-oprichting', de aanpassing van de naam is eigenlijk een misnoemer. We moeten de RSP ook niet zien als een eindstation, dan wel een veelbelovend beginpunt van een massapartij. Het principe blijft gelden dat we niet moeten vervallen in sektarisch denken waarin de ca. 400 contributie betalende leden die de RSP rijk is zich op wonderbaarlijke wijze vermenigvuldigen tot een miljoenenpartij. Het blijft van belang om de bestaande linkse organisaties en bewegingen actief te engageren en verschillende stromingen aan te moedigen om zich met ons te verenigen.

De realiteit is op dit moment dat het project zelf in de praktijk een factie in de arbeidersbeweging is die zich inzet voor een partij, en zichzelf dus vooral kan verhouden tot die bredere arbeidersbeweging. Dat het project meer is gebleken dan de som van haar delen is prijzenswaardig, maar we zijn nog ver verwijderd van een situatie waarin zij met kop en schouder boven alle anderen uitsteekt. De groei in het ledenbestand is slechts gedeeltelijk te verklaren uit de kracht van het project zelf, en heeft ook een duidelijke relatie met de algemene groei in populariteit van marxistische, communistische, en revolutionaire ideeën. Hoewel andere organisaties hun ledenaantallen niet kenbaar maken, is het op basis van opkomst op demonstraties en bij evenementen aannemelijk om te zeggen dat de NCPN / CJB een vergelijkbare omvang hebben. Verder vormt de RSP in Amsterdam misschien het grootste component van de VONK-coalitie, maar is het overduidelijk dat zij zelfstandig maar over een fractie van de politieke slagkracht zou beschikken. Ook daarom pleiten wij bij de voor de vorige conferentie ingediende stukken tegen de motie om uit de VONK-coalitie te treden.¹¹¹ Het rijzende tij tilt alle boten op

en de RSP is vooralsnog slechts een van vele links-radicalen schepen. Eigen agitatie, acties, of zelfs verkiezingsdeelname zijn niet uitgesloten, maar we moeten ervoor waken dat de RSP niet naar binnen keert en zich opstelt als troonpretendent van de arbeiderspartij.

Engagement met de bestaande beweging heeft ook een zeer concreet nut; het geeft ons de kans om de vereniging verder te ontwikkelen. Ondanks een relatief groot ledenaantal leidt de RSP aan duidelijke mankementen: in praktijk is het (actieve) ledental niet toereikend om brede activiteiten te ontwikkelen en het bestaande kader ontbreekt het vaak aan theoretische en historische scholing. Die kennis en ervaring kunnen we juist opdoen door niet alleen naar 'de klasse' te kijken, maar te proberen op een hoger niveau te opereren. In discussies die binnen de eigen geleiden spelen klinken vaak argumenten die met meer theoretische inbedding door andere organisaties worden gemaakt, en andere organisaties beschikken vaak over jarenlange ervaring in sociale bewegingen en vakbonden waar wij ons niet altijd bewegen. Zo een naar buiten gerichte aanpak heeft een tweeledig profijt: we kunnen het relatieve gewicht van de RSP gebruiken om revolutionair links uit te dagen om haar op te bouwen en we verhogen het politieke niveau van revolutionair links in brede zin.

Facties, functies en partijwezen

Dan het tweede punt. Het nut van het organiseren van facties is veelzijdig, maar een van de primaire redenen om een factieverband aan te gaan is om te helpen met het ontwikkelen van standpunten en voorstellen. Was dit niet zo, dan zouden stromingen in een partij zich slechts uiten als tendensen, waarbij individuen hun eigen teksten en voorstellen uitschrijven en daarvoor medestanders zoeken in besluitvormingsorganen. De elementaire behoefte die leidt tot het vormen van factie is om die ideeën te slijpen en om betere, en een grotere hoeveelheid voorstellen te kunnen produceren. Het moet elk lid vrij staan om de samenwerking met gelijkdenkenden op te zoeken in

Andy Chin

elke vorm die hen juist acht, er moet dus sprake zijn van een vrijheid van vereniging. Voor het individu biedt dit de kans om de invloed van zijn of haar ideeën te vergroten, maar ook voor de vereniging levert het voordelen op; de kwaliteit van de besluiten wordt groter, argumenten moeten beter worden doorgrond, en de verschillende opties die de partij heeft in elke situatie worden duidelijker in beeld gebracht. Dat CP in die zin een productieve factie is, is voor mij evident. Enerzijds zou ik zonder de mogelijkheid om weerklank te vinden in een factie de verschillende ideeën in dit stuk nooit kunnen formu-

¹¹¹ Zie voor de motie 'Uittreden uit de VONK' de congresbundeling van 30 maart 2026. Wij hebben een tegenvoorstel ingediend dat op het volgende congres behandeld zal worden.

leren en combineren. Anderzijds produceert CP met slechts een fractie van de congresaanwezigen een buitenproportioneel aandeel van de resoluties, moties en wijzigingsvoorstellen op het congres en blijft ijveren om analyses van de ontwikkelende positie van de RSP te leveren via de eigen website waar anderen zich aan kunnen meten.

Verder vertegenwoordigt CP een reële stroming binnen de RSP. De RSP is een diverse organisatie waarin een grote variëteit aan opvattingen is vertegenwoordigd. Dat is een positieve zaak maar betekent dus ook dat er extra reden is voor gelijkdenkenden om elkaar op te zoeken. Wil de RSP de oversteek maken naar een massapartij, dan moet de partij in staat zijn om verschillende stromingen in de arbeidersbeweging binnen haar grenzen te laten passen ook als het grootste deel van de huidige leden zich herkennen in de groepen die zich hebben losgemaakt van de SP, of zich post-facto bewust hebben aangesloten bij die groepen.

Daarnaast is het juist een sektarische gedachte dat de invloed van bepaalde stromingen geheel kan worden onderdrukt door andersdenkenden zoveel mogelijk buiten de deur te houden. De verschillende stromingen en gedachten in de arbeidersbeweging zijn namelijk niet alleen het resultaat van ideële vorming, maar vertegenwoordigen vaak ook concrete en materiële tegenstellingen in de arbeidersbeweging. Het beleid van ideologische bescherming door het regelmatig uitvoeren van zuiveringen dat na 1914 werd gevoerd door de officiële Communistische Partijen kon niet voorkomen dat zij op termijn werden overgenomen door reformisme in de vorm van de volksfrontpolitiek. Dit omdat compromis met de kapitalistische staat reële voordelen kan opleveren voor delen van de werkende klasse en de partijbureaucratie. Daar kwam nog bij dat reformisme in het westen betekende dat de Sovjet-Unie in staat was om haar beleid van 'vreedzame coëxistentie' met de kapitalistische staten door te zetten. Het openlijk organiseren van facties stelt ons tegelijkertijd in staat om een massale communistische partij te realiseren en om de bureaucratie

Meike Essenstam

te controleren en daarmee te voorkomen dat een sectie van de beweging het revolutionaire karakter van de partij prijsgeeft.

De RSP is niet gevrijwaard van een bureaucratische reflex. Ook nu stond bijvoorbeeld in de jaartaken ingediend voor het vorige congres dat het bestuur het ongepast acht dat nieuwe of inactieve leden het intern bulletin ontvangen, dit sentiment heeft de logische consequentie dat het open karakter van de vereniging wordt beknot. Anderzijds is het recht op associatie binnen de RSP geen zekerheid. Regelmatig klinken er stemmen die kritisch zijn op het openlijk functioneren van facties in de partij, en in het specifiek op Communistisch Platform. Vorig jaar ontstond bijvoorbeeld al een korte uitwisseling waarin werd beweerd dat het zelf werven van middelen door de factie 'ongerechtvaardigd' zou zijn.* Het gebrek van ontwikkeling van andere stromingen in facties getuigt van de broosheid van het geloof in het recht op factionele politiek en inzicht in het nut van dit recht.

Ook het idee dat de RSP zich breder moet engageren in de arbeidersbeweging levert nog discussies op. Zie bijvoorbeeld de laatste congresdiscussie waarin werd geopperd dat RSP zich alleen met buitenlandse organisaties zou moeten engageren vanwege het onzuivere karakter van de verschillende Nederlandse organisaties.

Hoewel ik het eerder in dit stuk schreef over de noodzaak om een open debat te voeren met de bredere revolutionair linkse beweging, is het open debat binnen de RSP zelf ook nog erg broos. De RSP slaagt er niet in om de debatten in de partij inzichtelijk te maken. Er verschijnen geen verslagen van het congres op de website, en in het partijblad Paraat worden vrijwel geen polemieken gepubliceerd. Bijna alle discussies voltrekken zich via het intern bulletin, in de wandelgangen of op het congres zelf. Het is goed mogelijk dat deze tekortkoming slechts een groeipijn is, maar toont desalniettemin aan dat de organisatie nog slechts in de kinderschoenen staat. Het is dus geen

* RSP Intern Bulletin, 7 juni 2025

luxeprobleem om over de benodigde openheid te waken, deze te bestendigen en aan te moedigen.

Minderheden en meerderheden

Het argument dat de politiek van Communistisch Platform achterhaald zou zijn door onder andere het aannemen van een minimum-maximum programma berust op een misverstand, waarin winst altijd bestaat uit een eenmalig omslagpunt. In het specifieke geval van het minimum-maximum programma ben ik er vast van overtuigd dat de vorm wel is aangenomen door het congres, maar de inhoud niet geaccepteerd is door een substantieel gedeelte van de vereniging. Dit wordt al snel duidelijk voor wie het RSP programma bij de hand neemt. Het document toont namelijk duidelijk de sporen van de richtingsstrijd die op de programmacongressen plaats vond, omdat het congres daarin geen duidelijke lijn heeft getrokken maar in plaats daarvan tegenstrijdige formuleringen geadopteerd heeft. Zo wordt in de introductie de omschrijving van het minimumprogramma als voorwaarde om te breken met het kapitaal gecombineerd met een paragraaf die een actieprogramma voorschrijft door 'ideeën en actievoorstellen naar voren te brengen, en zo richting het socialisme te gaan'. Een groot gedeelte van het maximumprogramma spreekt over zaken die op zijn hoogst in het minimumprogramma thuis horen, zoals het vormen van 'een provinciaal bestuurscollege en een college van wethouders', de noodzaak tot een nieuwe grondwet, het nationaliseren van 'fabrieken, banken, transport, grond, delfstoffen, publieke diensten en huurwoningen'. Dit is niet een onschuldige verwarring van zaken, maar was een actieve poging om de organisatie op de korte tot middellange termijn open te stellen voor de politiek van actieprogramma's en reformistische regeringsdeelname. De stilte van

de kritiek hierop uit alle hoeken van de RSP is oorverdovend.[†]

Ook de verkiezingsdeelnames in Amsterdam en Nijmegen tonen aan dat er in de praktijk verschillende opvattingen bestaan over hoe de partij programmatisch moet handelen, dat de standpunten van het programma door grote delen van de leden niet zijn eigen gemaakt, dat het ondanks een verplichting tot acceptatie van dat programma mogelijk is om tegen de inzet van de landelijke partij in te handelen en dat dit niet op een substantiële manier wordt ingebracht door de overtredende partijen.[‡] Dat geeft de indruk dat de RSP zich in dit stadium nog dichter bevindt bij de losse federatie van groepen en afgesplitste afdelingen waarmee het project is begonnen dan bij een communistische massapartij.

Het bestaan van deze stromingen is voor ons een reden om als factie te blijven functioneren. We zien namelijk voldoende reden om deze stromingen en ideeën op politieke gronden te blijven bevechten. Zelfs als veel van de concrete voorstellen momenteel geen meerderheden halen, valt niet te garanderen dat zij een minderheid zouden blijven zonder grondig voorbereide en aangeslepen tegenargumenten. Waar er meerderheden bestaan voor onze voorstellen en doelstellingen, willen we die meerderheden uitbreiden, uitdiepen en verdedigen tegen dwalingen.

Dat politiek zou bestaan uit een eenrichtingsverkeer van het behalen van meerderheden is geen nieuw idee. De voormalige factie LinkerFlank hief zich op met hetzelfde argument toen ze zich als groep kandideerden voor het bestuur. Zogenaamd zou het verkiezen in het bestuur van de meest actieve factieleden het bestaansrecht van de factie wegnemen. Bovenaan de homepage van de website van de voormalige LinkerFlank is de sobere boodschap te lezen: 'De LinkerFlank is 31 mei 2025 opgeheven vanuit de

overweging dat de factie geen functie meer had omdat ze te weinig [afweek] van het meerderheidsstandpunt van de RSP'.[§] De realiteit is echter dat dit bestuur is vertrokken zonder dat de kernpunten van de factie daadwerkelijk in de RSP zijn doorgewerkt, noch zijn enige substantiële voorstellen door het congres aangenomen. Sterker nog, in het eigen bestuursplatform klonk al de doodskreet van de LinkerFlank door: de sociale verenigingen moesten toch tactisch worden benaderd en geen onmiddellijke prioriteit krijgen van het bestuur.[¶] De werkelijke reden voor de ontbinding lag dus anders: de leden van de factie zijn afgedreven van de politiek van hun eigen factie. Geen enkel voormalig lid hoor je tegenwoordig nog over het prioritaire belang van 'cultuursocialisme', het radicaal inkorten van het programma, of het oprichten van ongebonden sociale verenigingen boven de uitwerking en verspreiding van programmatische standpunten.

Het is een vergissing om te denken dat het verkiezen van een meerderheid in het bestuur of op een bepaald voorstel een noodzakelijk eindpunt is van factionele politiek. De factionele splitsing tussen bolsjewieken en mensjewieken ging expliciet over een factie van de meerderheid en een factie van de minderheid. Aanvankelijk ging het geschil tussen de facties over lidmaatschapsvoorwaarden, maar dit leidde uiteindelijk tot een diepe, langdurige verdeling van 1903 tot 1912. Het 'partij-isme' van de bolsjewieken bestond juist daaruit dat ze weigerden om de eigen factie tot partij te verheffen en de bredere eenheid van de arbeiderspartij probeerden te behouden. Anders gezegd, het doel was om leiding te geven aan de bredere arbeidersklasse, niet om de partij zo veel mogelijk te reduceren tot de eigen groep. Het feit dat een meerderheid op het centraal comité werd gehaald voor een bepaald voorstel was juist aanleiding om de facties concrete vorm te

[†] Dit is eerder al kort in een discussie aan bod gekomen, vergelijk Rogier Specht, 'RSP programma is 'niet geschikt', maar voor wat?', 17 augustus 2025, www.communisme.nu

[‡] Zie hierover Communistisch Platform: 'Stemadvies Gemeenteraadsverkiezingen maart 2026', 17 maart 2026, en voor een eerdere discussie rondom de benadering van de verkiezingen door de RSP: 'Verkiezingsplan RSP mist programma en plan', 13 augustus 2025, www.communisme.nu

[§] Zie hierover verder het bericht 'Linkerflank is dood lang leve de linkerflank', 13 mei 2025, www.linkerflank.net

[¶] 'Het opzetten van periferieorganisaties is echter altijd een tactische overweging, en dit moeten we op dit moment goed afweging tegen de capaciteit die we hebben en de andere taken die we moeten vervullen', en; 'Het opzetten van periferieorganisaties krijgt nog geen prioriteit vanuit het bestuur.' RSP Intern Bulletin 39, 24 mei 2025, pagina 31.

geven, niet om coördinatie tussen gelijkdenkenden te ontbinden.

Bovenstaande voorbeelden zijn ook illustratief voor een fundamenteeler punt over factiepolitiek. Mijn indruk uit persoonlijke gesprekken en het stuk van Olivier is dat de gedachte leeft dat de primaire functie van het toestaan van facties is om te faciliteren dat een minderheid van de partij een meerderheid kan overtuigen van hun standpunten. Dit is echter, hoewel belangrijk, slechts een gedeelte van de reden om facties te legaliseren. Het impliceert namelijk ten eerste dat facties altijd een minderheid zouden vormen, en ten tweede dat een *formeel verbod* op facties ook leidt tot een *feitelijke opheffing* van facties. In de meeste organisaties is het echter zo dat de politieke leiding de facto een onzichtbare factie vormt die alle andere stromingen marginaliseert (of dat probeert). Het recht op facties dient dus ook om de verschillen in de partij zichtbaar te maken en om verborgen (zoals bestuurlijke) facties te dwingen om openlijke standpunten in te nemen. Het is evengoed legitiem als de proponenten van de meerderheidspositie op basis van openlijke standpunten proberen om een minderheid ervan te weerhouden om de meerderheidspositie te worden.

Een factie in beweging

Elke factie, en zelfs politieke organisaties in bredere zin, ervaart druk om te veranderen naarmate de politieke situatie zich verschuift. Communistisch

Platform is daarop geen uitzondering. De afgelopen jaren hebben we dan ook de structuur en prioritering van de organisatie aangepast zodat die beter bij de huidige situatie passen. Een grotere nadruk kwam te liggen op het werk in de RSP, de eigen website is een tweede viool gaan spelen, de eigen structuren zijn vereenvoudigd en er zijn minder politieke kwesties waarin het bestuur de leden bindt. Waar CP ooit de voornaamste aanjager was van de strijd tegen bureaucratisering en verrechtsing in de SP, waarin de tegenstellingen zeer scherp waren afgetekend, speelt ze nu een bescheidener rol in een organisatie die voor het leeuwendeel uit marxistische revolutionairen bestaat. Het is evident dat die veranderende rol effect heeft op de praktijk van de factie. Op het hoogtepunt van de SP-strijd waaruit de RSP uiteindelijk is voortgekomen had het Platform meer dan 40 leden, nu slechts een fractie daarvan. De ontwikkelingen in het conflict met de SP drukten daarop een grote stempel: veel leden sloten zich bij ons aan met de voornaamste reden dat zij het CP zagen als effectief instrument tegen de bureaucratische reflex van de SP leiding, minder omdat ze het fundamenteel eens waren met elk uitgangspunt van ons platform. Dat was destijds nuttig, maar evengoed is het vanzelfsprekend dat daar binnen de RSP niet in dezelfde mate behoefte aan is. Wij hebben momenteel ook niet de wens om de ledenaantallen weer significant te verhogen, noch om daar actief campagne voor te

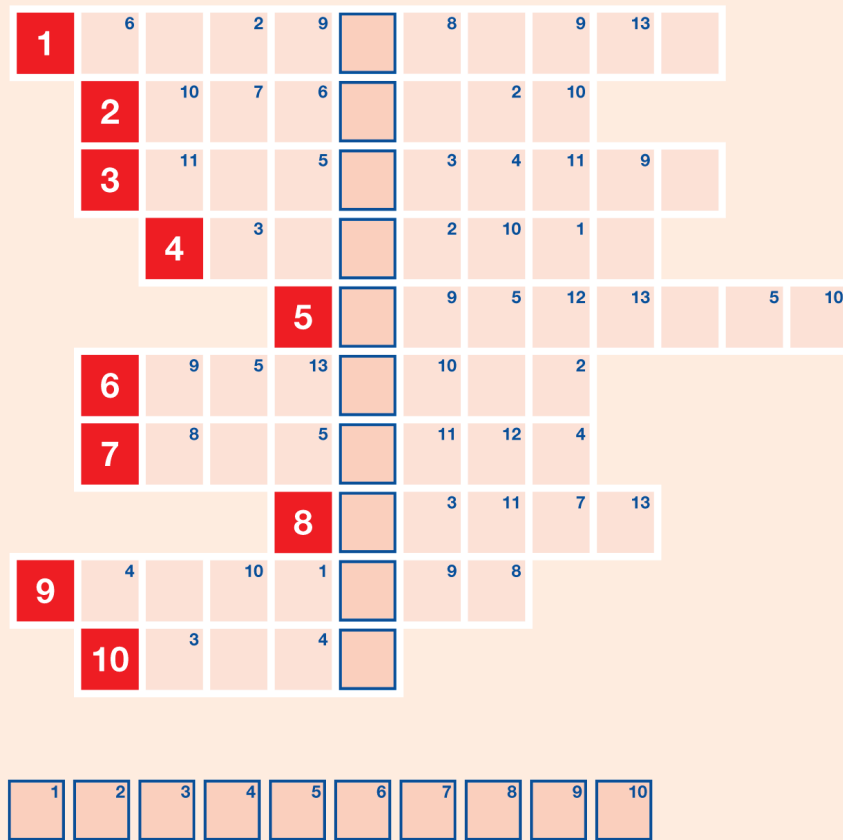
voeren.

Laat mij besluiten met de vraag of er een toekomst denkbaar is waarin CP als factie verdwijnt. Het antwoord daarop is ja, namelijk als de voornaamste taak niet meer het vestigen van een communistische massapartij is, maar andere, tactische, kwesties de bovenhand voeren. Logischerwijs zal de factie dan niet meer een reële stroming in de partij vertegenwoordigen maar zelf worden verdeeld door de verschillen die in de partij ontstaan. Op dat moment zou het logisch zijn dat er op een organische manier plaats wordt gemaakt voor persoonlijke verbonden en nieuwe tijdelijke en permanente facties. Dit is ook onderdeel van een gezonde partijdemocratie waarin het factionele landschap in een proces van permanente ontwikkeling verkeert. •

Prijspuzzel

Kiki Turksema

Stuur het correcte antwoord voor 6 september naar puzzle@derodelap.nl om kans te maken op 25 euro shoptegoed.

1. De bron van de winst van de kapitalist, en de basis van de uitbuiting in het kapitalisme.
2. In deze stad deed de RSP mee aan de gemeenteraadsverkiezingen.
3. Hij kondigde de revolutie te vroeg aan.
4. Deze Sovjetgeleerde vond genetica 'wetenschap voor de bourgeoisie'.
5. Marx veegde de vloer aan met deze 19e eeuwse denker.
6. ... van der Waal, Nederlandse marxistische dichter, filosoof en verloskundige.
7. De Sovjet-Unie maakte als eerste land ter wereld deze medische ingreep in 1920 legaal.
8. Wie niet vecht voor zijn rechten, zal ... onderdrukt worden.
9. Leider van de revolutie in het land van Eerlijke Mensen.
10. Het verschijnsel dat vrouwen dubbel worden uitgebuit, zowel onder het kapitalisme als onder het patriarchaat, wordt ook wel de dubbele ... genoemd.

Colofon

Paraat is het tijdschrift van de
Revolutionair Socialistische Partij.
Wij zetten ons in voor het verenigen
van revolutionaire socialisten onder
het marxisme.

Hoofredactie

Mick Desrosiers, Jules Maximus,
Silvian Paauwe

Layout & beeldredactie

Mick Desrosiers

Eindredactie

Ivo Boksem, Ronald van Dijk, Mark
Huiskens, Femke Kapteijns, Ashley
van Velzen e.a.

Cover

Doenja van der Veen, geïnspireerd
door *The Splash of a Drop* (1895),
Prof. A.M. Worthington.

Doenja: 'Een druppel is een nietig
iets, totdat het zich bij een massa
voegt!'

Hosting

Pingiun

Contact

Redactie@weesparaat.nl

www.weesparaat.nl

Goede morgen haan (slot)

Gerrit Kouwenaar

Dit is de vreugde
die altijd zal wezen:
de poorten gaan open,
wij lopen buiten
de weg af,
wij lopen het park en de bomen,
de vogels, de paarden, de paren.
Elk voelt zich een grapje,
een grapje dat mag!

Dit is de vreugde,
kanonnen zijn gisteren,
het rijm mag weer rijmen,
schoorsteenfabrieken zijn sigaretten,
ze roken gewoonte en prettig.
Je ziet ze niet meer
achter dit papier.

Hebt gij het nest verlaten?
Wandel de parken, takken trippeling
En de zon ging open en straalt
als een grappige grapefruit
uit jaffa.

Dit is de vreugde
een grapje dat mag.

